

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Špela Mohorič

Vstop mladih na trg dela v Sloveniji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Špela Mohorič

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Rener

Vstop mladih na trg dela v Sloveniji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2012

Veličina ni v tem, da nikoli ne padeš, temveč, da se po padcu vedno pobereš.

(kitajski pregovor)

ZAHVALA

*Rada bi se zahvalila profesorici dr. Tanji Rener za vso strokovno pomoč ter za smernice
pisanja magistrskega dela.*

Zahvalila bi se tudi svoji družini in fantu za spodbude in nasvete v času študija.

Vstop mladih na trg dela v Sloveniji

Kljub temu da mladi več ne identificirajo odraslosti s klasičnimi objektivnimi kazalci odraslosti, se socialna vključenost v sodobni družbi še zmeraj najpogosteje enači z vključenostjo na trg dela oziroma z ekonomsko samostojnostjo. Ta prehod je izjemno težaven, saj je posameznik soočen s pričakovanji in realnostjo, s katero se sreča na trgu dela. V Sloveniji je visok delež mladostnikov, ki podaljšujejo svoje bivanje v izvorni družini, kar je posledica podaljšanega šolanja, nezaposlenosti mladih, čustvene in materialne navezanost na družino. Znotraj dinamike prehodov mladih med različnimi statusi in situacijami je med najzahtevnejšimi in ključnimi prehodi ravno prehod iz šolanja (izobraževanja) v svet dela. S prehodom na trg dela se mladi soočajo tudi s fleksibilnimi oblikami dela in zaposlovanja. Fleksibilizacija naj bi omogočala lažje spoprijemanje s hitrimi in težko napovedljivimi spremembami, ki so značilne za današnjo družbo. Da bi pridobljene podatke čim natančneje analizirala oziroma dopolnila sliko o dejanskem stanju, bom podrobneje predstavila in reflektirala avtobiografijo lastnega prehoda iz izobraževalnega moratorija na trg dela. Z analizo avtobiografije sem prišla do sklepa, da študentje vstopajo v prihodnost, ki se zdi slabša, kot je bila preteklost in sedanost njihovih staršev. Kriza zaposlovanja prizadeva zlasti mlade izobražence. Mladi ljudje vidijo družbeni svet kot nerazumljiv, nepredvidljiv in poln tveganj. Mladi so danes prisiljeni, da se zanašajo na lastno domiselnost in »osebne projekte« pri sprejemanju daljnosežnih odločitev.

Ključne besede: mladina, podaljševanje izobraževanja, brezposelnost, trg dela, avtobiografija.

Entry of youth to the labour market in Slovenia

In spite of the fact that youth does not identify adulthood with classical objective indicators of adulthood any more, in contemporary society the social inclusion is still often equated with engagement in the labour market or with economic independence. This transition is extremely difficult for the individual as he is faced with the expectations and reality of the labour market. In Slovenia there is a high proportion of adolescents who are prolonging their stay in the source family. This is a consequence of prolonged schooling, youth unemployment, emotional and material family attachment. In the dynamics of youth transitions between different types of status and situations the transition from schooling (education) to the world of labour is among the most difficult and key ones. Along with transition to the labour market the youth is also faced with flexible forms of work and employment. Flexibilisation should allow better coping with rapid and hardly predictable changes which are the characteristic of contemporary society. For more detailed analysis of acquired data and to supplement the picture about the actual state, I will, in greater detail, introduce and reflect on my own autobiography of transition from education moratorium to the labour market. Through autobiography analysis I arrived at the conclusion that students enter the future that seems worse than their past has been and the present of their parents is. The employment crisis affects especially young educated people. Young people see the society as incomprehensible, unpredictable and full of hazards. Nowadays the youth is forced to rely on their wit and »personal projects« at accepting far-reaching decisions.

Key words: youth, prolonging of education, unemployment, labour market, autobiography.

KAZALO

1	Uvod.....	7
2	Mladi in družbene spremembe	12
2.1	Izobraževalni moratorij.....	13
2.2	Spremembe izobrazbenih aspiracij.....	14
2.2.1	Ekspanzija visokošolskega izobraževanja.....	15
2.2.2	Dosežena visoka raven izobrazbe	18
3	Fleksibilizacija trga delovne sile	21
3.1	Fleksibilne oblike dela in varna prožnost.....	22
3.1.1	Zaposlovanje za določen čas	23
3.1.2	Študentsko delo, njegov pomen in kritika malega dela.....	25
4	Trg dela v Sloveniji.....	26
4.1	Mladinski trgi delovne sile	27
4.2	Mladi na trgu delovne sile: negotovo in intenzivno	27
4.3	Konkurenčne prednosti in slabosti mlade delovne sile	29
4.4	Dejavniki, ki vplivajo na položaj mladih na trgu delovne sile	31
4.4.1	Gospodarska gibanja	32
4.4.2	Demografska gibanja.....	32
4.4.3	Prostorska mobilnost mladih.....	33
4.4.4	Spremembe v izobraževalnih sistemih in podaljševanje izobraževanja.....	33
4.4.5	Povečevanje fleksibilnosti na trgih delovne sile	33
4.4.6	Reguliranje in politika zaposlovanja	34
5	Zaposlovanje mladih	35
5.1	Vrste zaposlovanja mladih.....	36
5.2	Gibanje zaposlenosti in brezposelnosti mladih v Sloveniji v zadnjem desetletju	39
5.2.1	Aktivnost in brezposelnost	39
5.2.2	Struktura registrirano brezposelnih mladih	39
5.3	Problem brezposelnosti mladih	40
5.3.1	Brezposelnost diplomantov in (še posebej) diplomantk	43
5.3.2	Stališča mladih do brezposelnosti	44
5.4	Položaj moških in žensk na trgu delovne sile.....	46
5.4.1	Zaposlovanje in brezposelnost žensk	46

5.4.2	Položaj žensk na trgu delovne sile	48
5.4.3	Poklicna segregacija	50
6	Socialni in ekonomski položaj mladih	51
6.1	Revščina in socialna izključenost otrok in mladine.....	52
7	Predstavitev in analiza avtobiografije	53
7.1	Avtobiografska metoda v družbenih vedah	54
7.2	Koraki analize.....	55
7.3	Analiza.....	57
7.4	Ugotovitve	73
7.4.1	Vloga družine	73
7.4.2	Teorija vs praksa	74
7.4.3	Bolonjska stopnja izobrazbe.....	74
7.4.4	Izhod iz začaranega kroga?	74
7.4.5	Študentsko delo = fleksibilno delo	75
7.4.6	Neformalne izkušnje	75
7.4.7	Beg možganov.....	75
7.4.8	Diskusija.....	76
8	Zaključek.....	77
9	Literatura	82

1 Uvod

Kljub temu, da živimo v individualizirani družbi, ki obljublja lastno kreiranje svojega življenja in neskončno možnost izbir, je očitno, da temu ni tako. V sodobnem svetu je posameznik soočen s tveganji, postavljen pred paleto izbir, ki pa so omejene z možnostmi (npr. dohodkovne omejitve). Kadar je človeku izbira ponujena in hkrati odvzeta, mu seveda sploh ni dana (Salecl 2010, 106-107). V magistrskem delu me bo zanimalo, kakšne implikacije ima ta paradoks pri mladih ob vstopu v odraslost. Kljub temu, da mladi ne identificirajo več odraslosti s klasičnimi objektivnimi kazalci oziroma markerji odraslosti (dokončanje šolanja, stalna zaposlitev, oblikovanje lastne družine), se socialna vključenost v sodobni družbi še zmeraj najpogosteje enači z vključenostjo na trg dela oziroma z ekonomsko samostojnostjo. Ta prehod je izjemno težaven, saj je posameznik soočen s pričakovanji in realnostjo, s katero se sreča na trgu dela. Vendar pa tudi tisti mladi, ki gredo po zgoraj omenjenih utrjenih institucionalnih poteh prehodov v odraslost, velikokrat ne uspejo, saj socialni podporni sistemi (npr. izobraževalni, družinski) pri prehajanju na trg dela ne zajamejo vseh mladih ter njihovih potreb in zaradi tega proizvajajo paradoksalno učinke socialnega izključevanja namesto socialne vključenosti (Ule 2008, 248).

Visoka izobrazba danes ni več zagotovilo za dobro profesionalno kariero, na kar opozarjajo številni avtorji (Lavrič in drugi 2010; Švab; Ule; Kuhar; Trbanc itd). Izobrazba deluje le kot (teoretičen) predpogoj za zaposlitev, saj delodajalci dajejo prednost delovnim izkušnjam. Leta 2010 je v skupini 19-24 let skoraj 70 odstotkov mladih študentov, kar je približno za 30 odstotkov več glede na desetletje poprej (Lavrič in drugi 2010, 96-98). Če se omejimo na starostno skupino 25-29 let, ki je posebej zanimiva z vidika realizacije prehoda v svet dela, je opaziti upad deleža polno zaposlenih v tej skupini s 74,5 odstotkov na 57 odstotkov, medtem ko se je delež rednih študentov povečal s 3,7 odstotkov na 14 odstotkov. Povsem jasno se torej kaže trend podaljševanja in zaostrovanja pogojev prehoda iz sistema izobraževanja v redno zaposlitev (Lavrič in drugi 2010, 132). Delež brezposelnih mladih znaša 11,2 odstotkov. Stopnja brezposelnosti med mladimi v Sloveniji ni kritična, če jo primerjamo z evropskim povprečjem, ki znaša okoli 20 odstotkov. Bolj zaskrbljujoče je to, da je ta skupina bolj izpostavljena vrstam dela z nižjo stopnjo varnosti, kot so pogodbe za določen čas in projektno delo (<http://www.eurydice.si/index.php?>).

Mladi se soočajo z močno spremenjeno strukturo zaposlitvenih možnosti, ki jo predstavlja predvsem povečanje manj varnih zaposlitev, še posebej zaposlitev za krajši delovni čas in zaposlitev za določen čas (Ule 2008, 214-215). V zadnjih letih so se zgodile pomembne spremembe v vsakdanjih izkušnjah predvsem deklet in mladih žensk. Spremenila so se njihova pričakovanja v zvezi s svojo vlogo. Zdi se, da so se jim odprle mnoge nove možnosti, še zlasti izobraževalne in zaposlitvene (Ule in Šribar 2008, 301). Glede na izsledke raziskave SJM 2005/1 (Malnar in skupina 2005) pa moramo poudariti, da se bolj zaostruje zaposlitvena možnost mladih žensk. Bolj so ogrožene z brezposelnostjo in se tudi pogosteje vračajo vanjo. Ženske tudi pogosteje opravljajo delo za določen čas ne glede na dejstvo, da so v povprečju bolj izobražene kot moški¹ (Ule 2008, 214-215). Moški v današnji družbi pridejo prej do zaposlitve za nedoločen čas, ženske pa so pripravljene sprejeti kakršnokoli obliko dela (Malnar in skupina 2005).

Dela pa ne moremo razumeti samo kot plačane formalne zaposlitve, zlasti če upoštevamo pomen, ki ga ima za gospodarstvo delo, ki ga ljudje opravijo zunaj plačane formalne službe v zasebnem življenju. Družbena delitev dela implicira (neenako) vrednotenje vlog, vezanih na javno (plačano delo; prostor moških/mošкости) in zasebno (neplačano delo in družinski odnosi; prostor žensk/ženskosti) (Černigoj Sadar in Kanjuo Mrčela 2007, 13). Po mnenju Ule (2008, 248) so prehodi mladih žensk na trg dela, zaradi neupoštevanja spolnih posebnosti, težji kot prehodi mladih moških, kar močno vpliva na načrtovanje družine in odločanje za rojstvo otrok. Ženske zaradi družinskih obveznosti občutijo več negativnih posledic na področju zaposlitve, ker se pogosteje prilagajajo potrebam družine (Žakelj in Švab 2009). Družinske politike bi morale poskrbeti za razbremenitev tradicionalne vloge žensk². Švabova opozarja na partikularnost in segmentacijo ukrepov delovanja družinske politike. S svojim zastarelim in neprimernim delovanjem vplivajo socialne in družinske politike na delodajalce, da ti še vedno raje zaposlujejo moške kot ženske, saj velja, da so ženske tiste, ki so bolj odgovorne za družinsko življenje oz. za skrb («skrb» je še vedno pojmovana kot spolno specifično delo), kot to poimenuje Švabova (Švab 2003).

¹ V letu 2004: 11,2 odstotkov brezposelnih mladih moških in 18odstotkov mladih žensk

² Primer dobre prakse politike enake možnosti (usklajevanja dela in družine) bi bil plačan starševski dopust za matere in očete z dodatnimi spodbudami za očete, da vzamejo starševski dopust, in ugodni delovni pogoji, namenjeni podpori žensk pri vključevanju na trg delovne sile. To bi spremenilo vrednotenje »skrbi«, saj bi spodbujalo moške k večji participaciji pri skrbi v vsakdanjem življenju.

V Sloveniji je visok delež mladostnikov, ki podaljšujejo svoje bivanje v izvorni družini. Ostajanje doma je posledica podaljšanega šolanja, nezaposlenosti mladih, čustvene in materialne navezanost na družino (Ule in Kuhar 2008, 155). Nezaposlenost mladih je torej po raziskovalnih in teoretskih spoznanjih eden glavnih razlogov za socialno ranljivost mladih (Ule in drugi 2000, 49). Znotraj dinamike prehodov mladih med različnimi statusi in situacijami je med najzahtevnejšimi in ključnimi prehodi ravno prehod iz šolanja (izobraževanja) v svet dela. Mladi so sicer že v študentskem obdobju delno vključeni na trg dela preko priložnostnega, počitniškega, dijaškega ali študentskega dela, vendar pa šele uspešen prehod v bolj ali manj stabilno zaposlitev mlade tudi dejansko postavi v položaj enakopravnih članov družbe (Trbanc 1992, 125).

S preходом na trg dela se mladi soočajo tudi s fleksibilnimi oblikami dela in zaposlovanja. Destandardizacija načinov zaposlovanja (zaposlovanje za določen čas, s skrajšanim delovnim časom, samozaposlovanje) in organizacije dela (funkcionalna, časovna in prostorska fleksibilnost) so posledica ekonomskih in družbenih sprememb (tržni pritiski, spreminjanje načinov dela in življenja) pozne post/moderne družbe. Fleksibilizacija naj bi omogočala lažje spoprijemanje s hitrimi in težko napovedljivimi spremembami, ki so značilne za današnjo družbo. Po eni strani naj bi fleksibilnejše oblike zaposlovanja omogočale tudi ustvarjanje novih delovnih mest in s tem reševanje problema brezposelnosti (Kanjuro Mrčela in Ignjatović v Svetlik in Ilič 2004, 231). Po drugi strani pa takšna oblika zaposlovanja mladim ne zagotavlja popolne socialno-ekonomske neodvisnosti, hkrati pa jih ovira pri možnosti dolgoročnega načrtovanja življenja, kariere, družine, bivalnih razmer in podobno (Trbanc v Črnak-Meglič 2005, 161).

Zastavljam si naslednja raziskovalna vprašanja, na katera bom skušala odgovarjati v magistrskem delu:

- Ali je povečanje tveganj neugodnih in ne-varnih zaposlitev po končanem izobraževanju izrazit problem mladih v Sloveniji in zakaj je tako?
- Ali in če da, zakaj se mlade ženske težje soočajo s preходом na trg delovne sile kot mladi moški?
- Ali mlade ženske po vstopu na trg dela opravljajo slabše plačane, manj varne in manj ugodne zaposlitve kot mladi moški?

Na zgoraj omenjen problem opozarjajo številni že omenjeni avtorji. Kljub temu je videti, da problem ostaja manj reflektiran na ravni konkretnih (osebnih) življenjskih potekov v obdobju prehoda v odraslost. Magistrsko delo bo pomagalo razumeti in reflektirati položaj mladih (predvsem žensk) in njihove probleme. Želim si, da bi moje ugotovitve prispevale tudi k praktičnemu reševanju problemov mladih odraslih v Sloveniji.

V magistrskem delu bom uporabljala več metod. Za izdelavo teoretskega dela naloge bom uporabila analizo sekundarnih virov. Pri empiričnem delu se bom oprla na podatkovne baze Arhiva družboslovnih podatkov (ADP) in uporabila kvantitativno metodologijo sekundarne analize podatkov. Pogledala in izpostavila bom izsledke že narejenih raziskav s področja sodobnih študij mladih, in sicer: *Študentje v Sloveniji* (Ule, Kurdija in Tivadar, 2008) in *Mladina 2010* (Lavrič in drugi, 2010). S pomočjo SPSS programa bom naredila lastno analizo iz sledečih raziskav: *Mladina 2000*, *SJM 2005/1* in *SJM 2008/2*, pri čemer se bom osredotočila na spremenljivke, ki so relevantne za mojo temo (*neodvisne spremenljivke*: spol, starost in izobrazba; *odvisne spremenljivke*: zaposlitev, tip zaposlitve, varnost zaposlitve, itd.). Ob tem me zanimajo zlasti domnevne razlike glede na spol.

Da bi pridobljene podatke čim natančneje analizirala, oziroma dopolnila sliko o dejanskem stanju, bom podrobneje predstavila in reflektirala avtobiografijo lastnega prehoda iz izobraževalnega moratorija na trg dela.

Biografska oziroma avtobiografska metoda je po mnenju Szczepanska (1962 v Bertaux 1981, 62-63) metoda poudarjanja pomena subjektivitete v družbenih procesih. Biografski dokumenti (dnevniki, pisma, časopisni članki) so zanj teksti, ki predstavljajo participacijo avtorja v specifični družbeni situaciji in njegovo osebno konceptualizacijo situacije. Analiza življenjskih zgodb ponuja močan vpogled v to, kako posamezniku preoblikujejo pomen preteklosti, sedanjosti in prihodnosti in njihovih družbenih relacij (odnosov), ter dajo odgovor na sociokulturne in ekonomske spremembe (Roberts 2008, 21-22). Avtobiografija posameznikom nudi priložnost, da ustvarijo bilanco lastnih življenj – torej predstavijo notranja stališča, notranji (introspektivni) pogled v pretekla dogajanja in izkušnje. Ponuja torej opis izbranih dejstev in dogodkov avtorjevega vsakdanjega življenja, ter poudarjanje izkušenj in dogajanj, ki so avtorju pomembnejša (Burgess 2007, 126; Bertaux 1981, 229).

S tem želim prikazati in hkrati pojasniti težave, s katerimi se mladi soočajo (če se soočajo) med šolanjem in ob zaključku šolanja. Zanimalo me bo, kakšen izziv predstavlja iskanje zaposlitve, odzivnost bodočih delodajalcev, kakšna je komunikacija z njimi, kakšne spodbude in ovire doživlja ob teh procesih mlad človek. S tovrstno avtobiografsko refleksijo prehoda želim dodati »notranji, participativni pogled«.

Magistrsko delo bo sestavljeno iz dveh sklopov in sicer iz teoretskega in empiričnega dela. V prvem delu naloge želim predstaviti teoretske konceptualizacije o izbrani temi, pri čemer dajem prednost kritični teoretski perspektivi tako domačih kot tudi tujih avtorjev. Naredila bom kratek pregled izobraževanja mladih danes, saj dosežena izobraževalna raven mladih ostaja najpomembnejši faktor, ki vpliva na uspešnost posameznika na trgu delovne sile. Izobraževanje igra vlogo odločujočega dejavnika kakovosti ponudbe delovne sile. Visoka izobrazba danes pa zagotavlja več dobre profesionalne kariere. Stopnja brezposelnosti mladih se nenehno zvišuje, mladi se danes soočajo z močno spremenjeno strukturo zaposlitvenih možnosti, ki jo predstavlja predvsem povečanje manj varnih zaposlitev, še posebej zaposlitev za krajši delovni čas in zaposlitev za določen čas. Izpostavljenost mladih zaposlitvam za določen čas je moč pripisati primanjkovanju delovnih mest; za tista, ki se sprostijo ali na novo odprejo, pa delodajalci ponujajo predvsem zaposlitve za določen čas.

V drugem, empiričnem delu bom statistično izhajala iz že obstoječih kvantitativnih raziskav, kjer gre za sekundarno analizo podatkov. Preverjala se bo predvsem povezanost spola in starosti (neodvisna spremenljivka) z izbranimi odvisna spremenljivkami. Analizirala in predstavila bom že zbrane statistične podatke o položaju mladih v Sloveniji, pri čemer se bom na določenih točkah sklicevala tudi na primerjavo podatkov iz drugih držav. Z večino statističnih podatkov razpolaga Statistični urad RS ter Urad za mladino RS.

V zaključnem delu magistrskega dela bom s pomočjo že obstoječih empiričnim podatkov in sekundarne analize podatkov omenjenih raziskav, predstavila položaj mlade populacije. Poskušala bom opozoriti na težave in probleme, s katerimi se mladi danes soočajo.

2 Mladi in družbene spremembe

Osnovno vprašanje, ki si ga je zastavila Uletova in s katerim se strinjam tudi sama je, kako naj sodobna generacija mladih uspe prikazati svojo družbeno pomenljivost, če vse težje najde stik s svetom dela in ekonomsko ter politično zrelost? V zdajšnjih »družbah kapitala« je trajna vključenost mladih v svet dela, še vedno osnovni pogoj za ekonomsko, družbeno in politično samostojnost. Še do devetdesetih let prejšnjega stoletja se je zdelo, da mladina evropskih držav premaguje družbene krize z njej lastno energijo, inovativnostjo, in če ne drugače s svojevrstnim »ciničnim odmikom« od stvarnosti. Danes pa se zdi, da so se te energije mladih skoraj povsem utopile v poplavi tržno in medijsko usmerjene kulture in zabave (Ule v Društvo Forum 21 2009).

Socialno-zgodovinsko oblikovanje idej o mladosti in mladini je tesno povezano z modernizacijo, z idejami napredka, razvoja. Ne le, da je bilo družbeno, kulturno in politično osamosvajanje mladine v dvajsetem stoletju neposreden rezultat družbene modernizacije, podaljševanja izobraževanja, kulturnega osamosvajanja, temveč je bilo tudi njeno ogledalo (Beck 2001). Družbene spremembe so se najprej in najbolj odrazile na mladih. Mladina je družbena skupina, ki je tudi veliko pridobila od boljše in enakopravnejše oblike izobraževanja za vse mlade, možnost polne zaposlitve po koncu izobraževanja, socialno in zdravstveno zavarovanje, posebno pravno varstvo, številne institucije, ki so se »poklicno« ukvarjale s problemi mladih (Ule v Društvo Forum 21 2009).

Ta model ukvarjanja z mladino je dokaj gladko tekkel, dokler so trajali »zlati časi« gospodarskega vzpona in skoraj polne zaposlenosti. Ta dialektika družbenega razvoja je ob koncu dvajsetega stoletja privedla do idej o »koncu rasti«. Pričakovanja nenehne gospodarske rasti, znanstveno-tehničnega napredka, so trčila ob svoja lastna notranja protislovja, ki se odražajo v obliki trajnih ekoloških, gospodarskih, socialnih kriz. S problematizacijo koncepta napredka upada tudi tisti ideološki predznak pojma mladine, ki je v njej videl »gonilo napredka«, »kazalec razvoja«, »predvidevanje prihodnosti« (Ule v Društvo Forum 21 2009).

Mladost obvladujejo tri institucionalne mreže: *izobraževalni sistem*, *sistem zaposlovanja* in *prostočasni kulturni sistem*. Ravno na teh treh področjih so se v zadnjih desetletjih zgodile bistvene spremembe, ki spreminjajo položaj mladih in razmerje med mladimi in družbo. Kljub spremembam v strukturi in poteku mladosti v minulih desetletjih je mladost še vedno

predvsem obdobje šolanja in osrednji problemi in pritiski mladosti izhajajo iz te dejavnosti. Zato ni čudno, da je poglobljena značilnost sprememb odraščanja v zadnjih desetletjih rastoč pritisk na mlade, da si pridobijo čim več in čim višjo izobrazbo, visoko kulturno raven in nanju vezana priznanja, spričevala, nazive (Ule v Društvo Forum 21 2009).

2.1 Izobraževalni moratorij

Izobraževalni sistem je povsod v Evropi podvržen obsežnim spremembam. S širjenjem visokošolske in univerzitetne izobrazbe na vse večji del mladih, z nastopom bolj avtonomnih mladinskih kultur in subkultur po drugi svetovni vojni, so se razširjali prostori za bolj avtonomno oblikovanje identitete mladostnikov, za »življenjsko eksperimentiranje«, itd. (Ule in drugi 1996, 86). Glavni razlogi za spreminjanje mladosti/mladine so podaljševanje šolanja čez klasično mladost in posploševanje izobraževanja na vse socialne sloje na eni strani in vedno večja individualizacija izobraževalnih poti ter profesionalizacija socialnega nadzora na drugi strani (Walther 2006).

Profesionalizacija procesa socializacije se začne že s koncem otroštva in se razteguje na vse življenje. Vse to ukinja potrebo po psihosocialnem moratoriju mladosti in uveljavlja izobraževalni moratorij mladosti (Ule in Mihelj 1995). Veliko mladih ljudi sodeluje v izobraževanju dlje časa. Šolanje je postalo zanimivo tako za politiko kot tudi za vsakdanje življenje. Rečemo lahko, da je večina življenj mladih vključena v izobraževanje in učenje. Prav tako pa so ambicije staršev visoke. Bolj kot kdajkoli so vključeni v otrokovo edukativno predstavo ter perspektive (Morch in du Bois-Reymond v du Bois-Reymond in Chisholm 2006, 23). Zato je »študentsko življenje« izgubilo svoj nekdanji nimbus posebnosti in »otoka svobode« (Ule in drugi 1996, 86).

Podaljšana mladost je kvantitativno obsežnejša in kvalitativno bogatejša. Predstavlja namreč posebne vrste mladinski, izobraževalni moratorij. Gre za posebno obliko mladosti, ki daje poudarek izobraževanju in samooblikovanju mladega človeka (Ule 1995 v Ule in drugi 1996, 28). Po drugi strani pa se zaradi podaljševanja študijskih procesov v tretje desetletje življenja podaljšuje »študentsko življenje« in s tem obdobje življenjskega eksperimentiranja in individualnega oblikovanja osebne in socialne identitete mladih (Ule in drugi 1996, 86). Prehod v odraslost se podaljša in postaja vse bolj individualno specifičen. Poprej časovno in strukturno sinhroniziran prehod v zaposlitev, ustvarjanje lastne družine, socialnopolitična

zrelost, kompetentno nastopanje na trgu in v javnosti pa se je razblinil v povsem asinhrono in časovno razpotegnjeno dogajanje. V tem dogajanju nekateri »dosežki« nastopijo že v zgodnji mladosti (npr.: tržna kompetentnost mladih), drugi pa se pomaknejo daleč v tretje desetletje življenja (npr.: zaposlitev, poroka in lastna družina) (Ule in drugi 1996, 28).

2.2 Spremembe izobrazbenih aspiracij

V pogojih industrijske moderne je izobraževanje kot element tržno-tekmovalne strategije predstavljalo uspešno in zato racionalno strategijo pri zagotavljanju materialne varnosti ter pri obvladovanju tveganj. Izobrazba je predstavljala instrument, s katerim so posamezniki in posameznice povečevali svojo ekonomsko vrednost na trgu delovne sile, možnosti vključevanja v sistem pridobitnega dela in s tem materialno varnost. V pogojih družbe tveganja pa pride zaradi vsesplošne uporabe te strategije do razvrednotenja izobrazbenih dosežkov. Zato izobrazbeni dosežki v družbi tveganja so neke more izgubijo funkcijo selekcijskih mehanizmov (Boljka 2003, 14).

V družbi tveganja predstavlja izobraževanje še vedno eno izmed najpomembnejših strategij za zagotavljanje materialne varnosti mladih, vendar pa je izobrazbene dosežke vse težje unovčiti na trgu delovne sile, saj ta vse težje absorbira tolikšno količino visoko izobraženih posameznikov. Povečuje se torej pomembnost izobrazbenih dosežkov, po drugi strani pa ta strategija naleti na novo oviro v trgu dela, ki se manifestira v podzaposlenosti in brezposelnosti (Boljka 2003, 17).

Prepoznavanje znanja kot ključnega elementa konkurenčne prednosti na vseh nivojih družbe se že nekaj časa odraža tako v poskusih prenove izobraževalnih sistemov, ki naj bi sledili družbenim spremembam in postali bolj odprti, bolj prožni in prilagodljivi kot tudi kompleksnosti učenja (neformalno in formalno izobraževanje). Po eni strani izobraževalni sistemi ne morejo tako hitro proizvajati novega znanja, kot se pojavljajo potrebe, po drugi strani pa samo klasično organizirano šolsko znanje ne zadošča več za potrebe podjetij, ki potrebujejo hitro prilagodljive in učljive delavce – mladi, ki prihajajo iz šol nimajo dovolj konkretnih znanj, niso usposobljeni za delo (Kopač in Trbanc v Svetlik in Ilič 2004, 206-207).

Vse večji pomen znanja (izobrazbe) in usposobljenosti na trgu delovne sile je vplival tudi na podaljševanje izobraževanja mladih. Ekspanzija šolstva v celotni Evropi, kakor tudi v

Sloveniji, je v zadnjih petdesetih letih izjemna in predstavlja eno največjih družbenih sprememb sploh. Ta rast je v osnovi povezana z modernizacijo, vendar moramo istočasno dopustiti možnost, da gre deloma tudi za odlaganje vstopanja mladih na trg dela (Lavrič in drugi 2010, 94).

Znanje igra v naših družbah čedalje pomembnejšo vlogo. Izobrazba je vitalnega pomena za ekonomsko rast, ta pa je predpogoj za stabilno in razvijajočo se družbo. Izobraževanje igra pomembno vlogo v osebnem razvoju posameznika, v njegovi pripravi na zaposlitev in na življenje aktivnega člana družbe. Visokošolska izobrazba zvišuje nivo kompetenc v družbi in veča potencial posameznikov tako v smislu njihovega osebnega razvoja kot tudi njihovega doprinosa k stabilnemu razvoju na znanju temelječe družbe. Visoko šolstvo je bistvenega pomena za razvoj in vzdrževanje demokratične kulture ter visoke stopnje tolerance v družbi (ŠOS 2010, 4).

Skupaj z vse večjim pomenom izobrazbe in usposobljenosti na trgu delovne sile so se začele hitro dvigovati tudi izobrazbene aspiracije med mladimi in tudi njihovimi starši. Udeležba mladih v izobraževanju in usposabljanju na višji in visoki stopnji se povečuje, s čimer mladi dejansko odlagajo vstop na trg delovne sile. Večjo vključenost mladih v nadaljevanje šolanja je mogoče pojasniti na različne načine ali z različnimi razlogi:

- Neugodne gospodarske razmere in pomanjkanje razpoložljivost zaposlitev »prisili« mlade, da izberejo nadaljevanje izobraževanja in ne vstop na trg delovne sile.
- Visok življenjski standard v državah evropske unije omogoča večini mladih iz širokih srednjih slojev, da ostajajo v izobraževanju ob delni ali polni pomoči svojih družin.
- Povečane želje po izobraževanju med mladimi - boljša izobrazba kot način za pridobitev boljšega poklicnega položaja na trg delovne sile.
- Širjenje izobraževalnih sistemov – dodatno izobraževanje (Trbanc in Verša v Svetlik 2002, 345).

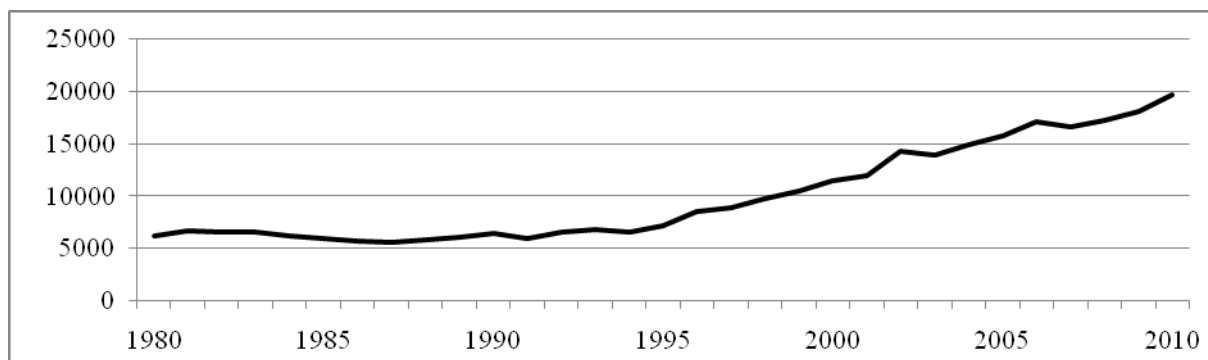
2.2.1 Ekspanzija visokošolskega izobraževanja

Povečanje mladinske participacije v višješolskem izobraževanju je povsod po Evropi posledica širjenja vpisa v državne univerze in ustvarjanja novih, privatnih institucij (Kovacheva 2009, 50). Pogosto mladi izberejo nadaljevanje izobraževanja zato, da se v neugodnih gospodarskih razmerah izognejo zelo verjetni brezposelnosti. S predhodno

našteti dejavniki, je mogoče razložiti tudi izjemno povečanje števila študentov višjih in visokošolskih programov v Sloveniji od začetka devetdesetih let naprej.

Kot je razvidno iz grafa 2.1, vidimo strmo rast vpisa ne terciarne programe izobraževanja. V letu 2010 je terciarno stopnjo izobraževanja končalo skoraj 20.000 novih diplomantov.

Graf 2.1: Diplomanti terciarnega izobraževanja, Slovenija, 1980 – 2010

Vir: SURS - http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4144.

Posledica dejstva, da mladi ostajajo v izobraževanju dlje in ga v vse večjem številu zapuščajo šele po pridobitvi visoke izobrazbe, je zmanjšana delovna aktivnost mladih (v starosti 15 do 24 let) in kasnejši vstop na trg delovne sile. Hkrati se konkurenca za delovna mesta med dobro izobraženimi mladimi povečuje, še posebej med iskalci prvih zaposlitev, zaradi česar se tudi visoko izobraženi mladi vse pogosteje soočajo z brezposelnostjo in/ali s sprejemanjem del, za katere je zahtevana nižja stopnja izobrazbe od tiste, ki so jo dejansko dosegli (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 170-171).

Po eni strani gre za izobraževalne politike, ki z namenom izboljševanja izobrazbene strukture v populaciji in preprečevanja strukturnih neskladij na trgu delovne sile spodbujajo mlade, da ostajajo v izobraževanju oz. nadaljujejo izobraževanje na terciarni stopnji. Po drugi strani pa gre za zviševanje izobrazbenih prizadevanj med mladimi, in tudi med njihovimi starši, zaradi upada zaposlitvenih priložnosti na dnu mladinskega trga delovne sile in zaradi pričakovanja, da jim bo boljša/višja izobrazba omogočila pridobitev boljšega položaja na trgu. Mladi pogosto izberejo nadaljevanje izobraževanja tudi zato, da se v neugodnih gospodarskih razmerah izognejo zelo verjetni brezposelnosti – posledica tega je izjemno povečanje števila študentov na višjih in visokošolskih programih v Sloveniji od začetka devetdesetih dalje (Trbanc v Črnak-Meglič 2005, 161-171; Kramberger in Pavlin 2007, 41).

V letu 2005/2006 so prve fakultete začele z izvajanjem prenovljenih programov bolonjske reforme. Shematsko so ravni izobrazbe in primerljivost med novimi (»bolonjskimi«) in starimi (dosedanjimi) študijskimi programi prikazane v tabeli 2.1.

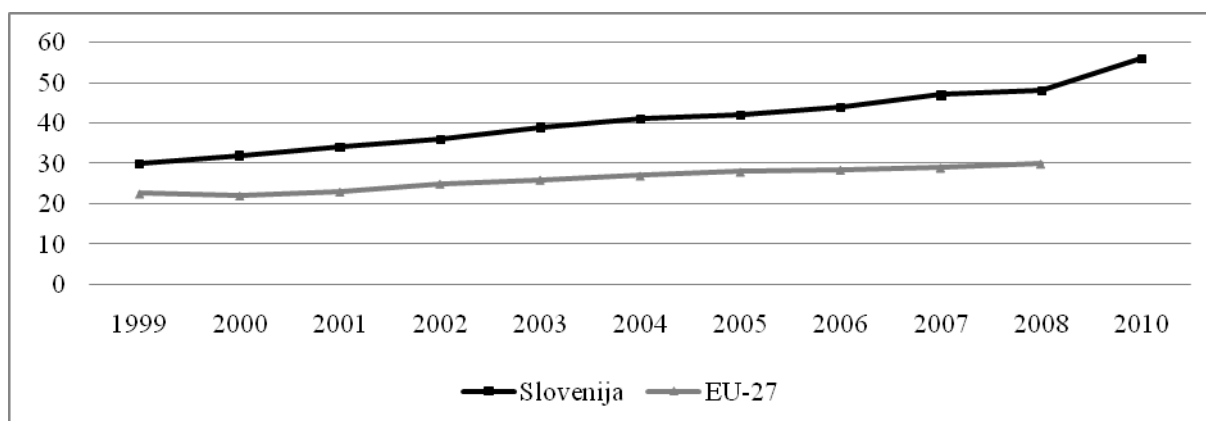
Tabela 2.1: Primerjava ravni izobrazbe po starih in bolonjskih programih

RAVNI IZOBRAZBE PO DOSEDANJIH PROGRAMIH	RAVEN	RAVNI IZOBRAZBE PO NOVIH "BOLONJSKIH" PROGRAMIH
višješolski programi (do 1994)	6/1	
višješolski strokovni programi		
specializacija po višješolskih programih	6/2	visokošolski strokovni (1. bolonjska stopnja)
visokošolski strokovni programi		univerzitetni programi (1. bolonjska stopnja)
specializacija po visokošolskih strokovnih programih	7	magisteriji stroke (ZA imenom) (2. bolonjska st.)
univerzitetni programi		
specializacija po univerzitetnih programih	8/1	
magisteriji znanosti (PRED imenom)		
doktorati znanosti (PRED imenom)	8/2	doktorati znanosti (PRED imenom) (3. bolonjska st.)

Vir: Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo.

V obdobju od 1996 do 2008 se je delež študentov v starostni skupini od 19 do 26 let skoraj podvojil (z 22 na 41 %). Velika rast števila študentov v generaciji se kaže tudi v raziskovalnih izsledkih raziskave Mladina 2010. Leta 2010 imajo študenti (redni, nezaposleni izredni in pavzirajoči) v skupini 19–24 let skoraj 70 odstotni delež, kar je približno za 30 odstotkov več glede na desetletje prej. To ne kaže samo na nizko učinkovitost študiranja, temveč tudi na sistemsko (ne)urejenost študija, ki prispeva k njegovemu podaljševanju (Lavrič in drugi 2010, 96-98). Razsežnosti teh sprememb se kažejo še jasneje, ko Slovenijo primerjamo s povprečjem EU, kar prikazuje spodnji graf 2.2.

Graf 2.2: Vključenost generacije 20-24 let v terciarno izobraževanje v obdobju 1999-2010, Slovenija in EU-27

Vir: Eurostat in Lavrič in skupina 2010

Vse bolj pa je za veliko mladih njihovo nadaljnje izobraževanje tudi odsev manjših možnosti na trgu delovne sile. Podaljševanje izobraževanja zmanjšuje pritisk na delovna mesta in prenaša stroške preživljanja mladih na družine. Obenem pa je jasno, da ekonomija na tej stopnji razvoja ne potrebuje toliko univerzitetno izobraženih ljudi, kot jih producira izobraževalni sistem. Univerzitetna diploma je vstopnica, ki dovoljuje vstop na pot do uspeha, toda nikakor ni vstopnica za uspeh. To neujemanje deprivilegira številne mlade in povzroča, da izgubljajo vero v to, da je dobra izobrazba pogoj za uspeh. Za tiste, ki ne morejo priti niti do te vstopnice, je ta poverilnica kruta igra. Kruta realnost je, da se mora večina mladih srečati s to deziluzijo izobraževalnih sanj (Ule v Društvo Forum 21 2009). Upada motivacijski in ustvarjalni potencial mladih v smislu: *»ker izobrazba ne vodi do zaposlitve, izgubim voljo do izobraževanja in vztrajam v šoli, ker nimam druge možnosti«*. Tako imamo opraviti z množicami pasivnih, nezainteresiranih študentov, ki podaljšujejo šolanje in ostajajo doma v izvorni družini, ker nimajo boljše možnosti. Tudi naložbe v izobraževanje tako postanejo dvoumne, kajti bodoči dobiček od izobraževalnih prizadevanj je postal vse manj napovedljiv (Ule v Društvo Forum 21 2009).

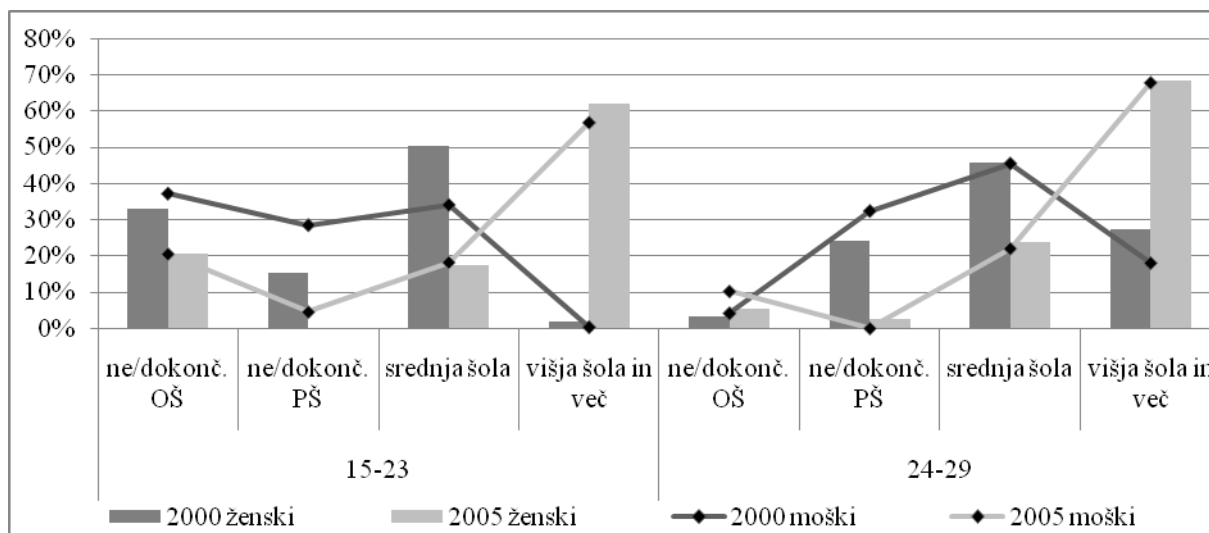
2.2.2 Dosežena visoka raven izobrazbe

Dosežena izobraževalna raven mladih ostaja najpomembnejši faktor, ki vpliva na uspešnost posameznika na trgu delovne sile. Izobraževanje igra vlogo odločujočega dejavnika kakovosti ponudbe delovne sile. Z višjimi stopnjami izobrazbe si posamezniki izboljšajo zaposlitvene možnosti. Mladi z dolgim ostajanjem v polnem izobraževanju lahko izkoristijo prednosti, ki jim jih boljša izobrazba na modernem trgu dela nudi, predvsem so izobraženi mladi sposobnejši boljšega reagiranja na moderne tržne (zaposlitvene) priložnosti, ki so nujno povezane z boljšo izobraženostjo. Natančneje, sposobni so izkoristiti priložnosti rasti visoko kvalificiranih zaposlitev in zaposlitev v storitvenem sektorju (Canny 2002).

V spodnjem grafu 2.3 je prikazana primerjava dosežene vrste izobrazbe po spolu za leti 2000 in 2005. Že v prvem starostnem razredu je očitno, da ima polovica žensk končano srednjo šolo, moških pa le 34 odstotkov. Delež se je v letu 2005 za isto starostno skupino bistveno spremenil: 62 odstotkov žensk in 57 odstotkov moških ima končano vsaj višjo šolo. Opaziti je strmo rast v doseženi izobrazbi moških. Za starostno skupino 24-29 let med spoloma ni opaziti bistvenih razlik. V letu 2000 dosežena vrsta izobrazbe pri obeh spolih raste do dokončane srednje šole, nato pa pri višji izobrazbi v tem letu upade. Padeč je večji pri moških, saj znaša

18 odstotkov, medtem ko pri ženskah znaša 27 odstotkov. V letu 2005 pa gre za ravno obraten trend: višina dosežene vrste izobrazbe enakomerno raste pri obeh spolih. Tako je v letu 2005 imelo vsaj višjo šolo 68 odstotkov moških in prav toliko tudi žensk.

Graf 2.3: Primerjava dosežene vrste izobrazbe po spolu glede na raziskavi Mladina 2000 in SJM 2005/1

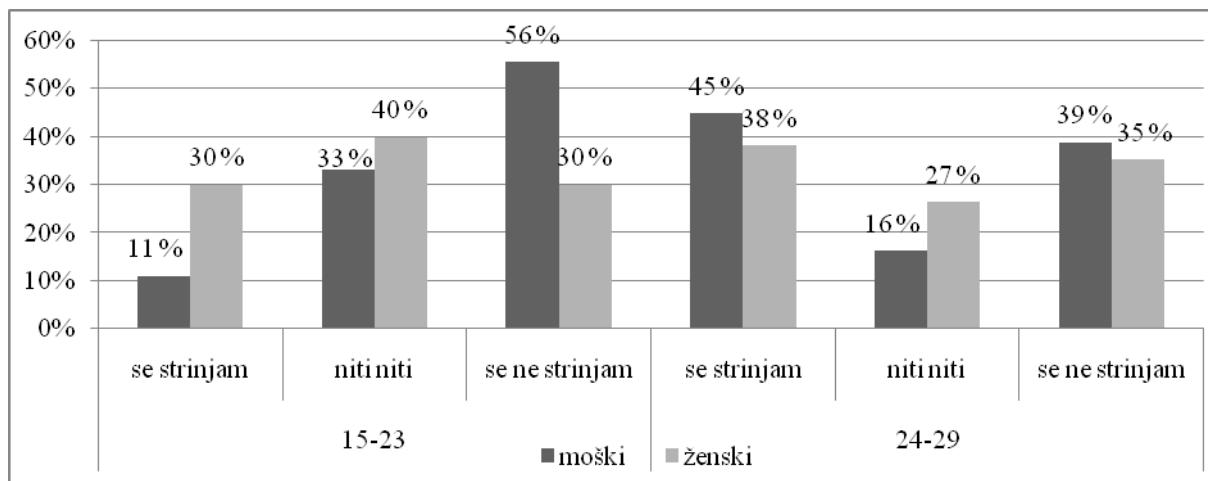
Vir: Mihelj in ostali 2000; Malnar in skupina 2005

Delež mladih s končano vsaj srednješolsko izobrazbo lahko razložimo z namerno politiko slovenskih vlad od začetka devetdesetih let, ki je spodbujala vključevanje mladih v izobraževanje (predvsem v nadaljevanje izobraževanja na terciarno raven), da bi izboljšala izobrazbeno strukturo delovne sile in preprečila večje naraščanje mladinske brezposelnosti (Trbanc v Kramberger in Pavlin 2007, 41).

V izobraževalnem sistemu prihaja do protislovja: po eni strani odprtost šole za oba spola daje dekletom možnosti za izobraževanje v različnih smereh in raznotere delovne kvalifikacije ter samostojno poklicno kariero, po drugi strani pa jim vloge, ki jim jih v odraščanju pripisujejo kultura z mediji in posebej še ekonomska sfera, omejujejo perspektive. Te omejitve lahko presegajo le z velikimi napori in tveganji (Ule in Šribar 2008, 302). Povedano drugače to pomeni, da so dekletom danes sicer vedno bolj odprte visoke stopnje izobraževanja, vendar ne tudi ustrezne višje stopnje v poklicni karieri. V znatno manjši stopnji kot fantje lahko pričakujejo karieri vzpon in poklicni uspeh. Wellendorf domneva, da dekleta tudi svojih študijskih in poklicnih izbir ne oblikujejo tako močno glede na svoja osebna nagnjenja in nadarjenost, kot je to značilno za izbire fantov. Od deklet se pričakuje predvsem, da so pridna, ne pa da so uspešna (Wellendorf 1979 v Ule 2010, 23).

Kljub višje doseženi izobrazbi naj bi bile ženske bolj pripravljene sprejeti delo pod svojimi sposobnosti, kar lahko povežemo s slabšim in manj gotovim položajem žensk na trgu delovne sile ter zavedanjem o slabših kariernih možnostih. Prav tako ugotovitev sovпада s teorijo, ki pravi, da so ženske z visokošolsko izobrazbo pogosto prisiljene sprejeti zaposlitve, ki so pod njihovimi sposobnostmi. Te ugotovitve govorijo o vertikalni spolni segregaciji trga delovne sile, ki ženskam namenja delovne položaje z nižjim plačilom, statusom in možnostmi napredovanja (Salecl Bevc in Neubauer 1995). Situacija se je v desetih letih spremenila, saj po podatkih raziskave SJM 2005/1 razlike med spoloma niso več tako bistveno različne. Kot prikazuje graf 2.4, bi 45 odstotkov moških in 38 odstotkov žensk v starosti od 24 do 29 let, sprejelo nižji položaj za nižje plačilo, podoben odstotek pa se s tem ne strinja.

Graf 2.4: Ali bi sprejeli nižji položaj za nižje plačilo? Primerjava podatkov po spolu iz raziskave SJM 2005/1.

Vir: Malnar in skupina 2005

Ne glede na ugotovitve, so vsi mladi (ne glede na spol) danes v nezavidljivem položaju, saj so vsi v veliki meri pri vstopu na trg dela podvrženi slabim pogojem zaposlitev (Ule 2008, 208). Problem vse težavnejšega prehoda mladine v zaposlitev povezujemo z vse šibkejšo absorpcijsko sposobnostjo slovenske države in njene ekonomije, saj ne zmore učinkovito in uspešno integrirati vse bolj izobražene mladine v svet dela (Kramberger in Pavlin 2007, 11).

3 Fleksibilizacija trga delovne sile

Posledica racionalizacije proizvodnje ni le ustvarjanje vse večje rezervne armade delovne sile, ampak tudi fleksibilizacija zaposlovanja³. Ta se pojavlja kot odziv delodajalcev na vse večjo mednarodno konkurenco, globoke ekonomske recesije, spreminjajoče zahteve strank in tehnološke spremembe. Tehnološki izumi, informacijska in telekomunikacijska tehnologija namreč nadomešča človeško delovno silo (Rifkin 2007, 98). Z uvajanjem fleksibilnih oblik dela in zaposlitve se socialne razmere prebivalstva slabšajo, saj se na te oblike zaposlitev veže mnogo manj socialnih ugodnosti, pa tudi same po sebi so kot vir zagotavljanja materialne varnosti bolj negotove. Priča smo vse bolj nestalnim delovnim karieram, ki so vedno pogostejše sestavljene iz faz začasnih zaposlitev, nezaposlenosti in prehodov med njimi (Svetlik 1994, 124). Sistem zaposlovanja je v sistem polne zaposlenosti temeljil na standardizacijah v vseh svojih dimenzijah: glede delovnega prava, delovnega kraja in delovnega časa. Zaradi dekonstrukcije in fleksibilizacije teh treh dimenzij je ta standardiziran sistem polne zaposlenosti v družbi tveganja pod vse večjim pritiskom (Beck 2001, 205).

Posledica te destandardizacije in segmentacije je prehod iz enotnega industrijsko družbenega sistema pridobitvenega dela v nov sistem fleksibilne, pluralne, decentralizirane podzaposlenosti⁴. V novem sistemu pridobitnega dela družbe tveganja brezposelnost zamenja generalizacija zaposlitvenih negotovosti, ki jih sistem polne zaposlenosti v družbi industrijske moderne ni poznal (Beck 2001, 207). Beck (2001, 208) tako ugotavlja, da je značilnost novo nastalega sistema pridobitnega dela prepletanje prejšnjega sistema polne zaposlenosti z novim sistemom fleksibilnih, nestandardnih zaposlitev. Formalno in neformalno delo, zaposlitev in brezposelnost se v družbi tveganja združi v nov sistem fleksibilnih in tveganih oblik podzaposlenosti. Ta integracija brezposelnosti skozi pluralizacijo razmer pridobitnega dela pa ne izrine v celoti znanega sistema zaposlovanja, temveč ga le prikrije.

³ »Fleksibilizacijo zaposlovanja lahko razumemo kot multidimenzionalne procese, ki hkrati potekajo na različnih ravneh (od mikro prek mezzo do makro) in v različnih obsegih (glede na razmere, v katerih so posamezni trgi delovne sile pred fleksibilizacijo – delovni standardi, vloga države, pogoji zaposlovanja, ugodnosti, ki izhajajo iz zaposlitve), ki pa svojo težo dosežejo šele na lokalni mikro ravni kot procesi deregulacije in diferencializacije zaposlovalnih sistemov, politik oziroma strategij zaposlovanja posameznih podjetij, organizacije delovnega procesa v vse bolj »sovražnem« okolju ter kot načini reguliranja sindikatov in zaposlenih oziroma iskalec zaposlitve na te spremembe.« (Ignjatović 2002, 106)

⁴ »Podzaposlene ali delno brezposelne so osebe, ki so sicer zaposlene, vendar bi želele delati več ali na zanje bolj primernih delovnih mestih.« (Svetlik v Ignjatović 2002, 113)

Spremembe sistema pridobitnega dela pa ne prizadenejo enako vseh starostnih skupin. Splošni trendi fleksibilizacije trga delovne sile v Sloveniji vplivajo na razvoj specifične oblike segmentacije (polarizacije) tega trga, v kateri so na eni strani glavni akterji prav mladi (ki se tudi najpogosteje soočajo z njenimi negativnimi posledicami), medtem ko, na drugi strani, imajo starejši praviloma redne zaposlitve (za nedoločen čas), ki ponujajo razmeroma visoko varnost (Ignjatović v Društvo Forum 21 2009). Tako je veliko verjetnejše, da bodo del teh družbenih margin postali mladi, ki šele vstopajo na trg delovne sile, kot pa skupina, ki so vanj že trdno integrirane. Prav mladi so tista skupina zaposlenih, ki prevzemajo nase tveganje hitrejšega menjavanja zaposlitev ter pogostejših prehodov iz stanja delovne aktivnosti v stanje brezposelnosti in obratno. Gre za vedno večjo starostno diferenciacijo glede na obliko zaposlovanja (Ignjatović v Svetlik 2002, 28).

Mladi, ki vstopajo na trg delovne sile se soočajo s sistemom pridobitnega dela, ki ga zaznamuje negotovost, vse večje tveganje in manjša zmožnost zagotavljanja materialne varnosti. Poleg tega se morajo mladi nenehno potrjevati kot izvorni in kreativni ljudje ter sprejemati tako dobre kot tudi slabe strani fleksibilnih nestandardnih zaposlitev. Če tega niso sposobni, slej ko prej izpadejo iz konkurenčnega boja za kreativna delovna mesta, za doseganje dobrega standarda in pristanejo v množici tistih, ki živijo slabo plačano službo ali pa ostanejo celo brez dela (Ule v Ule in drugi 2000, 31).

Opravljanje začasnih in fleksibilnih oblik zaposlitev pri mladih pogosto predstavlja čakalno oz. preizkusno dobo za vstop v bolj trajno zaposlitev, torej dalj časa trajajoče obdobje, v katerem podjetje testira prilagodljivost, produktivnost, pripadnost in podobne lastnosti mladih zaposlenih (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 183).

3.1 Fleksibilne oblike dela in varna prožnost

Fleksibilna oblika zaposlitve je termin, ki ga uporabljamo za nestandardne oblike zaposlitve. Medtem ko za standardno obliko zaposlitve velja delo za nedoločen čas, med fleksibilne oblike dela spadajo zaposlitve s krajšim delovnim časom, zaposlitve za določen čas, samozaposlitve, delo po avtorski ali podjemni pogodbi o delu, delo na domu, izmensko delo, ter tudi študentsko delo (MSS 2010, 3-4). Destandardizacija načinov zaposlovanja in organizacije dela (funkcionalna, časovna in prostorska fleksibilnost) so posledica ekonomskih

in družbenih sprememb (tržni pritiski, spreminjanje načinov dela in življenja) pozne post/moderne družbe (Kanjuo Mrčela in Ignjatović v Svetlik in Ilič 2004, 231).

Evropska komisija mnogo piše in govori o fleksibilnem zaposlovanju, fleksibilnem delovnem razmerju, ki mora biti tesno povezano z varnostjo. Tudi v Sloveniji govorimo o **varni prožnosti**, kot imperativu za rešitev krize na trgu dela. Vsekakor potrebujemo razvojno usmerjene projekte, podprte z državnimi spodbudami, ki bodo kreirale nova delovna mesta v prihodnje, zaradi katerih ne bomo odvisni od tuje delovne sile, pač pa bomo z lastnimi človeškimi viri pokrivali potrebe delodajalcev. Torej, prihodnost razvoja v Sloveniji nikakor ni v delovno intenzivnih panogah, pač pa v storitvah, ki zahtevajo mnogo znanja in »manj delovne sile« (Pogljajen v Društvo Forum 21 2009). Varna prožnost poskuša uskladiti potrebe delodajalcev in delavcev, torej povezati prožnost z varnostjo, tako da delavcem zagotavlja varno menjavo dela, pri tem pa si prizadeva izboljšati konkurenčnost podjetij. Prožnost naj bi povečevala fleksibilnost trga dela, organizacijo dela in zaposlovalnih odnosov, po drugi strani pa spodbujala varnost – varnost zaposlitve in socialno varnost ter tudi varnost dohodka (MSS 2010, 3).

3.1.1 Zaposlovanje za določen čas

V sedanjem času je veliko pozornosti namenjene fleksibilnim zaposlitvam. Vse bolj se vpeljujejo nove nestandardne oz. postmoderne oblike zaposlovanja, kot so samozaposlovanje, zaposlitev za določen čas in s skrajšanim delovnim časom (Rapuš Pavel 2005, 332). Za obseg zaposlitev za določen čas na splošno velja, da je močno odvisen od stopnje reguliranosti trga delovne sile, saj v močno reguliranih trgih (kakršen je tudi slovenski) delodajalci predvsem tiste, ki na novo vstopajo v zaposlitve (to pa so v veliki meri mladi), zaposlujejo za določen čas, da se tako zavarujejo pred potencialno odvečno in/ali potencialno neustrezno delovno silo. Zaposlovanje za določen čas je tako v Sloveniji posebej prizadelo mlade, saj je starejša delovna sila, ki je stabilno umeščena v sistem zaposlenosti in je zaposlena za nedoločen čas, še vedno sorazmerno dobro zaščiten (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 183).

Najbolj drastičen primer polarizacije slovenskega trga delovne sile je stanje v zaposlitvah za določen čas, ki je v Sloveniji med vsemi fleksibilnimi oblikami zaposlovanja najbolj razvito (kar 85 % pogodb je sklenjenih za določen čas). To je velik problem, ker okolje ni prilagojeno tovrstnemu delovnemu razmerju, ti delavci ne dobe kreditov, ne morejo si ustvariti materialne

podlage za življenje, vse bolj se jim odmika ustvarjanje družine in vse bolj so odvisni od staršev, ki absolutno pretirano »skrbijo« za svoje odrasle otroke in jih ne izpustijo iz družinskega gnezda. To postaja začarani krog, vrednote počasi spreminjajo, pojavlja se malodušje, energija in delovne navade se spremenijo, in ko tak človek stopi do delodajalca, le ta hitro opazi to vedenje in pojavijo se znane govornice, saj se mladim tako ne da delati, raje se gibljejo po lokalih in v naročju staršev uživajo svojo »svobodo« (Poglajen v Društvo Forum 21 2009).

Med mladimi delovno aktivnimi (starimi med 15-24 let) v drugem četrtletju 2008 je bilo 47,1 odstotkov mladih zaposlenih za določen čas⁵ (SURS, ADS 2009). V naslednji starostni skupini (25-29 let) se delež zaposlenih za določen čas skoraj prepolovi (27,3 %), pri starejših delovno aktivnih (30–49 let) pa je skoraj šestkrat manjši (7,6 %). Predstavljene razlike kažejo tudi na obstoj dokaj selektivnega (selektivno izključujočega) sistema zaposlovanja v Sloveniji, ki deluje po načelu senioritete in v katerem lahko pričakujejo mladi postopen prehod iz negotovih zaposlitev v redne in razmeroma varne zaposlitve šele po tridesetem letu starosti. Prve zaposlitve za določen čas, ki jih mladi pridobijo so tako le prve stopnice k redni zaposlitvi. Na drugi strani pa je to tudi zelo negotovo obdobje za mlado populacijo, saj je izguba oziroma prenehanje prve zaposlitve za določen čas pogosto povezana s prehodom v brezposelnost in potencialno ogroženostjo socialne varnosti (Ignjatović v Društvo Forum 21 2009).

Večja delovna aktivnost mladih ne ponuja veliko razlogov mladim in tudi družbi za zadovoljstvo, saj je povezana z večjo fleksibilizacijo trga delovne sile, ki prinaša bolj negotova delovna mesta in nižjo socialno varnost zaposlenih. To pa prispeva k nadaljnji polarizaciji in segmentaciji trga delovne sile in je v nasprotju z deklariranim zavzemanjem za uvajanje koncepta varne prožnosti (»flexicurity«) v slovensko družbo. Položaj mladih na trgu delovne sile je tako ambivalenten: na eni strani so mladi vedno bolj aktivni na trgu delovne sile, na drugi strani pa jim je ta aktivnost prinesla tudi veliko novih vsebinskih izzivov, povezanih predvsem z nadaljevanjem segmentacije samega trga delovne sile, z različnimi oblikami diskriminacije na njem in s povečanjem negotovosti, ko gre za njihovo socialno in ekonomsko varnost (in samostojnost) (Ignjatović v Društvo Forum 21 2009).

⁵ Mednarodna primerjava (Eurostat 2009) pokaže tudi, da je delež mladih (15-24 let) zaposlenih z določen čas med vsemi mladimi zaposlenimi v tej starostni skupini v Sloveniji najvišji med vsemi državami EU.

3.1.2 Študentsko delo, njegov pomen in kritika malega dela

Strukturna neravnotežja na trgu delovne sile se vse bolj – še posebej glede mladih – rešujejo s povečanjem prožnosti delovne sile. Nova ekonomska doktrina se je usmerila predvsem na zniževanje stroškov delovne sile, povečevanje njene usposobljenosti in še posebej njene prožnosti. V Sloveniji se je ta težnja morda najizraziteje pojavila pri študentskem delu (Lavrič in drugi 2010, 151).

Z vidika delodajalcev je študentsko delo razumljivo ugodna rešitev. Zagotavlja namreč poceni in izrazito prožno delovno silo, ki je poleg tega nadpovprečno energična in tudi sorazmerno dobro izobražena. Po drugi strani študentom ponuja možnost kritja stroškov ter finančno samopomoč (kot vir dodatnega zaslužka ob tem pa razbremenjuje starše in prispeva k delni osamosvojitvi mladega človeka.) ter v nekaterih primerih tudi pridobivanja delovnih izkušenj in ustvarjanje socialnih mrež, ki so pomembne za nadaljnjo poklicno pot (Lavrič in drugi 2010, 152; ŠOS 2010, 4). Ta oblika zaposlovanja je v svojem razvoju presegla definirane okvirje in se je iz oblike socialnega korektiva in pomoči študentom prelevila v obliko fleksibilnega zaposlovanja in anomalijo, ki obremenjuje trg delovne sile. Študentsko delo je vrsta fleksibilnega dela, ki se ne more enačiti z rednim delom, saj je študent del šolajoče mladine in ne aktivnega prebivalstva, kar razmejuje tudi delovnoppravna in visokošolska zakonodaja, ki opredeljujeta različne statuse (ŠOS 2010, 5). Gre za dejstvo, da je povprečno trajanje študentskega dela v zadnjem obdobju (2005–2008) občutno preseglo določila začasnega in občasnega dela. Podatki ADS namreč kažejo, da skupina študentov, starih od 15 do 24 let v povprečju dela okrog 9 mesecev (8,8 mesecev v drugem četrtletju 2008 (SURS, ADS 2009), medtem ko je trajanje študentskega dela pri starejši skupini (25–29 let) še daljše – okrog 10 mesecev (10,3 mesecev v drugem četrtletju 2008) (Ignjatović v Društvo Forum 21 2009). Študentsko delo mora zato pridobiti status delovne izkušnje, kar bi močno olajšalo zaposlitev mladih diplomantov (ŠOS 2010, 4).

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je v letu 2010 pripravilo »Zakon o malem delu«, ki pa zaradi slabe priprave ni bilo sprejeto na referendumu. Pri ocenjevanju problematike trenutne ureditve in izvajanja študentskega dela je ŠOS (2010, 56-58) izpostavila naslednje napačne predpostavke ministrstva:

- Podaljševanje študija zaradi dela preko študentskih servisov (fiktivni vpisi) - navidezno študirajoča mladina je ujeta v vrtinec negotovih, priložnostnih del in je zato dolgoročno

bistveno bolj izpostavljena marginalizaciji na trgu dela, podaljševanje izobraževanja mladih tudi daljša odvisnost od staršev in ruši sistem vsem dostopnega visokošolskega izobraževanja;

- študentsko delo ne omogoča socialne varnosti, kar negativno vpliva tako na študenta, ki to delo opravlja, kakor tudi na pokojninsko in druge javnofinančne blagajne;
- študentskega dela ni mogoče uveljaviti kot delovne izkušnje, niti kot pokojninsko dobo;
- študentsko delo povzroča neloyalno konkurenco na trgu dela ter neupravičeno diferenciacijo med osebami, ki delajo pri istem delodajalcu, saj delodajalcem za študente ni treba plačevati prispevkov, ki jih morajo plačevati za redno zaposlene.

4 Trg dela v Sloveniji

Trg dela v Sloveniji je v zadnjem letu zelo dinamičen, na nek način tudi zelo nemilostljiv za mnogo Slovencev, še zlasti za mlade, ki še niso prestopili prag dela, saj so še vedno vključeni v proces izobraževanja in ga zaradi krize na trgu dela tudi ne morejo zapustiti, celo trudijo se čim dlje ostati v procesu izobraževanja. Problematika zaposlovanja mladih je trd oreh za ZRSZ, ne glede ali gre za gospodarsko krizo, torej recesijo ali gre za obdobje blaginje. Še zlasti so tukaj močno prikrajšani mladi, ki so končali študij v družboslovnih poklicih in jih trg ne potrebuje ne tako ne drugače. Ti mladi iščejo priložnosti predvsem preko študentskega dela, iščejo zaposlitev v javnem sektorju, ki je vedno izpostavljen kritiki tako gospodarskega sektorja kot tudi pritiskom vladnih ukrepov. Naše gospodarstvo ne vidi svoje perspektive v mladih, šolanih kadrih, pač pa v ekspanziji zaposlitev delavcev iz držav jugovzhodne Evrope. Ta delovna sila je sicer poceni za delodajalca, za splošen razvoj države pa so mnogo dražji kot lasten delovni potencial (Poglajen v Društvo Forum 21 2009).

Da mladi ostajajo dlje v izobraževalnem procesu, je razumljivo, ker preprosto nimajo priložnosti na trgu dela, razen preko študentskega dela, ki je absolutno cenejša oblika delovnega razmerja, za mlade pa predvsem socialni korektiv. Predvsem pa je žalostno to, da se mladi, izobraženi absolventi prijavljajo na prosta delovna mesta z mnogo nižjo zahtevano izobrazbo in tudi tukaj niso konkurenčni, ker delodajalec pričakuje večje »probleme« s tem delavcem, kot tistim, ki nima izobrazbe (Poglajen v Društvo Forum 21 2009).

4.1 Mladinski trgi delovne sile

V študijah trgov delovne sile se je za segment, na katerem je na eni strani zaloga mladih, ki iščejo prve zaposlitve, na drugi strani pa zaloga delovnih mest, ki so jih delodajalci pripravljene ponuditi mladim brez delovnih izkušenj, že pred desetletji uveljavil izraz mladinski trgi delovne sile. Če so bili mladinski trgi včasih relativno homogeni in so bili mladi v prehodu iz šolanja v zaposlitev v podobnem položaju, pa v zadnjem desetletju raziskovalci (npr. Hammer, 2003) ugotavljajo, da so ti segmenti notranje vse bolj diferencirani in da so mladi v zelo različnih položajih že pri vstopu na trg delovne sile in pri prvih zaposlitvah (npr. konkurenca med tistimi, ki opravljajo občasna študentska dela in med iskanci prve zaposlitve, diferenciacija med mladimi, ki ostajajo v vzorcu opravljanja fleksibilnih, netrajnih oblik zaposlitev, in tistimi, ki jim uspe najti trajnejše zaposlitve, polarizacija glede zaposlitvenih priložnosti med mladimi, ki imajo uspešno dokončane višje stopnje izobrazbe, in tistimi, ki so iz šolanja predčasno izpadli ali so dokončali le nižje stopnje...).

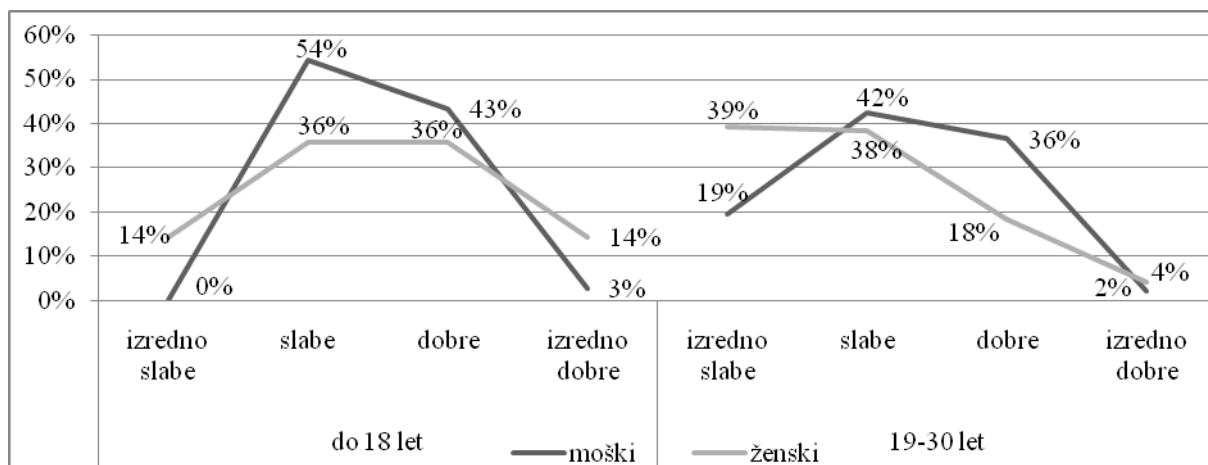
Mladinski trgi delovne sile predstavljajo tisti segment trga delovne sile, ki je najbolj in najhitreje izpostavljen različnim nihanjem in kjer so pritiski glede prožnosti in prilagodljivosti največji. Kljub vsaj delnemu reguliranju prehodov iz šolanja v zaposlitev (vajeništvo, pripravništvo, stiki med šolami in potencialnimi delodajalci, poudarjeno poklicno usmerjanje...), so mladi pogosto najmanj zaščiten del delovne sile (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 163). V današnjem času mladi ne računamo več na trajnost zaposlitve, temveč se soočamo s sposobnostjo pridobivanja prve zaposlitve ter z uspešno nizanje nadaljnjih zaposlitev (Kramberger in Pavlin 2007, 33).

4.2 Mladi na trgu delovne sile: negotovo in intenzivno

Raziskovalci že nekaj časa opazujejo spremembe pri vzorcih aktivnosti mladih, ki se najbolj očitno kažejo v povečanju dinamike prehodov med šolanje, brezposelnostjo in zaposlenostjo ter povečanju fleksibilnosti zaposlitev. Povečana dinamika prehodov mladih med različnimi statusi je tesno povezana s spremembami na trgih delovne sile, ki jih prinašajo globalizacija, tehnološki razvoj in povečane potrebe po fleksibilnosti delovne sile (Trbanc in Verša v Svetlik 2002, 346).

Po podatkih javnomnenjske raziskave SJM 2008/2 (Malnar in ostali 2008) opazimo, da se mladi zavedajo omejenih možnosti pri iskanju zaposlitve. Iz spodnjega grafa 4.1 je razvidno, da večina (54 %) moških starih do 18 let meni, da so možnosti slabe. Prav tako večina moških in žensk meni, da so možnosti izredno slabe oziroma slabe. Pri tem je najmanj žensk (dobrih 18 %), ki menijo, da so možnosti dobre.

Graf 4.1: Kako bi ocenili možnosti, da mladi ljudje v Sloveniji pridejo do zaposlitve?

Vir: Malnar in ostali 2008

Visoka izobrazba danes, ni več garancija za dobro profesionalno kariero. Marca 2010 je stopnja brezposelnosti mladih do 25 let, po podatkih evropskega statističnega urada Eurostat, znašala 12,2 odstotka. Že decembra istega leta se je stopnja brezposelnosti med mladimi povečala na 16,3 odstotka. Stopnja brezposelnosti med mladimi v Sloveniji ni kritična, če jo primerjamo z evropskim povprečjem, ki znaša okoli 20 odstotkov⁶. Bolj zaskrbljujoče je to, da je ta skupina bolj izpostavljena vrstam dela z nižjo stopnjo varnosti, kot so pogodbe za določen čas in projektno delo (ZRSZ 2010).

Mladinski trg delovne sile na eni strani deli usodo celotnega slovenskega trga delovne sile (predvsem glede vplivov socialnih in gospodarskih gibanj, sprejetih politik tako na samem področju trga delovne sile kot širše, trendov zaposlovanja in brezposelnosti), na drugi strani pa ima nekaj pomembnih posebnosti, ki po svoje vplivajo na položaj mladih na trgu delovne sile in v družbi nasploh. Med temi posebnostmi velja predvsem omeniti veliko prožnost zaposlovanja mladih (delo za določen in skrajšani delovni čas, študentsko delo, različna

⁶ Med mladimi do 25 let je bila decembrska stopnja brezposelnosti že pri 20,4 odstotka v območju evra in 21 odstotkih v celotni uniji.

honorarna in občasna dela), ki vpliva na pogostost prehodov med zaposlitvami in brezposelnostjo, na socialno varnost in posledično na možnost polne ekonomske in socialne osamosvojitve mladih (Ignjatović v Društvo Forum 21 2009).

Raziskave o položaju mladih na trgu delovne sile konec devetdesetih let prejšnjega stoletja in na začetku tega so pokazale, da imajo spremembe na trgu delovne sile v smeri večje prožnosti zaposlovanja in organiziranja dela negativne posledice, saj se povečujeta negotovost in intenzifikacija dela, čemur so še zlasti izpostavljeni mladi (Kanjuo Mrčela in Ignjatović v Svetlik in Ilič 2004).

Na položaj mladih na trgu delovne sile v zadnjih desetletjih vplivajo različne okoliščine, ki nastajajo tako pri povpraševanju po delovni sili kot pri ponudbi. Zaradi kombinacije teh okoliščin raziskovalci že dalj časa ugotavljajo, da se položaj mladih na trgu delovne sile spreminja oziroma, da se močno spreminjajo načini prehoda iz šolanja v zaposlitev. Opazni so predvsem podaljševanje prehodov iz šolanja v zaposlitev ter njihova večja zapletenost in večplastnost. Povečanje negotovosti pri prehodu v zaposlitev pa vpliva tudi na podaljševanje sprejemanja drugih vlog na prehodu mladih v odraslost ter podaljšuje odvisnost mladih od staršev in družine (Pollock 1997 v Svetlik 2002, 343).

Ignjatović in Trbanc (2007, 13) poročata o specifičnem in v mogoče podrejenem položaju mladih na trgu delovne sile v Sloveniji, o čemer pričajo podatki o že tradicionalno višji brezposelnosti mladih od povprečja za celotno populacijo. Avtorja posebej opozarjata na izrazito višjo brezposelnost mladih žensk, kar po njunem mnenju kaže tako izobrazbena in strukturna neskladja na trgu kot tudi zaposlovalne prakse delodajalcev in pri tem navzočo diskriminacijo.

4.3 Konkurenčne prednosti in slabosti mlade delovne sile

Mlade ločijo od drugih kategorij na trgu delovne sile nekatere značilnosti, ki vplivajo na odnos delodajalcev do njih. Strokovnjaki govorijo o mladinskih trgih delovne sile kot o posebnih segmentih trgov delovne sile, na katerih je na eni strani zaloga mladih, ki iščejo prve stalne zaposlitve (po končanem šolanju), na drugi strani pa zaloga delovnih mest, ki so jih delodajalci pripravljene mladih ponuditi. Te lastnosti so lahko dejanske, objektivno določljive (npr. novo znanje, pomanjkanje delovnih izkušenj in podobno), lahko pa gre za t.i. mehke

lastnosti, ki so kategoriji mladih pripisane in lahko dejansko veljajo le za posameznike ali posamezne skupine znotraj kategorije mladih ali pa so take le predstave delodajalcev o mladih (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 163-164). Mladinski trgi delovne sile so notranje vse bolj diferencirani – večje dohodkovne razlike takoj po vstopu v zaposlitev, vse večje razlike v vrstah zaposlitve, itd (Trbanc in Verša v Svetlik 2002, 339).

Mladost pogojuje 3 sklope značilnosti, ki so pomembne z vidika delodajalcev, in sicer:

- *Znanje*: Mladi vstopajo na trg delovne sile po končanem začetnem izobraževanju, zato je njihova glavna prednost najnovejše znanje in kompleksno znanje, ki ga prinašajo iz izobraževalnega procesa (Trbanc in Verša v Svetlik 2002, 340). Poleg samega znanja mladi, v večji meri kot starejša delovna sila, posedujejo tudi spretnosti in kompetence, po katerih je, zaradi spreminjajoče se narave dela in delovnih procesov, s strani delodajalcev veliko povpraševanje in ki pogosto predstavljajo dodatne pogoje oz. prednost v konkurenci za zaposlitev (na primer: uporaba računalniških orodij, uporaba interneta, komunikacijske spretnosti, delo v skupinah, projektno delo, aktivna uporaba tujih jezikov, ipd) (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 165).
- *Delovne izkušnje*: Delodajalci mlade vidijo kot delovno silo s pomanjkanjem delovnih izkušenj in delovne usposobljenosti, saj so brez delovne zgodovine iz katere bi bilo mogoče sklepati na določene delovne lastnosti (stalnost, pripadnost, odgovornost, avtonomnost pri delu). Delodajalci tako ne morejo oceniti delovnih navad in lastnosti mladih, zato jim njihovo zaposlovanje na pomembnejših delovnih mestih pomeni tveganje, ki ga pogosto premoščajo tako, da mladim ob vstopu v zaposlitev ponujajo bolj nestalne in fleksibilne oblike zaposlitev.

Vendar mladi niso prav brez delovnih izkušenj. Pogosto si jih namreč pridobijo pri svojih predhodnih občasnih delih ter pri prostočasnih dejavnostih. Te izkušnje so zelo različne in večinoma niso vezane na področje bolj stalnega dela, za katero mladi konkurirajo ob koncu šolanja. Velja pa tudi, da mladi svoje izkušnje le redko uspejo predstaviti na delodajalcem zanimiv način (Trbanc in Verša v Svetlik 2002, 341).

- *Osebnostne lastnosti (sociokulturni kapital)*: Mlade ob vstopu na trg delovne sile označujejo tudi lastnosti, ki so posledica socializacije, predhodnih izkušenj ter osebne lastnosti, ki skupaj predstavljajo sociokulturni kapital (Trbanc in Verša v Svetlik 2002, 342).

Mladi imajo vrsto dejanskih ali pripisanih osebnih lastnosti, ki si nasprotujoče vplivajo na njihov položaj na trgu delovne sile. Pogosto jim pripisujejo manjšo odgovornost, zahtevnost, nestalnost, nagnjenost h korenitim spremembam, zaradi katerih naj bi za delodajalce predstavljali tvegano delovno silo (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 163-164). Po drugi strani pa so mladi veliko dovzetnejši za spremembe v delovnem procesu, so inovativni, prilagodljivi in manj zahtevni, zaradi česar so pripravljene sprejeti slabše zaposlitve, manj zahtevne glede na njihovo izobrazbo, začasne ali delne zaposlitve, fizično naporne ali delo v slabših razmerah. Zdi se, da so v razmerah večje fleksibilnosti trgov delovne sile prav te lastnosti mladih njihova konkurenčna prednost (Trbanc in Verša v Svetlik 2002, 343).

4.4 Dejavniki, ki vplivajo na položaj mladih na trgu delovne sile

Na položaj mladih na trgu delovne sile, predvsem na gibanja mladinske brezposelnosti in zaposlovanja vplivajo različne, med seboj prepletene in kompleksne okoliščine, trendi in regulativni posegi, ki vplivajo bodisi na kvaliteto (izobrazbeno in kvalifikacijsko strukturo) in obseg ponudbe mladih, bodisi na povpraševanje po mladi delovni sili, ali pa na način, kako je regulirano srečevanje ponudbe in povpraševanja (ukrepi aktivne politike zaposlovanja in ukrepi za spodbujanje zaposlovanja mladih). Na ponudbo mladih vplivajo predvsem izobraževalni sistemi in njihove različne značilnosti in elementi (npr. kako sodobne so vsebine in načini učenja, kako dolgo mladi ostajajo v rednem izobraževanju, pri kateri starosti zaključujejo različne stopnje izobraževanja in vstopajo na trg, koliko so dejansko delovno usposobljeni in kvalificirani za opravljanje določenih poklicno oz. profesionalno specifičnih del, ali se mladi s potencialnimi delodajalci srečajo že med šolanjem, ali že med šolanjem opravljajo kakšna dela, ipd.). Na povpraševanje po mladi delovni sili vplivajo splošna gibanja v gospodarstvu in v zaposlovanju, spremembe v strukturi povpraševanja, spremembe v organizaciji dela in v delovnih razmerjih (fleksibilizacija zaposlovanja), odnos delodajalcev do zaposlovanja posameznih kategorij delovne sile (npr. mladih, žensk) in podobno. Pomembni so tudi načini reguliranja zaposlovanja in delovnih razmerij ter različni ukrepi spodbujanja zaposlovanja in pridobivanja delovnih izkušenj mladih (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 167-168).

Izmed različnih dejavnikov, ki vplivajo na gibanja mladinske brezposelnosti in zaposlovanja, se zdijo za dogajanje od začetka devetdesetih let do danes (tako v Sloveniji kot v drugih evropskih državah) posebej pomembni: gospodarska in demografska gibanja, prostorska

mobilitnost mladih, spremembe v izobraževalnih sistemih ter reguliranje in politika zaposlovanja.

4.4.1 Gospodarska gibanja

Povezanost gibanj zaposlovanja z ekonomskimi cikli, tokovi in nihanji je pri zaposlovanju mladih še posebej izrazita, saj v obdobjih gospodarske recesije brezposelnost najprej prizadene tiste, ki v sistem zaposlenosti šele vstopajo, to pa so v prvi vrsti mladi po končanem šolanju, ter mladi, ki so zaposleni po pogodbah za določen čas. Glede na to, da so pritoki mladih po končanem šolanju na trg precejšnji, je od gospodarskih gibanj in ciklov odvisno, kako hitro lahko trg novo delovno silo posrka (če sploh). Za zaposlovanje mladih pa je zelo pomembno tudi, ali na regionalnih in lokalnih trgih delovne sile obstajajo strukturna (predvsem izobrazbena) neskladja med povpraševanjem po delovni sili in ponudbo in kako mladi ta neskladja zapolnjujejo (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 168).

Tog in rigidni trg delovne sile, ki mlade izključuje, v praksi pomeni, da se mladi ne morejo finančno osamosvojiti, si zagotoviti lastnega gospodinjstva in si ustvariti svoje družine (Boljka 2011, 13).

4.4.2 Demografska gibanja

Upad rodnosti je v Evropi že dolgotrajen trend, ki ob hkratnem podaljšanju življenjske dobe prebivalstva vodi v staranje populacij v vseh evropskih državah. Slovenija sodi med s staranjem populacije najbolj ogrožene evropske države, saj stagniranje in zmanjševanje deleža mladih v prebivalstvu vpliva na številčno zmanjševanje skupine delovno sposobnega prebivalstva, iz katerega izhaja aktivno prebivalstvo, pa tudi na staranje samega aktivnega prebivalstva (k čemer pripomore tudi, sicer neizogibno, podaljševanje delovne dobe) (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 168-169).

Manjši deleži mladih v populaciji pomenijo tudi manjši pritok mladih na trg delovne sile, posledica česar je predvsem postopno znižanje stopenj mladinske brezposelnosti. Pričakovati pa je izboljššan odnos delodajalcev do zaposlovanja mladih, saj le-ti v situaciji prihajajočega pomanjkanja delovne sile predstavljajo za delodajalce naložbo v prihodnost (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 168-169).

4.4.3 Prostorska mobilnost mladih

Število mladih (15-29 let) se v Sloveniji stalno zmanjšuje od leta 2000. Največje zmanjšanje se je zgodilo leta 2006, ko se je populacija mladih zmanjšala za 6.592 mladih (Vertot 2009). Leta 2010 je bilo v Sloveniji okoli 9,5 odstotkov mladih manj kot leta 2000. Tako za Slovenijo kot tudi nasploh za Evropo to pomeni, da se bomo vse bolj soočali z dejstvom, da bo v populaciji čedalje manj mladih delovno aktivnih ter čedalje več starih in delovno neaktivnih (Boljka 2011, 10-11).

Periferna in manj razvita območja se tako soočajo z »begom možganov in rok«, kar zanje pomeni dvojno izgubo, saj se odselijo mladi in izobraženi. Odsotnost mladih v populaciji namreč pomeni dodatno siromašenje regije in obratno, v regijah kjer je mladih več, pa pomeni dodatno konkurenco, pomanjkanje stanovanj, zaposlitev, ipd. K temu, da imajo določene regije s tem še večje težave kot druge, pa prispeva tudi problem migracij mladih, ki ruralna in periferna območja zapustijo v času šolanja, po zaključku šolanja pa se tja, zaradi majhnih možnosti zaposlitve, ne vrnejo več. Med glavne dejavnike odselitev sodita struktura delovnih mest in neustrezno število delovnih mest. K preseljevanju mladih je odločilno prispevala koncentracija visokošolskih zavodov in študijskih programov v Osrednjeslovenski regiji. S tem se je povečala verjetnost, da se bodo mladi po zaključku šolanja zaposlili kar tam in se ne bodo vračali v izvorno regijo (Boljka 2011, 12-15).

4.4.4 Spremembe v izobraževalnih sistemih in podaljševanje izobraževanja

Tako dinamika sprememb na področju dela in zaposlovanja kot sorazmerno visoka mladinska brezposelnost v številnih evropskih državah so vplivale na dejstvo, da je v zadnjih dveh desetletjih večina evropskih držav izvedla obsežne reforme svojih izobraževalnih sistemov, s poudarkom na modernizaciji programov, njihovi večji razvejanosti in odprtosti, bolj izdelanih povezavah med šolskim sistemom in svetom dela, ter večjo vpetostjo delodajalcev v razvoj izobraževanja v posameznih strokah in v izvajanje usposabljanja mladih. Eden glavnih namenov reform izobraževalnih sistemov je povečevanje zaposljivosti mladih (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 169).

4.4.5 Povečevanje fleksibilnosti na trgih delovne sile

Povečana dinamika prehodov mladih med različnimi statusi je tesno povezana s spremembami na trgih delovne sile, ki jih prinašajo globalizacija, tehnološki razvoj, pritisk na

produktivnost in povečane potrebe po fleksibilnosti delovne sile. Za mlade, ki na novo vstopajo na trg delovne sile oziroma v zaposlitve, je veliko verjetnejše, da jih bodo zajeli novi zaposlitveni vzorci, pomanjkanje delovnih mest in brezposelnost, kot za skupine delovne sile, ki so na trgu že dalj časa. Mladi se tako ob vstopu na trg delovne sile srečujejo z močno spremenjeno strukturo zaposlitvenih možnosti, ki jo predstavlja predvsem povečanje manj varnih zaposlitev, še posebej zaposlitev za krajši delovni čas in zaposlitev za določen čas. V Sloveniji so se od začetka devetdesetih let naprej zelo razširile predvsem zaposlitve za določen čas (ki že nekaj časa predstavljajo približno tri četrtine vseh novih zaposlitev), medtem ko so zaposlitve za nopolni delovni čas še vedno precej manj pogoste kot v drugih državah EU. Zdi se, da so prav tovrstne, manj varne zaposlitve (začasne in za nopolni delovni čas) tudi glavna perspektiva za prihodnjo rast zaposlenosti in zniževanje brezposelnosti ter vsaj delno integracijo mladih posameznikov v zaposlitev (MSS 2010, 5-6; Trbanc v Črnak Meglič 2005).

Nekateri strokovnjaki (npr. Furlong in Hammer 2000) tudi opozarjajo, da pomeni pogosta podzaposlenost nekaterih skupin mladih (opravljanje zaposlitev s krajšim delovnim časom in zaposlitev za določen čas, ker drugih zaposlitev ni na voljo) možno nevarnost, da bodo vse večje skupine mladih tudi kasneje ohranile nizke stopnje udeležbe v zaposlitvi ter da se bodo obdobja pogostih brezposelnosti nadaljevala vso njihovo delovno kariero in tako vplivala na marginalizacijo in visoko stopnjo socialne negotovosti teh skupin (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 171-173).

4.4.6 Reguliranje in politika zaposlovanja

Vključevanje mladih v zaposlovanje je sicer odvisno od delovanja tržnih mehanizmov, vendar pa je hkrati tudi institucionalizirano z različnimi zakonskimi in kolektivnimi predpisi, v sodelovanju med delodajalci, sindikati in državo. Način, kako je zaposlovanje regulirano v zaposlitveni zakonodaji (še posebej pogoji in načini zaposlovanja in odpuščanja delovne sile), seveda močno vpliva na to, kako hitro in v kakšnih zaposlitvah se mladi zaposlujejo. Poleg tega država lahko z različnimi ukrepi ureja prehode iz šolanja v zaposlitev, na primer z reguliranjem izobraževalnih možnosti in prehodov med različnimi vrstami izobraževanja, s štipendijsko politiko, s spodbujanjem povezovanja šol in delodajalcev in praktičnega usposabljanja mladih med šolanjem, z omogočanjem kombiniranja šolanja in dela, ipd. Izobraževanje predstavlja enega od najbolj dragih ukrepov in v mnogih državah predstavlja

visok delež celotnih izdatkov z aktivne politike trga dela. Izobrazba, sposobnosti in drugo znanje iskalcev zaposlitve se mora čim bolj približati potrebam trga dela in se rezultirati v povečanje stopnje zaposlitve ter možnost prihodnjih zaslužkov. Poleg povečanja produktivnosti dela se od izobraževanja pričakuje tudi, da se bo povečala kakovost povezovanja brezposelnih s prostimi delovnimi mesti, da se bo povečala stabilnost odnosov med delodajalci in delojemalci, kar naj bi najbolj pozitivno vplivalo na nadaljnje investiranje v programe izobraževanja (Južnik Rotar 2008, 113).

Zelo pomemben mehanizem spodbujanja zaposlovanja mladih oziroma preprečevanja njihove (dolgotrajne) brezposelnosti so programi aktivne politike zaposlovanja. Ključni cilj izvajanja programov zaposlovanja je, da se povečajo zaposlitvene možnosti posameznika na trgu dela ter da se sredstva, ki so namenjena izvajanju teh programov, čim bolj učinkovito porabijo. Aktivne politike trga dela imajo pomembno vlogo pri spodbujanju posameznika, da se čim prej vrne na delo in pri tem ustvarjajo takšne razmere in pogoje, da se neaktivni lahko čim lažje vključijo na trg dela. Končni namen aktivnih politik trga dela naj ne bi bil samo povečanje zaposlitvenih možnosti posameznika, zmanjšanje stopenj neaktivnosti ter zmanjšanje odvisnosti od socialnih transferjev, temveč tudi povečanje kakovosti delovnih mest, povečanje produktivnosti in prispevek k večji socialni koheziji (Južnik Rotar 2008, 112).

5 Zaposlovanje mladih

V pogojih sodobne družbe postajamo vse bolj občutljivi za posledice spremenjene vloge dela ter spreminjajočih se prehodov mladih v odraslost. Kriza zaposlitvene družbe in spremenjeni pogoji za vstop na trg dela oblikujejo ranljive skupine in večje tveganje socialne izključenosti tistih, ki so že sicer v marginaliziranem družbenem položaju. Zaposlitev predstavlja v sodobni družbi osrednji del vsakdanjega življenja in ključni vir finančne neodvisnosti, statusa, prestiža, identitete ter socialne participacije. Razvoj trga dela spreminja stabilnost zaposlovanja, ki je pomemben vir socialne vključenosti (Rapuš Pavel 2005, 331).

Mladi se danes soočajo z močno spremenjeno strukturo zaposlitvenih možnosti, ki jo predstavlja predvsem povečanje manj varnih zaposlitev, še posebej zaposlitev za krajši delovni čas in zaposlitev za določen čas. Tudi spremembe na trgu delovne sile so najbolj prizadele mlade. Vse več mladih se spopada z negotovim delom za določen čas, z

institucionaliziranjem nižjih dohodkov in z znatnim povečanjem stroškov za zagotavljanje vsaj razumne stopnje neodvisnosti. Številni ostanejo v zaposlitvah, ki so daleč pod ravno njihove izobrazbe in spet so najbolj oškodovani pripadniki nižjih slojev, etnične pripadnosti ali spola. Kdo dobi delo, ustrezno izobrazbi, je med isto usposobljenimi mladimi odvisno od družinskega ozadja. To še posebej velja za Slovenijo, kjer so tako močna sorodniška omrežja (Ule v Društvo Forum 21 2009).

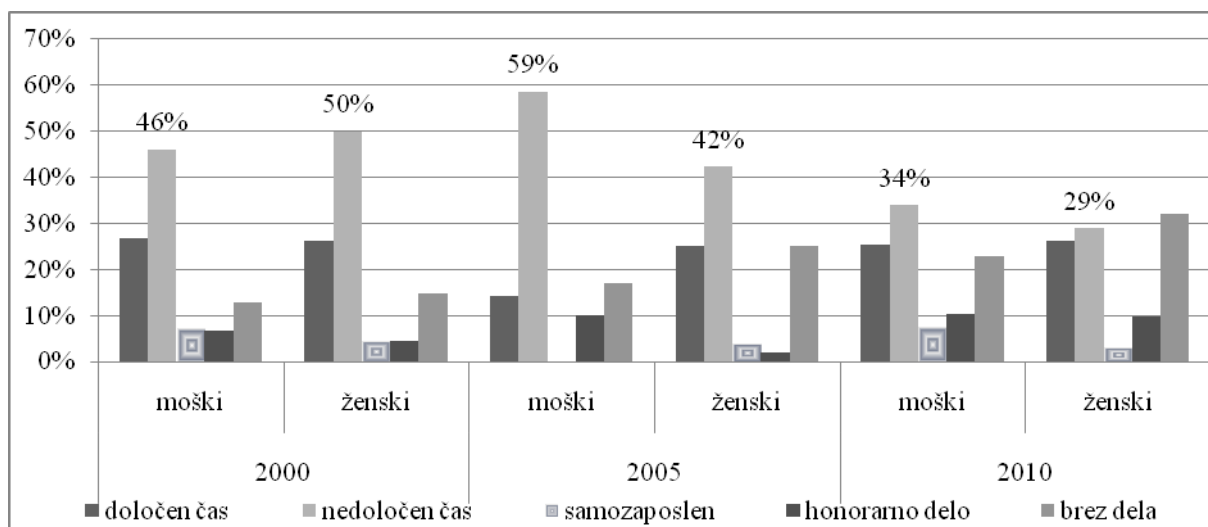
5.1 Vrste zaposlovanja mladih

Evropa se v času globalne konkurenčne tekme ob neugodnih demografskih procesih sooča s silami, ki korenito spreminjajo trg dela in izobraževanja. Tradicionalne oblike zaposlenosti za nedoločen čas vse bolj zamenjujejo manj gotove, fleksibilne oblike zaposlenosti, zvišuje se starost prvega vstopa na trg dela, sam prehod traja dlje in je tudi bolj negotov (Vertot 2009).

Slovenija seveda ni izvzeta iz teh procesov. Kot je mogoče razbrati iz Poročil o razvoju (UMAR 2006, 2008, 2010) tudi v Sloveniji delež začasnih zaposlitev (tj. zaposlitev za določen čas) v skupni zaposlenosti stalno narašča. Delež mladih v starosti od 25 do 29 let zaposlenih za nedoločen čas, je upadel z 52,4 na 32,8 odstotka, delež vključenih v honorarno delo pa je rahlo narasel (s 6,8 na 8,6 %). Pri tem je posebej zanimiv podatek, da se je delež mladih, ki so brez rednega dela, v tej skupini povečal z 12,1 na 25,7 odstotka. Razlika nastaja predvsem zaradi večjega deleža vprašanih, ki je v tej starosti še vedno vključen v terciarno izobraževanje, manj pa tudi zaradi višje stopnje brezposelnosti (Lavrič in drugi 2010, 125-133).

Ob tem pa moramo poudariti, da se bolj zastruje zaposlitvena možnost mladih žensk. Bolj so ogrožene z brezposelnostjo in se tudi pogosteje vračajo vanjo. Ženske pogosteje opravljajo delo za določen čas ne glede na dejstvo, da so v povprečju bolj izobražene kot moški (Ule 2008, 214-215). S primerjavo podatkov raziskav Mladina 2000, SJM 2005/1 in Mladina 2010, za mlade stare med 24 in 29 let, sem prišla do podobnih ugotovitev, o čemer priča spodnji graf 5.1.

Graf 5.1: Zaposlitveni status moških in žensk v starosti med 24 in 29 let po podatkih raziskav Mladina 2000, SJM 2005/1 in Mladina 2010.

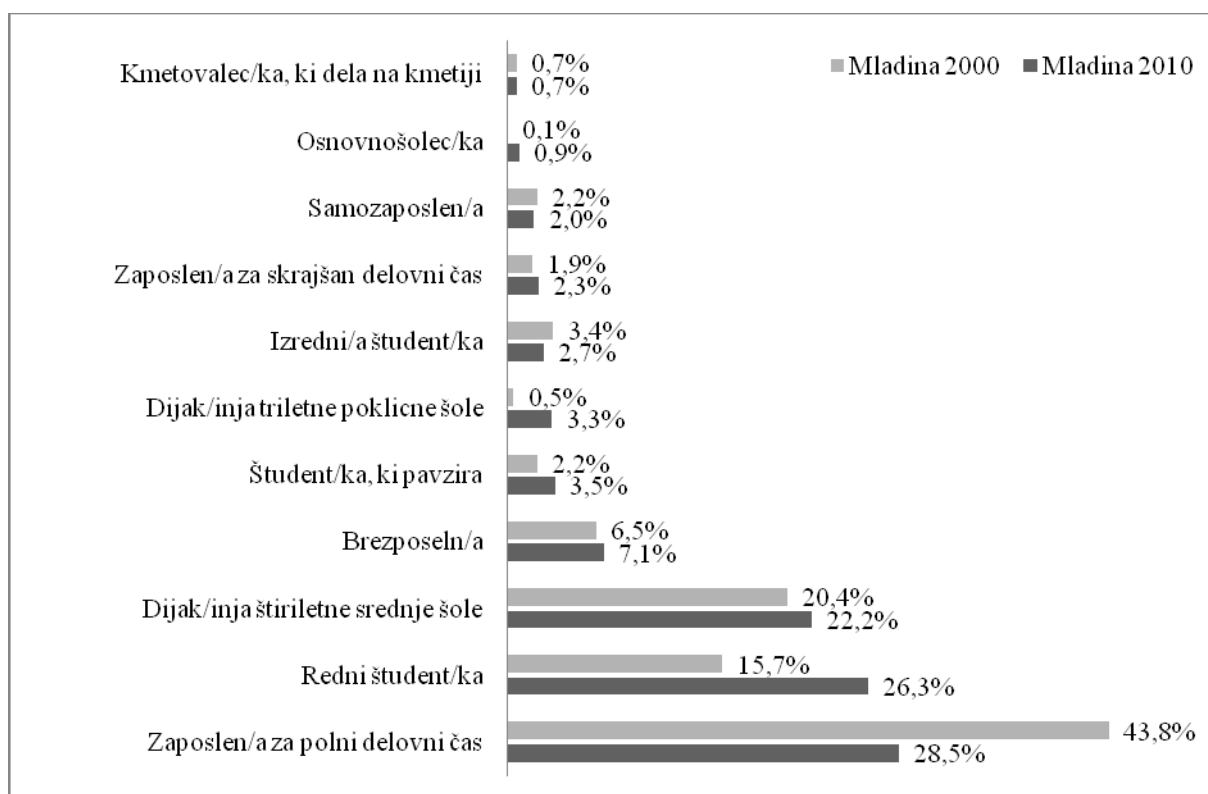

Vir: Mihelj in ostali 2000; Malnar in skupina 2005; Lavrič in skupina 2010.

Najbolj očitno razliko med spoloma je opaziti v letu 2000, ko je bilo skoraj 60 odstotkov moških zaposlenih za nedoločen čas, medtem ko je bilo žensk le 42 odstotkov. Več žensk v primerjavi z moškimi je v istem letu imelo tudi zaposlitev za določen čas, hkrati pa jih je bilo tudi več brez zaposlitve (25 %). V letu 2010 pa razlike med spoloma niso več tako velike. Zaposlitev za določen čas je odstotkovno enaka pri obeh spolih, dobrih 5 odstotkov več moških pa ima v tem letu zaposlitev za nedoločen čas. Brezposelnost je ponovno večja pri ženskah (skoraj 10 % večja).

Na nove razmere na trgu dela kažejo tudi podatki, ki so bili pridobljeni s študijo Mladina 2010. Primerjava stanja v letih 2000 in 2010 glede prevladujoče delovne aktivnosti mladih v Sloveniji (graf 5.2 spodaj) namreč pokaže, da se je med mladimi v Sloveniji v zadnjih desetih letih močno zmanjšal delež zaposlenih, povečal pa delež vključenih v (predvsem terciarno) izobraževanje.

Graf 5.2: Prevladujoča delovna aktivnost mladih (15–29 let) - Mladina 2000 in Mladina 2010

Vir: Miheljak in ostali 2000; Lavrič in skupina 2010.

Razlike so še večje, če se omejimo na starostno skupino 25 do 29 let, ki je posebej zanimiva z vidika realizacije prehoda v svet dela. Delež polno zaposlenih se je v tej skupini zmanjšal iz 74,5 odstotkov na 57 odstotkov, medtem ko se je delež rednih študentov povečal iz 3,7 na 14 odstotkov, delež brezposelnih pa iz 7 odstotkov na 11,2 odstotkov. Povsem jasno se torej kaže trend podaljševanja in zaostrovanja pogojev prehoda iz sistema izobraževanja v stanje redne zaposlitve (Lavrič in drugi 2010, 132). V primerjavi z drugimi starostnimi skupinami, to pomeni, da mladi nase prevzemajo večje tveganje, kar se najbolj očitno kaže v poznem odseljevanju od staršev (Boljka 2011, 13).

5.2 Gibanje zaposlenosti in brezposelnosti mladih v Sloveniji v zadnjem desetletju

5.2.1 Aktivnost in brezposelnost

V Sloveniji je v začetku devetdesetih let stopnja aktivnosti⁷ v celotni populaciji precej upadla, predvsem kot posledica rednega in zgodnjega upokojevanja, s katerim so v prvi polovici devetdesetih let podjetja (s pomočjo države) reševala problematiko velikega števila presežnih delavcev. Proti koncu devetdesetih let je aktivnost v populaciji spet narasla (z vmesnimi nihaji), ponovni večji porast pa se je zgodil leta 2004, ko je stopnja aktivnosti v populaciji 59 odstotna. Najbolj izrazito je stopnja aktivnosti v Sloveniji upadla med mladimi ženskami, saj je še leta 2003 znašala le borih 29 odstotkov in se je nato leta 2004 dvignila na 35,7 odstotkov. Stopnja aktivnosti mladih žensk je sicer opazno nižja od stopnje aktivnosti mladih moških, kar je mogoče pojasniti z dejstvom, da mlade ženske ostajajo v izobraževanju dlje kot mladi moški, morda manj pogosto kombinirajo izobraževanje in delo, možno pa je, da na odložen vstop na trg delovne sile vpliva tudi odločitev za materinstvo v času med (podaljšanim) šolanjem oz. študijem. Mladinska brezposelnost je sicer že nekaj desetletij resen problem v večini sodobnih družb in je posledica težav, ki jih imajo mladi ob prehodu iz šolanja in/ali opravljanja občasnih zaposlitev v bolj stabilno zaposlitev (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 176-177).

5.2.2 Struktura registrirano brezposelnih mladih

Izobrazbena struktura registrirano brezposelnih oseb, še posebej mladih brezposelnih, se v Sloveniji v zadnjih letih nekoliko izboljšuje, kar je mogoče pripisati tudi politiki zaposlovanja, ki je z različnimi ukrepi (npr. Program 10.000, prej imenovan Program 5.000) izrazito usmerjena v izboljševanje izobrazbene strukture brezposelnih oseb, saj se zaposlitvene možnosti izboljšujejo z izobrazbo. Da se zaposlitvene možnosti dejansko izboljšujejo z izobrazbo (in da to še posebej velja pri mladih, kot je bilo že poudarjeno v razdelku o konkurenčnih prednostih in slabostih mlade delovne sile) dokazujejo relativne stopnje brezposelnosti po izobrazbi. Leta 2002 so bile v Sloveniji v celotni populaciji relativne stopnje brezposelnosti med slabo izobraženimi 9 odstotkov, med srednje izobraženimi 6 odstotkov in med visoko izobraženimi 2 odstotka. Med mladimi (15 do 24 let)

⁷ Stopnja aktivnosti je informacija o tem, kolikšen delež delovno sposobne populacije (osebe stare 15 let in več) se aktivno pojavlja na trgu delovne sile bodisi tako da opravljajo delo za plačilo (zaposleni, samozaposleni) ali pa ga želijo opravljati in ga iščejo (brezposelni). Stopnja aktivnosti mladih pa kaže ta delež znotraj populacije mladih (15 do 24 let).

pa so bile relativne stopnje brezposelnosti med slabo izobraženimi kar 26 odstotkov, med srednje izobraženimi 12 odstotkov, med visoko izobraženimi pa zaradi relativno majhnega števila izračun ni bil zanesljiv (Eurostat 2003, 180-181). Med vsemi registrirano brezposelnimi osebami v Sloveniji je bilo leta 2004 še vedno 42,1 odstotkov takih, ki so imeli zgolj nižje poklicne tečaje, končano osnovno šolo ali še manj. Med mladimi je bilo leta 2004 takih 36,3 odstotkov (ZRSZ 2005, 121; Trbanc v Črnak Meglič 2005, 181).

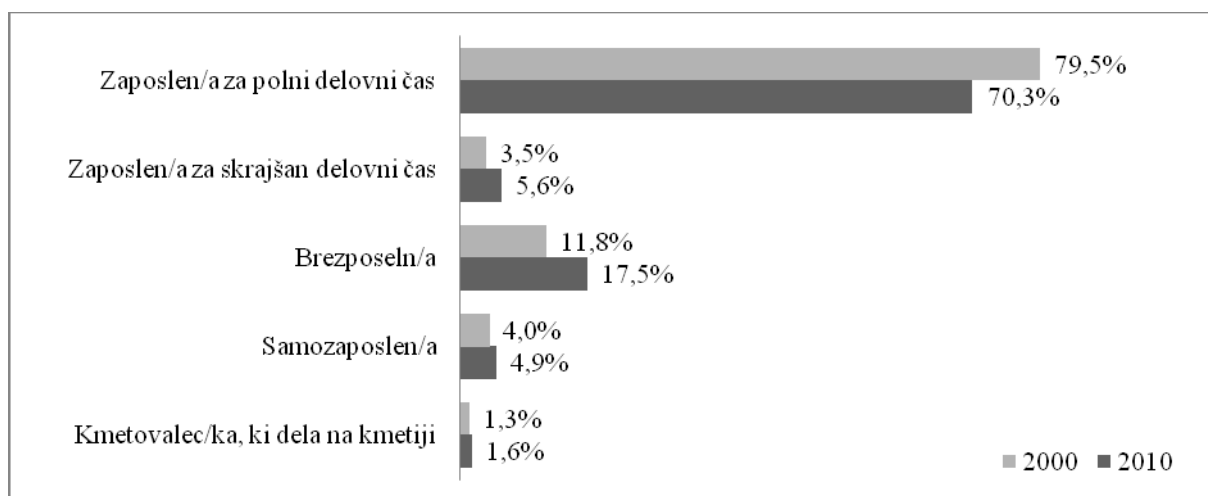
Od leta 2000 se je med registrirano brezposelnimi osebami precej povečal delež oseb starih nad 25 do 30 let (od 11 % med vsemi brezposelnimi leta 2000 na 16,3 % v letu 2004). Povečevanje deleža brezposelnih v starostni skupini 25 do 30 let posredno kaže na še eno pomembno značilnost brezposelnosti v zadnjih letih, in sicer, da se povečuje delež brezposelnih diplomantov. Kot ugotavljajo analitiki Zavoda za zaposlovanje, je bilo med brezposelnimi mladimi diplomanti konec leta 2003 kar 73,3 odstotkov žensk. Med brezposelnimi je več kot polovica (50,6 odstotkov) diplomantov družbenih ved, poslovnih ved in prava (Verša in Spruk 2004, 14). Na porast brezposelnosti mladih diplomantov očitno vpliva dejstvo, da je na določenih področjih (predvsem družbene vede, poslovne vede in pravo) priliv iz izobraževanja zelo obilen, prostih delovnih mest za ta področja pa je malo. Ugotovimo lahko, da letni priliv diplomantov s terciarno izobrazbo precej presega absorpcijsko moč slovenskega gospodarstva po tako usposobljeni delovni sili. Med brezposelnimi mladimi diplomanti konec leta 2003 prijavljenimi na Zavodu za zaposlovanje je bilo 63 odstotkov iskalcev prve zaposlitve, pri čemer je šlo v veliki večini za mlade ženske, seveda brez delovne dobe, v povprečju pa so bili mladi brezposelni diplomanti, ki so iskali svojo prvo zaposlitev, na zavodu prijavljeni 7 mesecev (Verša in Spruk 2004, 18).

5.3 Problem brezposelnosti mladih

Pomembno je opozoriti na vpliv načina opredelitve brezposelnih. Anketa o delovni sili, kot brezposelno definira »osebo, ki v zadnjem tednu (od ponedeljka do nedelje) pred anketiranjem ni niti eno uro delala za plačilo (denarno ali nedenarno), dobiček ali družinsko blaginjo, vendar v zadnjih štirih tednih aktivno išče delo in ga je v dveh tednih tudi pripravljena sprejeti. Med brezposelne osebe spadajo tudi tiste osebe, ki so že našle delo in ga bodo začele opravljati po anketiranju« (SURS 2011, 28).

Tako definirana stopnja brezposelnosti kaže bistveno drugačno sliko, saj se v primerjavi s podatki Eurostat kaže ravno nasproten trend: brezposelnost (ekonomsko aktivnih) mladih se je v zadnjem desetletju občutno povečala. Delež brezposelnih mladih v starosti 15-29 let se je povečal na 17,5 odstotkov, na drugi strani pa se je delež zaposlenih za polni delovni čas zmanjšal iz 79,5 odstotkov na 70,3 odstotkov, kar prikazuje graf 5.3 (Lavrič in drugi 2010, 136).

Graf 5.3: Zaposlenost in brezposelnost ekonomsko aktivnih mladih (15–29 let) - Mladina 2000 in Mladina 2010

Vir: Miheljak in ostali 2000; Lavrič in skupina 2010.

Če pa se omejimo samo na starostno skupino 15-24, so razlike v deležu brezposelnosti še bistveno večje, saj je bilo po metodologiji Mladina 2010 v letu 2000 v tej skupini 17,8 odstotkov, leta 2010 pa kar 25 odstotkov brezposelnih mladih (Lavrič in drugi 2010, 136).

Razlike se pojavljajo, ker gre za tiste mlade, ki niso vključeni niti v redni/izredni izobraževalni sistem, niti niso v rednem delovnem razmerju. Pri tem velja poudariti, da se v letu 2010 v starostni skupini 15-24 nihče izmed vprašanih, ki so opravljali redno honorarno delo, ni opredelil za brezposelnega. Očitno je, da vedno večji del takšnih mladih ne ustreza definiciji brezposelne osebe po standardih ankete o delovni sili, razloge pa gre iskati predvsem v tem, da vedno večje število mladih opravlja priložnostna dela (v obsegu vsaj ene ure tedensko) (Lavrič in drugi 2010, 137).

Vprašanje je tudi kakšno je razmerje med številom registriranih brezposelnih mladih in številom mladih, ki se počutijo kot brezposelni. Po podatkih ZRSZ (2010), se bilo septembra

2010 v Sloveniji registriranih 24.452 oseb starih do 30 let. Po podatkih Mladina 2010 se v starostni skupini 15-29, kot brezposelne opredeljuje 7,1 odstotkov vprašanih. Upoštevajoč podatke EUROSTAT-a, da imamo leta 2010 v Sloveniji 387.493 prebivalcev starih med 15 in 29 let, lahko ocenimo, da je med njimi približno 27.512 takih, ki se počutijo brezposelne. Glede na nepopolno ujemanje starostnih razredov in projektivno naravo podatkov, je sicer to oceno potrebno razumeti kot približno. S precejšnjo gotovostjo pa lahko trdimo, da je število mladih, ki se počutijo brezposelne za 10 do 15 odstotkov višje v primerjavi s številom registriranih brezposelnih mladih. Presežek lahko pripišemo posameznikom, ki iščejo delo preko drugih posrednikov, ne izpolnjujejo pogojev za vpis v evidenco brezposelnih oseb, ali pa se preprosto ne želijo prijaviti na ZRSZ (Lavrič in drugi 2010, 137-138).

Štiri ključne ugotovitve aktualnih slovenskih razmer:

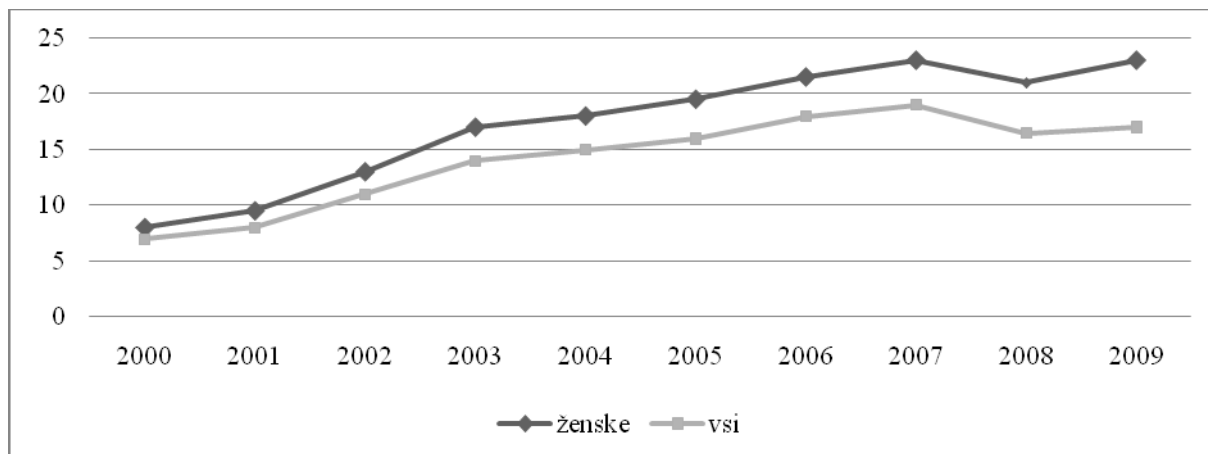
- Brezposelnost mladih je (v Sloveniji in EU) občutno višja v primerjavi s celotnim aktivnim prebivalstvom. Tudi za Slovenijo je torej značilen že omenjeni širši vzorec sorazmerno slabšega položaja mladih na trgu delovne sile.
- Razlika v stopnjah brezposelnosti med mladimi in celotnim aktivnim prebivalstvom se tendenčno zmanjšuje. Če je bila leta 2000 razlika med obema skupinama 9,6 odstotnih točk, je v drugem četrtletju leta 2010 znašala le še 6,4 odstotne točke.
- Slovenska mladina je v primerjavi s povprečjem EU 27 v ugodnejšem položaju. Če je bila leta 2001 brezposelnost mladih v Sloveniji celo nekoliko nad povprečjem EU 27, se je poslej tendenčno zniževala in v drugem četrtletju leta 2010 (po občutnem povečanju v recesiji leta 2009) znašala 13,4 odstotkov. Povprečje za EU 27 se je medtem povzpelo na visokih 20,5 odstotkov.
- Nedavna gospodarska kriza je (v Sloveniji in EU) sorazmerno močneje prizadela mlade. To je skladno z ugotovitvami raziskovalcev, da je brezposelnost mladih praviloma bistveno bolj občutljiva na gospodarska nihanja. V času recesije se v primerjavi s splošno brezposelnostjo povečuje občutno hitreje, v času okrevanja pa se bistveno hitreje zmanjšuje (Makeham 1980; O'Higgins 2001 V Lavrič in drugi 2010, 135-136).

Ob dejstvu, da je brezposelnost mladih sorazmerno visoka, je pomembno poudariti, da je sorazmerno kratkotrajna. Zavod RS za zaposlovanje je na primer sporočil, da je aprila 2010 povprečna čakalna doba prijavljenih na Zavodu, pri mladih do 26. let znašala 8,1 meseca, pri vseh drugih pa 19,5 meseca (ZRSZ 2010; Lavrič in drugi 2010, 139).

5.3.1 Brezposelnost diplomantov in (še posebej) diplomantk

Vse bolj pereče postaja vprašanje brezposelnosti diplomantov na terciarni ravni. Čeprav za večino evropskih držav še vedno velja, da tveganje brezposelnosti upada z doseženo ravnjio izobrazbe, se vrednost diplome kot zagotovila za varen vstop na trg dela hitro zmanjšuje (EU Youth Report 2009, 30). To potrjujejo tudi podatki za Slovenijo. Delež brezposelnih diplomantov med vsemi brezposelnimi v starostni skupini 25-30 let je v nenehnem porastu. Minimalen padec deleža brezposelnosti je bilo zaznati v letu 2008, ko je bila stopnja brezposelnosti 16,5 odstotna, pri ženskah pa 21 odstotna. Nato je spet pričela rasti in v letu je dosegla 17 odstotkov. Pri ženskah se je ta stopnja bistveno bolj povečala, saj je znašala 23 odstotkov (Lavrič in drugi 2010, 141). Gibanje brezposelnosti prikazuje spodnji graf 5.4.

Graf 5.4: Delež brezposelnih diplomantov* med vsemi brezposelnimi v starostni skupini 25–30 let, Slovenija, 2000–2009

*OPOMBA: V to skupino so vključeni tisti, ki so uspešno končali visoko strokovno izobraževanje, univerzitetno dodiplomsko izobraževanje ali univerzitetno podiplomsko izobraževanje (magisterij).

Vir: Lavrič in skupina 2010.

Bistveno težji položaj mladih diplomantk na trgu dela ni presenečenje. Zanj obstajajo vsaj trije tehtni razlogi:

- V izobrazbeni strukturi žensk bistveno bolj prevladuje terciarna raven izobrazbe. Po podatkih Eurostat je v letu 2009 delež vsaj visokošolsko izobraženih žensk v starostni skupini 25–34 let kar 39,5 odstoten (kar je skoraj dvakratnik deleža takih moških (21,9 %) in tudi bistveno več v primerjavi z EU (36 % žensk s terciarno stopnjo izobrazbe)).
- Diplomantke so izrazito skoncentrirane na širših področjih izobraževanja, zdravstva in sociale, družboslovja in humanistike, na katerih je stanje glede zaposljivosti že dlje časa najtežje.

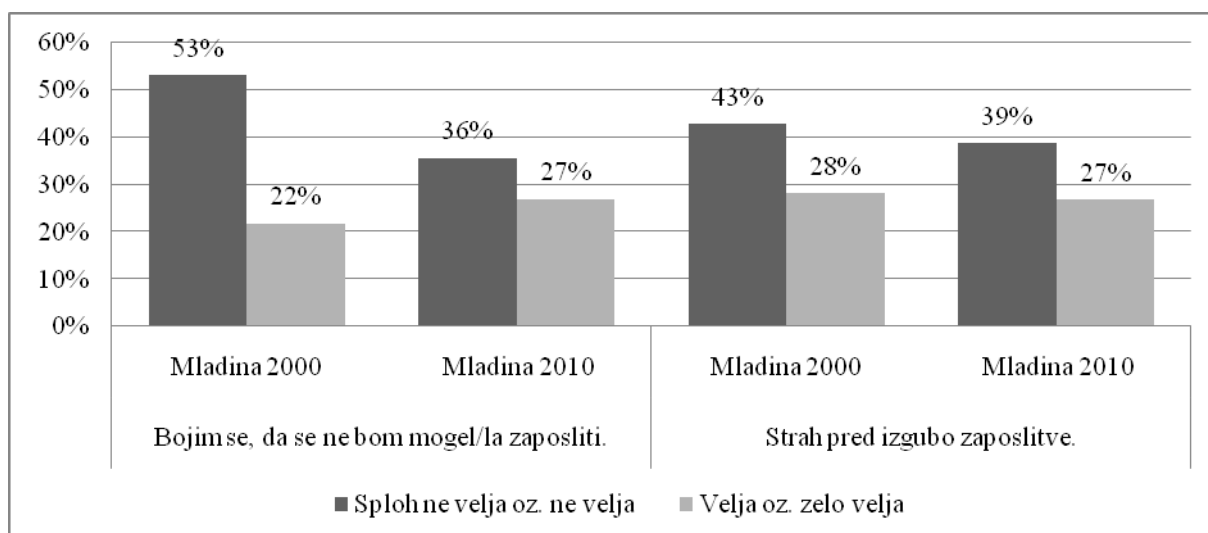
- Raziskave kažejo, da so delodajalci predvsem zaradi višje odsotnosti z dela zaradi rojevanja in skrbi za otroke bolj naklonjeni zaposlovanju moških (prim. Mrčela in Černigoj Sadar 2006; Lavrič in drugi 2010, 143).

Naraščajoča brezposelnost mladih diplomantov in diplomantk je neposredna posledica trendov, ko po eni strani izjemno hitro narašča število diplomantov, po drugi strani pa povpraševanje po visokokvalificirani delovni sili stagnira. Letno v Sloveniji izobraževalni sistem pridela dobrih 9.000 presežnih delavcev s terciarno stopnjo izobrazbe. Pri tem se je treba zavedati, da se letni presežki (nad)izobražene delovne sile kopičijo, zaradi česar lahko tudi v prihodnje pričakujemo izrazito stopnjevanje problema brezposelnosti diplomantov v Sloveniji. Temu v prid govori tudi to, da je pomemben delež mladih težavo brezposelnosti reševal z nadaljnjim izobraževanjem, kar pomeni, da se bodo v prihodnje tudi ti mladi vračali na trg dela (Lavrič in drugi 2010, 144).

5.3.2 Stališča mladih do brezposelnosti

Delež mladih (15–29 let), ki se bojijo, da se ne bodo mogli zaposliti, se je glede na podatke obeh zadnjih nacionalnih raziskav slovenske mladine v zadnjem desetletju povečal z 21,8 odstotka na 27 odstotkov.

Graf 5.5: Mladi in odnos do prihodnosti (zaposlitev, izguba zaposlitve), Mladina 2000 in Mladina 2010 (15–29 let)

Vir: Mihelj in ostali 2000; Lavrič in drugi 2010.

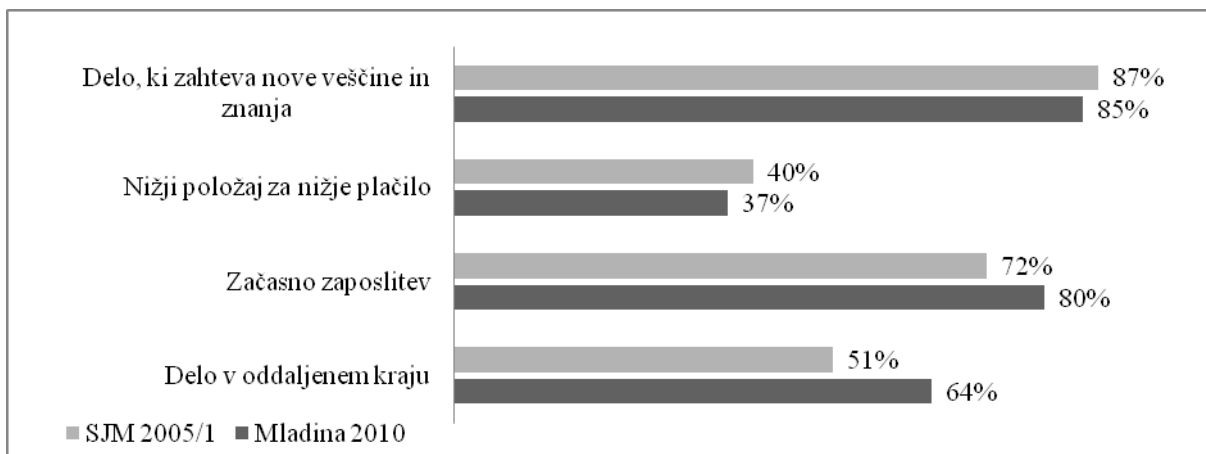
Glede na občutno povečanje tveganja brezposelnosti tak trend seveda ni nobeno presenečenje, nekoliko presenetljivo je morda to, da je sebi pripisalo strah pred izgubo službe (če jo imajo oz. ko/če jo bodo imeli) v letih 2000 in 2010 približno enako število vprašanih (okoli 27 %). Glede na opisano stanje na trgu dela ni presenetljivo, da je strah glede pridobitve zaposlitve bistveno značilnejši za ženske (33,5 %) kot za moške (20,8 %), podobno pa velja tudi za strah pred izgubo službe, ki je prisoten pri 30,2 odstotka žensk in 23,5 odstotka moških. Pri tem je treba poudariti, da je strah v zvezi s položajem na trgu dela značilen samo za približno četrtino mladih in torej še zdaleč ni večinski pojav. Kljub temu pa je iz razgovorov z mladimi mogoče razbrati, da ti stanje na trgu dela ocenjujejo za problematično in da se tudi zavedajo težav, ki so bile predhodno nakazane (npr. vprašanje brezposelnih diplomantov) (Lavrič in drugi 2010, 147). Izpostavila bi rada komentar ene izmed intervjuvank, zajete v raziskavo Mladina 2010:

»Zaposlovanje med mladimi je slabo, služb je premalo, mladi se bomo morali bolj boriti za službe kot pa naši starši. Velika je tudi negotovost glede izobraževanja, saj ne veš, kje boš delal. Delo je tudi nezanesljivo in potrebno bo več fleksibilnosti, dodatnega izobraževanja in agresivnosti. Več bo projektne delo.«

(Mojca, 23 let, uspešna študentka psihologije)

Na tem mestu me zanima, kaj bi bili mladi pripravljeni storiti, da se izognejo tveganju brezposelnosti. V raziskavi Mladina 2010 so v ta namen uporabili instrument strinjanja s štirimi trditvami, ki so ga uporabili v mednarodni raziskavi Stališča o delu – SJM 2005/1 (Malnar et al., 2005). V spodnjem grafu 5.6 so predstavljeni deleži tistih, ki so se (pretežno ali popolnoma) strinjali, da so pripravljeni na posamezno navedeno odločitev (Lavrič in drugi 2010, 150).

Graf 5.6: Pripravljenost mladih (15–29 let) na dejanja, ki bi lahko zmanjšala tveganje brezposelnosti, SJM 2005/1 in Mladina 2010

Vir: Lavrič in drugi 2010.

Medtem ko se je delež pripravljenih na sprejemanje nižjega položaja in dela, ki zahteva novo znanje, nekoliko znižal, se je pri drugih dveh kazalnikih precej povešal. Mladi bi v skoraj 80 odstotkih primerov sprejeli začasno zaposlitev ter v dobrih 64 odstotkih primerov delov v oddaljenem kraju.

5.4 Položaj moških in žensk na trgu delovne sile

V zadnjem času so se zgodile pomembne spremembe v vsakdanjih izkušnjah deklet in mladih žensk. Spremenila so se njihova pričakovanja v zvezi s svojo vlogo. Zdi se, da so se jim odprle mnoge nove možnosti, še zlasti izobraževalne in zaposlitvene (Ule in Šribar 2008, 301).

Katerokoli področje človeškega delovanja analiziramo z vidika spolov, se zanesljivo pokažejo znaki neenakega družbenega položaja moških in žensk. Zlasti je pomembna asimetrična razporeditev moči oziroma oblasti v prid moškim, katere učinki so vidni tako v javni kot v zasebni sferi. Tako ima na primer manj žensk kot moških partnerja, ženske so bolj obremenjene z družino ali pa je sploh nimajo, ženske morajo pogosto žrtvovati svoje osebno življenje (Jogan in Božović 2009, 373).

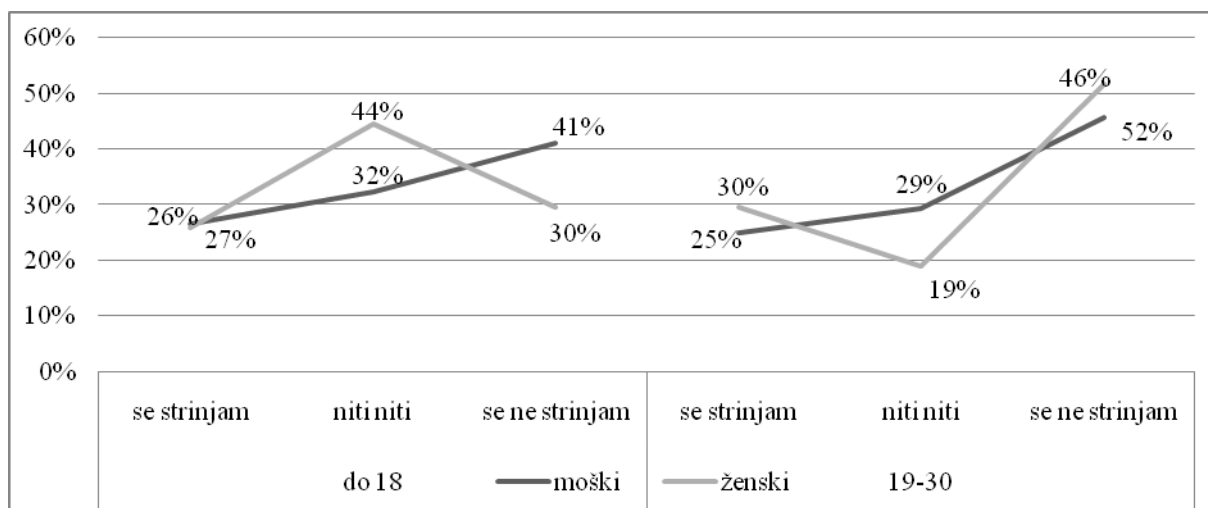
5.4.1 Zaposlovanje in brezposelnost žensk

Z visoko zaposlenostjo žensk in njihovim vstopom na zahtevna delovna mesta se ne problematizira samo tradicionalna vloga ženske kot družinske »negovalke«, pač pa tudi

družina, dom in stanovanje kot tradicionalni okvirji reševanja tega problema. Zelo intenzivna vključenost žensk v plačano delo ni bistveno spremenila tradicionalne delitve dela med spoloma v gospodinjstvu. Na tradicionalno delitev vlog v družinah empirične raziskave opozarjajo že od leta 1977 (Ule in Kuhar 2004). Pred kratkim je tudi Evrostatova raziskava (Evrostat 32/2007) pokazala, da Slovenke in Litvanke največ ur dnevno delajo in imajo najmanj prostega časa. Ta raziskava je opozorila, da v 75–80 odstotkih ženske same opravijo večino gospodinjanskega dela in skrbijo za otroke. Opravila, tradicionalno povezana z ženskami (skrbijo za pranje perila, čiščenje stanovanja, pripravo hrane, prav tako večinoma one poskrbijo za bolne in onemogle družinske člane). Tudi nakupovanje živil je pretežno žensko področje. Moški so odgovorni za manjša stanovanjska popravila (Kuhar 2007, 55).

Raziskava SJM 2008/2 se je dotaknila vprašanja ali mora ženska biti pripravljena zmanjšati obseg svojega plačanega dela v korist družine, kar prikazuje spodnji graf 5.7. Pri mladih v starosti do 18 let je zaznati nekakšen dvom, saj je velik delež (44 % žensk in 32 % moških) mladih glede tega vprašanja neodločenih. V starostni kategoriji 19-30 let pa se večina žensk (52 %) s tem ne strinja, prav tako tudi večji delež moških (46 %).

Graf 5.7: Ženska mora biti pripravljena zmanjšati obseg svojega plačanega dela v korist družine (SJM 2008/2).

Vir: Malnar in skupina 2008.

Večkratno obremenitev zaposlenih žensk v Sloveniji je nekoliko omilil organiziran in sofinanciran prenos nekaterih funkcij iz gospodinjstva v javno sfero (ustanove za varstvo otrok, organizirana javna prehrana, itd.). Še vedno veliko večino neplačanega dela v zasebni in javni sferi opravijo ženske. Zaradi takšne delitve dela so tudi ženske, ki niso obremenjene z

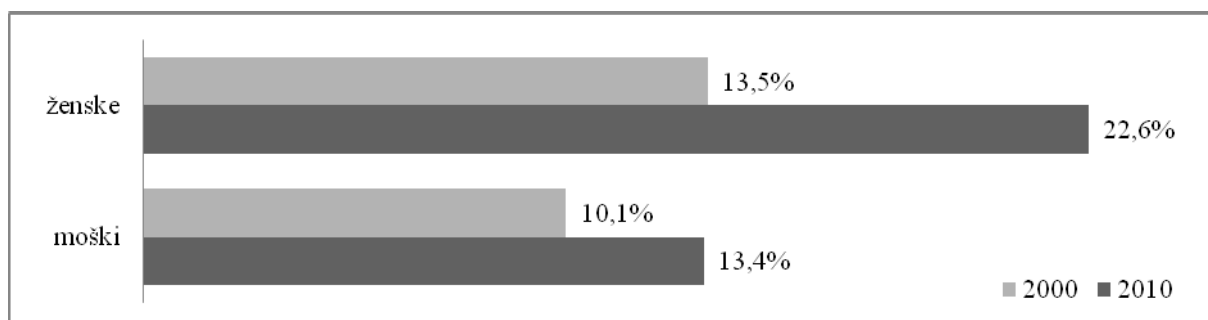
neplačanim delom prikrajšane za možnosti na trgu delovne sile. Delodajalci namreč predpostavljajo, da ženska take obremenitve ima ali pa jih bo še imela (Černigoj Sadar in Verša 2002, 401). Med zaposlitvijo in prostim časom ali, drugače, med delom in družino se tako v sodobnih družbah na novo odpirajo napetosti, ki jih tradicionalna, v povojnem obdobju razvita država blaginje s svojimi socialnimi programi več ne zmore zadovoljivo premoščati (Mandič 2009, 408-409).

Delodajalci vse pogosteje sklepajo delovna razmerja za kratka obdobja in tako prilagajajo obseg svojega dela tržnim razmeram (obsegu povpraševanja). Izpostavljenost mladih zaposlitvam za določen čas je moč pripisati dvema razlogoma, pri čemer eden prevladuje. Prvi in prevladujoči razlog je, da delovnih mest primanjkuje, za tista, ki se sprostijo ali na novo odprejo, pa delodajalci ponujajo predvsem zaposlitve za določen čas. Delodajalci tako prenašajo breme fleksibilnosti na vso na novo zaposleno delovno silo (Svetlik, 1994).

5.4.2 Položaj žensk na trgu delovne sile

Spodnji graf 5.8 prikazuje, da je brezposelnost v primerjavi z mladimi moškimi bistveno bolj pogosta med mladimi ženskami ter da se je v zadnjem desetletju bistveno bolj povečala prav med žensko populacijo mladih, zaradi česar so se razlike v položaju na trgu dela med spoloma močno povečale. Treba je poudariti, da uradni podatki tako ostrih razlik med spoloma ne kažejo. Po podatkih ZRSZ je bil v starostni skupini 25–30 let delež žensk med vsemi brezposelnimi v letu 2010 približno enak deležu iz leta 2000 (okoli 55 %). Po podatkih Eurostata je bila stopnja brezposelnosti žensk v starostni skupini 15–24 let v Sloveniji celo nekoliko nižja (13,4 %) kot pri moških (13,8 %) (Lavrič in drugi 2010, 145).

Graf 5.8: Stopnje brezposelnosti ekonomsko aktivnih mladih (15–29 let) glede na spol, Mladina 2000 in Mladina 2010

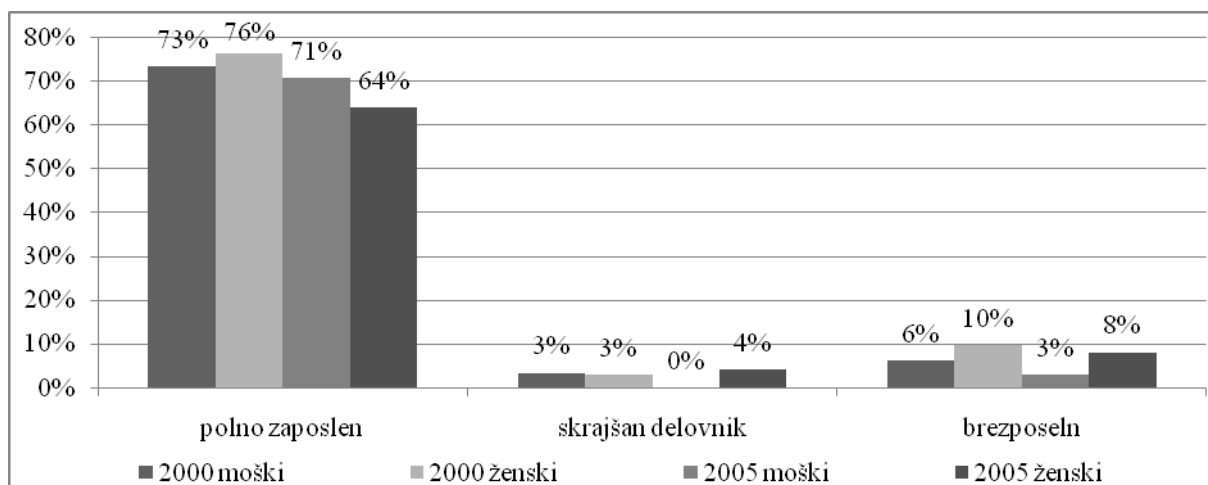

Vir: Mladina 2010.

Ugotovljene razlike torej nastajajo prav pri posameznikih, ki sebe doživljajo kot brezposelne, čeprav jim uradna statistika ta status odreka. Med njimi je očitno bistveno več žensk, njihov delež pa je izrazito narasel prav v zadnjem desetletju. Glede na že omenjeno opredelitev brezposelnih oseb po anketi delovne sile lahko sklepamo, da gre predvsem za mlade ženske, ki niso vključene v redne oblike zaposlovanja ali izobraževanja, hkrati pa opravljajo neko obliko dela za (denarno ali nedenarno) plačilo. Trg dela mladim ženskam ponuja različne priložnostne, občasne, pa tudi sorazmerno redne oblike dela, zlasti v gostinstvu (predvsem strežbi) ter promocijskih in podobnih dejavnostih. Čeprav nimamo konkretnih podatkov, se zdi za razlago ugotovljenih odstopanj dokaj verjetna teza, da mnoge mlade ženske opravljajo taka in podobna dela verjetno predvsem tudi v okviru t.i. sive ekonomije. Opravljanje takih del mlade ženske postavlja onkraj meril, ki jih uradna statistika (anketna ali evidenca brezposelnih oseb ZRSZ) postavlja za brezposelne osebe (Lavrič in drugi 2010, 146).

Pomembna značilnost delovne aktivnosti žensk v Sloveniji je večinska zaposlitev s polnim delovnim časom, ki po podatkih raziskav Mladina 2000 in SJM 2005/1 znaša 64 odstotkov. Zaposlovanje s krajšim delovnim časom v Sloveniji ni izrazit vzorec zaposlovanja žensk, saj med deležema delovno aktivnih žensk in moških s to obliko zaposlitve ni večjih razlik, kar prikazuje spodnji graf 5.9 (Černigoj Sadar in Verša 2002, 403).

Graf 5.9: Primerjava delovne aktivnosti moških in žensk v starostni kategoriji 24-29 let za leti 2000 in 2005.

Vir: Černigoj Sadar in Verša 2002, 403

Največ zaposlitev za določen čas je v Sloveniji na področju šolstva. Hkrati je to področje, ki predstavlja eno od feminiziranih področij oz. poklicev kjer prevladuje ženska delovna sila. Ta

predstavlja slovensko posebnosti, saj zajema negativne fleksibilne oblike zaposlovanja, ki prizadenejo mlade nadpovprečno izobražene ženske (Kralj in Renner 2007).

5.4.3 Poklicna segregacija

Spolna segregacija v zaposlovanju je pomembna in relativno dokaj trdovratna značilnost zaposlovanja žensk v zahodnih po/industrijskih družbah. To ni samo znak spolne neenakosti, ampak tudi proces, ki olajšuje produkcijo in reprodukcijo spolne neenakosti. Poklic je eden osnovnih prvin, po katerem je segmentiran trg delovne sile (Černigoj Sadar 2000, 40). Poklici so medsebojno v hierarhičnem odnosu; nekateri imajo večji družbeni ugled, so bolje plačani, zagotavljajo večjo družbeno moč in prinašajo večjo socialno varnost kot drugi. Zato je porazdelitev moških in žensk po poklicih pomembna za ugotavljanje obstoja spolne segregacije na trgu delovne sile (Černigoj Sadar in Verša 2002, 409).

- *Horizontalna segregacija:*

V slovenskem izobraževalnem sistemu obstaja visoka stopnja spolne segregacije tako na ravni srednjih šol kot na visokih šolah in fakultetah. Na tehniških šolah prevladujejo moški, medtem ko ženske prevladujejo na srednjih šolah, ki izobražujejo za poklice na področju osebne nege, izobraževanja, zdravstvenega in socialnega varstva (Černigoj Sadar in Verša 2002, 412).

- *Vertikalna segregacija:*

Zaposlovanje na delovnih mestih, ki so nižje vrednotene, imajo slabše delovne pogoje in manjšo družbeno moč. Zaposlene ženske imajo v povprečju boljšo izobrazbo od moških, klub temu jih je le 28,3 odstotkov med zaposlenimi na vodstvenih položajih v državni upravi in v podjetjih in kar 64,5 odstotkov med zaposlenimi na najmanj zahtevnih delovnih mestih (čistilke, sobarice) (Černigoj Sadar in Verša 2002, 412).

Ženske prevladujejo v tistih poklicnih skupinah, ki zahtevajo pogoste in intenzivne stike z ljudmi (medicinske sestre, tajnice, prodajalke). Rifkin (2007, 274) poklice v storitvenih in pisarniških panogah, ki jih zastopajo ženske, imenuje geto ženskih zaposlitev ali roza bluz (roza ovratnikov). V teh poklicnih skupinah je določen način izražanja čustev med osnovnimi delovnimi nalogami. Upravljanje z občutki, da se ustvari viden izraz na obrazu in v telesnih kretnjah, kar je opredeljeno kot emocionalno delo. Takšno delo zahteva neprestano usmerjanje pozornosti na »pravilno izražanje občutij« (Černigoj Sadar 2000, 41).

6 Socialni in ekonomski položaj mladih

Dela ne moremo razumeti samo kot plačane formalne zaposlitve, zlasti če upoštevamo pomen, ki ga ima za gospodarstvo delo, ki ga ljudje opravijo zunaj plačane formalne službe v zasebnem življenju. Družbena delitev dela implicira (neenako) vrednotenje vlog, vezanih na javno (plačano delo; prostor moških/moščnosti) in zasebno (neplačano delo in družinski odnosi; prostor žensk/ženskosti) (Černigoj Sadar in Kanjuo Mrčela 2007, 13).

Protislovja med pridobivanjem vse bolj zahtevnih spričeval in zaposlitveno deprivilegiranostjo številnih mladih ne vodijo v neodvisnost odraslosti, ampak v podaljševanje odvisnosti in negotovost podaljšane mladosti. Kljub poudarjanju pomena družine so pritiski nezaposlenosti, negotovosti in umikanja državnih pomoči zmanjšali možnosti mladih za samostojno življenje in ustvarjanje družine (Ule in Kuhar 2003). Tu so še težave z bivalnimi prostori. Gledano s tega stališča je postala mladost veliko težavnejša, kot je bila včasih. Podaljšana ekonomska odvisnost od staršev zahteva od mladih, da vzdržijo številne konflikte, ki izvirajo iz te podaljšane kohabitacije staršev in odraščajočih mladih. V teh kohabitacijah starši prevladujejo, saj imajo več ekonomske in politične moči. Če upoštevamo še to, da po šolanju redko dobijo delo, ustrezno njihovim kvalifikacijam, in da so na začetku običajno obsojeni na najnižja plačila, potem vidimo, da je postala cena mladosti zelo visoka (Ule v Društvo Forum 21 2009).

Nizka cena dela mladih nagrajuje zaposlovalce, ne mladih. Zaposlovalci pridobijo, ko dobijo poceni delovno silo z najnovejšo izobrazbo. Tako so mladi marginalizirani na trgu delovne sile, izključeni iz glavnih tokov družbe odraslih in posledično izvorov moči. Brez svojih ekonomskih in političnih predstavnikov imajo tudi malo pravic in privilegijev ter nižji družbeni status. Mladi se danes odzivajo na krizne izkušnje predvsem na dva načina: s privatiziranjem, umikom v svoje vsakdanje zasebne svetove ter s prilagajanjem možnostim, vijuganjem med različnimi možnostmi in priložnostmi oz. površinsko dojemanje problemov. Mladi so torej obremenjeni z nerešenimi vprašanji sedanosti, ki onemogočajo načrtovanje prihodnosti. Sodobna družba dela je postala problem, a to pomeni, da postaja problem tudi mladost kot biografsko obdobje pripravljanja na družbo dela. Odraščanje v pozni moderni je torej res kompleksen družbeni proces, ki kaže na temeljna družbena protislovja. Neodgovornost sodobnih družb do mladih ustreza tudi ravnodušnosti do prihodnosti (Ule v Društvo Forum 21 2009).

V življenju posameznikov in posameznic se čutijo posledice omenjenih napetost med neenako vrednotenimi življenjskimi področji. Posebej so navzoče v določenih življenjskih obdobjih. Danes mladi z odločitvijo za starševsko vlogo odlašajo, kar je povezano s sodobnimi procesi in spremembami (individualizacija, spremembe vrednot, negotovost v zasebnem in delovnem življenju) (Černigoj Sadar in Kanjuo Mrčela 2007, 14).

6.1 Revščina in socialna izključenost otrok in mladine

Brezposelnost postavlja mladega človeka v vse bolj neugoden socialno-ekonomski položaj, zmanjšuje mu status in ugled v družbi, ga marginalizira ter povzroča dolgotrajne psihične poškodbe in posledice na njegovi samopodobi (Ule 2000). Dalj časa traja obdobje brezposelnosti, vse več je napetosti in konfliktov. Spremljajoč pojav trajanja brezposelnosti je pogosta socialna izolacija nezaposlenih mladostnikov, ki nastopi zaradi sramu ter izgube samozaupanja in poklicne identitete. Nezaposlenost jih dela odvisne in pogosto tudi obremenjene z občutki krivde (Cofield, 1987; D'Angella in Guglielminotti, 1997 po Ozamiz in drugi v Rapuš Pavel 2005, 353). Dolgotrajna brezposelnost pušča posledice na samopodobi, stopnji samospoštovanja in obvladljivosti življenja.

Kot pravi Ule (2000) se je mladina v devetdesetih letih soočala z novimi tveganji in nevarnostmi, ki se zdijo močnejše kot priložnosti in izzivi modernizacije. Neenakost tveganj je še vedno razredno pogojena, bogastva se zbirajo zgoraj, tveganja pa spodaj. Te spremembe se odražajo tudi na spremenjenih pomenih mladosti. Rener (2000, 93) vzroke za probleme mladih pripisuje povečani ekonomski odvisnosti mladih ob hkratnem razvijanju psihosocialne neodvisnosti, vplivu vrstniških skupin in subkulturnih življenjskih stilov in pomanjkanju spoznavnih orientacij, fragmentaciji referenčnih območij, ki bi omogočala sposobnost za umeščanje lastnih izkušenj v širši pomenski kontekst. Nadaljuje, da modernizacija od mladih zahteva sposobnosti hitrega prilagajanja na spremenjene razmere, vendar ne učinkuje na vse mlade enako. Ena skupina mladih ima družbene in osebne vire, s katerimi izkoriščajo priložnosti, druga pa nima ne prvih in ne drugih (Leskošek v Društvo Forum 21 2009).

Obe skupini mladih se srečujeta s tveganji, ki smo jih že opredelili kot neizogibna. Kljub temu postajajo razlike med njima večje kot kdajkoli prej. Razlike se kažejo na ravni dostopa do virov in hkrati na ravni družbenih in osebnih podpor pri soočanju z novimi tveganji. Družbene in osebne podpore postajajo ključne pri tem, kako bodo mladi preživeli svoje življenje (Ball

1994). V sedanjem času se prisila izbir pomika v zgodnje otroštvo. Starši in otroci so prisiljeni sprejemati odločitve o nadaljnji poti že zgodaj in tako načrtovati pot v odraslost. Emocionalna opora v družini ne zadošča za doseganje uspeha, potrebne so družbene podpore, v katere štejemo tako materialne vire kot mentalitete, ki se vzpostavljajo v institucijah, predvsem izobraževalnih. Na poti skozi institucije namreč dobivamo ideje o sebi, o svojih zmožnostih, sposobnostih na podlagi katerih lahko kreiramo življenjske poti (Leskošek v Društvo Forum 21 2009).

Zavod za zaposlovanje je vsa pretekla leta, še posebej intenzivno pa v letu 2011 izvajal programe usposabljanj, izobraževanj, s subvencijami spodbuja delodajalce pri zaposlitvi novih sodelavcev in ohranjanju delovnih mest ter zagotavljal veliko sredstev tistim, ki se odločijo za samostojno podjetništvo. Vse to je namenjeno mladim, ki bodo morali prevzeti iniciativo za prihodnji razvoj Slovenije in ki bodo starejšim, ki smo na nek način iztrošeni zagotovili mirno in človeka vredno starost. Medgeneracijsko sožitje, ki mora temeljiti na medsebojnem sodelovanju in še zlasti spoštovanju, je pomembna naloga vseh v naši družbi. Generacije se menjajo, vse kar je starega ni za zavreči in vse kar je novega ni najboljše. Poskusiti moramo poiskati novo skupno pot, ki mora temeljiti na pozitivnih izkušnjah, novih znanjih in zaupanju v boljšo prihodnost. Tako država z institucijami kot vsak posameznik morata prispevati delček v celoten mozaik prihodnosti (Pogljajen v Društvo Forum 21 2009).

7 Predstavitev in analiza avtobiografije

Avtobiografija posameznikom nudi priložnost, da ustvarijo bilanco lastnih življenj – torej predstavijo notranja stališča, notranji (introspektivni) pogled v pretekla dogajanja in izkušnje. Ponuja torej opis izbranih dejstev in dogodkov avtorjevega vsakdanjega življenja, ter poudarjanje izkušenj in dogajanj, ki so avtorju pomembnejša (Burgess 2007, 126; Bertaux 1981, 229).

S tem želim prikazati in hkrati pojasniti težave, s katerimi se mladi soočajo (če se soočajo) med šolanjem in ob zaključku šolanja. Skozi analizo me bo zanimalo, kakšen izziv predstavlja iskanje zaposlitve, odzivnost bodočih delodajalcev, kakšna je komunikacija z njimi, kakšne spodbude in ovire doživlja ob teh procesih mlad človek. S tovrstno avtobiografsko refleksijo prehoda želim dodati »notranji, participativni pogled«.

7.1 Avtobiografska metoda v družbenih vedah

»Narativni« in »avtobiografski spomin« sta obsežna in sporna termina, tako da je narativna kvaliteta avtobiografskega spomina terminološko in konceptualno zapletena. Kognitivna znanost je sprejela literarno definicijo pripovedi kot predstavitev vzročno povezanih serij dogodkov (Abbott 2008; Bal 1997 v Harbus 2010, 207) s poudarkom na njenih organiziranih, sekvenčnih lastnostih. Poznamo več tipov spomina, avtobiografski spomin pa na tem mestu razumemo kot ponovno zbiranje prejšnjih izkušenj, rekonstruktivno dejstvo, ki je vedno kulturno locirano, kontekstualno občutljivo in dovzetno za narativne konfiguracije. To razumevanje povezuje poglede različnih avtorjev: (1) avtobiografski spomini so »prehodno dinamične mentalne konstrukcije, ki izvirajo iz osnovne baze znanja«, (2) pojem kulturnega spomina in (3) vsa človeška izkustva so oblikovana in organizirana kot narativna, zunaj kulturnega konteksta deljenih zgodb (Harbus 2010, 207).

Biografsko raziskovanje je zanimivo, stimulatívno in hitro premikajoče se področje, ki teži k razumevanju spreminjajočih se izkušenj in pogledov posameznikov v njihovih vsakdanjih življenjih, kar vidijo kot pomembno, kako »opremijo« interpretacije iz preteklosti, sedanjosti in prihodnosti (Roberts 2008, 1). Biografska oziroma avtobiografska metoda je po mnenju Szczepanska (1962 v Bertaux 1981, 62-63) metoda poudarjanja pomena subjektivitete v družbenih procesih. Biografski dokumenti (dnevniki, pisma, časopisni članki) so zanj teksti, ki predstavljajo participacijo avtorja v specifični družbeni situaciji in njegovo osebno konceptualizacijo situacije. Analiza življenjskih zgodb ponuja močan vpogled v to, kako posamezniku preoblikujejo pomen preteklosti, sedanjosti in prihodnosti in njihovih družbenih relacij (odnosov), ter dajo odgovor na sociokulturne in ekonomske spremembe (Roberts 2008, 21-22).

Avtobiografsko pisanje je pomemben korak k razvoju sociološke predstave primarno zato ker je intenzivno dejanje samorefleksije v kateri so avtobiografski podatki posameznika raziskovani na osnovi transpersonalne predpostavke. Mills (1959; 2000 v Kebede 2009, 354) to presečišče biografije in družbene zgodovine vidi kot potovanje v znan družbeni svet skozi novo pot. V tem potovanju avtobiograf konkretizira znano in samoumevno, medtem ko je hkrati vanj vpleten. Z igranjem ločenega opazovalca in nekoga, ki je iz prve roke izpostavljen z lastno življenjsko zgodbo, avtobiograf analizira vlogo »zunanjih« družbenih sil s poglobljenim razumevanjem intrapersonalne dinamike. Vendar avtobiograf, ki vidi lastno

biografijo kot eno izmed raznolikih, sekajočih se biografij je sposoben demistificirati »povečan občutek premaknjenosti s strani nejasnih sil« (Kebede 2009, 354).

Avtobiografski spomin je ključnega pomena za sebstvo, za čustva, za oblikovanje osebnosti, se pravi, za izkušnjo o lastnem pomenu v določeni kulturi v daljšem časovnem obdobju. Kot posledica je avtobiografski spomin raziskan v različnih podsegmentih psihologije, kot na primer, kognitivna, socialna, razvojna, klinična, in nevropsihologija. Vendar pa so izsledki raziskav in raziskovalne prakse iz teh domen v večini primerov izolirane in ne informirajo enih in drugih. Razlog za to je, da je avtobiografski spomin zelo zapleten in predstavlja različne vrste problemov in vprašanj za raziskovalce iz različnih tradicij (Conway in Pleydell-Pearce 2000, 261).

Avtor sociološke avtobiografije naredi tudi korak naprej pri samem pisanju: biti mora "ghost writer" lastne življenjske zgodbe, opremljen z vrsto socioloških predpostavk. To pomeni, da vstopa in izstopa iz sebe, da bi se videl v družbenem in zgodovinskem kontekstu. S konkretiziranjem sebe in z zavestno uporabo tako družbenih kot tudi zgodovinskih podatkov, skupaj s sociološkimi koncepti in načeli, so sociološki avtobiografi sposobni preučiti potek lastnega življenja (Kebede 2009, 355).

Čeprav sociološka avtobiografija vključuje procese sociološke refleksije sebe samega, ne gre za družbeni determinizem. Individualno obnašanje zavzema mesto v družbenem kontekstu, okolju, ki ga tudi proizvajajo in reproducirajo ljudje, ki so pogojeni z njim. Gre torej za procese obojestranskega vplivanja (Giddens 1984 v Kebede 2009, 354).

7.2 Koraki analize

Napisati lastno biografijo ni bilo lahko delo. Težko je bilo pisati o sebi, o lastnih doživljanjih, pogledih na stvari in o zamolčanih tegobah. Kljub temu, da sem pokušala avtobiografijo napisati kar se da natančno in jasno, sem se soočala s težavo izražanja subjektivnih doživljanj. Subjektivno dojete stvari in čustva preliti na papir ni enostavno.

Namen biografske analize je kritično raziskovati posameznikovo življenje, pri čemer se analiza lahko osredotoča na osebnost, kariera, ali pa zajema celotno življenje (Lausch 2000). Denzin (1997) biografsko metodo definira kot načrtno uporabo in zbiranje življenjskih

dokumentov ali dokumentov iz življenja, ki opisujejo ključne oziroma prelomne trenutke v posameznikovem življenju. V analizi avtobiografije sem tako ugotavljala/identificirala ključne točke oziroma dogajanja v lastnem prehodu iz šolanja v svet dela. V analizi sem se s sociološkimi termini in koncepti opirala na:

1. **Ključna dejstva:** To so posameznikove reprezentacije jedrnih scen v njegovem življenju. Osredotočila sem se na: (1) točke odločitve, pri čemer sem želela izpostaviti poti izbire študija, kaj me je vodilo k izbiri poklica, kako sem sama dojemala šolski sistem ter analiza študijskega procesa, prvi stik s trgom dela in delodajalci (pristop kot raziskovalec). S točkami odločitve sta še neposredno povezane točke (2) razočaranja oziroma spodbude ter (3) točke težav/ovir/nejasnosti, ki so mi onemogočale pot do načrtanega cilja.
2. **Občutja introspekcije in doživljanja:** Biografije predstavljajo subjektivne izjave, ki raziskovalcu odpirajo okna v notranji svet osebe, vključene v raziskavo. Če želimo, da je (avto)biografska metoda smiselna je nujno, da izhajamo iz predpostavke, da pripoved oziroma življenjska zgodba vsebuje resnico.

Primarno sem poskušala ključna dejstva in občutja označiti z drugačnima barvama, da bi ju ločeno poudarila, da bi izpostavila njuno vrednost. Vendar sem prišla do ugotovitve, da je to nemogoče. Točki 1 in 2 je zaradi vsebinske povezanosti težko ločiti. V večini primerov so lahko dejstva – točke odločitev, razočaranj subjektivno pogojena. Avtobiografija je tako pisana v navadnem, neoblikovanem tekstu. Na določenih mestih sem želela izpostaviti določene misli, zato sem tam besede podčrtala.

3. **Sociološka refleksija:** Sociološka analiza je vsebinsko smiselno prepletena z avtobiografijo. Avtobiografske odseke sem na literaturo navezala z vprašanjem, tako da je sociološka utemeljitev iz literature kot nekakšen odgovor na zastavljeno vprašanje. Takšen način pisanja bralcu omogoča razumno in tekoče branje. Za še lažje sledenje tekstu, sem teorijo od avtobiografije ločila z odebeljenim tekstom ter ožjo poravnavo.

Avtobiografska metoda je edinstvena, saj se z njeno uporabo raziskovanja lotevamo na drugačen način kot najpogosteje uporabljene metode kvalitativnega raziskovanja. Poudarja individualizacijo, pomen izkušenj, pomembnih dogodkov, značilnosti posameznikov in s tem povezanega učenja in širšega družbenega delovanja.

V sklepu sem nato zapisala moja dognanja ter ključne točke refleksije. Ne smemo pa pozabiti na dejstvo, da so zgodbe družbeno konstruirane, saj na dejanja pripovedovanja in interpretiranja pomembno vpliva socialni kontekst. Družbena konstrukcija pripovedovanja in branja zgodb pomeni tudi, da občinstvo z različnimi interpretativnimi okviri na različne načine razume in daje pomen zgodbam (Plummer, Urek 2001).

7.3 Analiza

Ob koncu osnovne šole je prišla na vrsto prva odločitev, povezana z mojim lastnim življenjem in »karierno« potjo. Na splošni gimnaziji se nisem videla, saj mi določeni predmeti niso bili blizu. Že takrat sem vedela, da želim biti v družboslovju, zato sem se odločila vpisati na ekonomsko gimnazijo v Novi Gorici.

Mladi ljudje se težko odločijo kaj želijo početi v prihodnosti, kar pomembno vpliva na odlaganje pomembnih odločitev o izbiri smeri študija. Da bi se izognili možni napačni odločitvi se mladi ljudje odločijo za vpis na gimnazije, da bi si s tem podaljšali zelen status, ki še vedno obljublja ogromno možnih poti in minimizira tveganje sklepanja napačnih odločitev. Ta čas namenijo jasnitvi poklicne slike ter pridobivanju večje količine informacij (Živoder 2011, 1437-1443).

Z jeziki sem bila malce skregana, najbrž zato, ker s profesoricama za angleščino in italijanščino nismo bili v najboljših odnosih. Angleščina mi je bila vedno všeč, vendar me je od nje oddaljeval negativen pristop profesorice, ki ga je imela do mene. Ampak nisem se dala. Želela sem si uspeha na maturi. Z lepo oceno sem sebi in profesorici dokazala, da me je v vseh letih »prišparala« za tisto lepo trojko in za moj večji napredek pri jeziku – nadgrajevanje besedišča.

Šolski uspeh je postalo bistveno vprašanje tako za študente kot tudi za njihove starše. Pritisk »biti uspešen v šoli« je eden od večjih obremenitev in problemov, s katerimi se soočajo mladi (Kurdija, Ule in Živoder 2011, 1494).

Če se vrnem nazaj na začetek. Prva dva letnika sem bila 100 odstotna, da bom šla študirati ekonomijo. Všeč mi je bila snov in takrat sem se videla na tistem področju. V tretjem letniku pa se je zgodil nepričakovani preobrat. Začeli smo s predmetom sociologija. V meni so se pričela postavljati vprašanja, če me ekonomija res toliko veseli, da bi jo študirala dalje. Ugotovila sem, da ne. Kar želim, je sociologija. Kaj je povzročilo, da sem tako vzljubila ta

predmet, še vedno točno ne vem. Ali je bila to dobra profesorica, ki nam je res lepo razlagala snov, so bile to mogoče lepe ocene? Ali pa me je ta snov enostavno potegnila vase, kot bi kričala »tukaj sem«.

Tako sem se odločila, da bom sociologijo vzela na maturi kot izbirni predmet poleg ekonomije. Prvi izziv je bil napisati seminarsko nalogo. Kako? Katero temo? Kot oseba, ki ima rada izzive, sem si izbrala naslov »nasilje nad ženskami«. Takoj sem stopila v kontakt s CSD Nova Gorica in jih prosila za statistično gradivo. Opravila sem tudi intervju z vodjo materinskega doma Solkan. Poleg tega sem izvedla tudi anketo. Za takrat sem napisala zelo dobro in zahtevno nalogo in ponosna sem bila sama nase, da nisem po liniji najmanjšega odpora samo prepisovala literature. Že kot 18-letna deklica sem se lotila enostavnega kvalitativnega in kvantitativnega zbiranja podatkov ter manjše analize. To mi je dalo misliti, kam naprej.

Sociologija se izvaja na dveh fakultetah popolnoma različno. Katera je zame? Takoj sem se lotila iskanja razlik med njima. Profesorico sem prosila za pomoč. Ker sama ni točno vedela, kako in kaj, mi je povedala, kako je bilo na filozofski fakulteti, kjer je študirala ona. Ne, to ni zame, učiteljica pa že ne bom, sem si rekla. Tudi starše sem prosila za pomoč pri odločitvi, vendar so mi dejali, da me podpirajo pri tem kar se bom sama odločila, saj konec koncev bom študirala sama in si moram izbrati nekaj kar me res veseli. To bo konec koncev moj poklic, izobrazba, ki me bo spremljala celo življenje, ne glede na to, kje bom. V času informativnih dnevov sem šla na FDV in bila takoj za. Ali je bila podpora staršev tista, ki je pripomogla k moji odločitvi? Kako je z drugimi?

Starši so referenčna skupina, ki je pogosto omenjena pri vprašanjih perspektive v zvezi z prihodnostjo poklica ali profesije njihovih otrok in so prepričani v katero srednjo šolo bi bilo pametno se vpisati (Razpotnik 2011, 1456-1457). Otroci se, po mnenju Ule in Zidar (2011), v prvi vrsti zanesejo na svoje starše in družino kot podporo pri odločitvah glede izobraževanja in prehodov. Protektivna vloga družine ima na eni strani močan pritisk na otroke z nalaganjem visokih zahtev, na drugi pa starši prevzemajo odgovornost odločanja o otrokovi prihodnosti in jih osvobajajo od samo-odločanja. Starši so prvi, na katere se mladi zanesejo oziroma bi se zanesli, v kolikor bi prišlo do problemov v šoli. Starši igrajo pomembno vlogo v smislu kontrole in pritiska na mlade pri doseganju šolskega uspeha. Impliciten

pritisek na primer ne pomeni odsotnosti staršev, ampak so v igri velika pričakovanja: »podpiramo ga/jo s pogojem da je uspešen/a« (Ule in Zidar 2011; Žakelj in Švab 2011, 1471-1472).

Marec – čas vpisov. Na prvo mesto sem takoj napisala FDV – analitska sociologija, na drugo pa ekonomijo. Kaj pa tretje? Kaj če ne bom imela dovolj točk? Nekaj časa sem razmišljala o vpisu izrednega študija sociologije, saj sem na vsak način želela priti noter. Kasneje sem tretje mesto pustila prazno, saj od staršev ne bi mogla zahtevati tolikšne vsote denarja. Sama pri sebi sem si rekla, če ne bom sprejeta, grem pa na ekonomijo, saj mi je tudi to všeč. In kljub zdravstvenim zapletom, ko nisem vedela, ali bom sploh lahko maturo delala v rednem roku, sem jo uspešno naredila in bila sprejeta na zeleno fakulteto. Kot naivni mladi ljudje mislimo, da imamo na voljo različne poti izbire, vendar a je temu res tako?

Tako na otroke kot starše in deloma tudi učitelje močno vpliva – varljivi – občutek domala neomejenih možnosti izbire, ki so otrokom danes na razpolago. Tako starši kot otroci si glede izbire šolanja in poklica v tej navidezni paleti izbir raje čim dlje puščajo »odprta vrata«, kar je še razlog za množično odločanje za splošne programe in s tem za prelaganje odločitve. Pri tem smo na nek način soočeni s kontradiktorno situacija, saj mladi na eni strani poudarjajo samoodgovornost za izobraževanje in uspeh v življenju, na drugi strani pa se veliko zanašajo na podporo družine (staršev) (Žakelj in Švab 2011, 1468). Hrbtna plat optimističnega pogleda, ki v informacijski in globalno povezani pozno moderni družbi vidi le okna in vrata, torej priložnosti, pa je dejstvo, da je izmed široke palete možnosti, ki naj bi bila vsakomur na razpolago, vse težje izbirati, izbire pa se zdijo obremenjujoče, če ne usodne, zato jih posamezniki prelagajo, potiskajo v prihodnost (Ule in Zidar 2011, 1416-1421).

Sledilo je iskanje najemniškega stanovanja in selitev v Ljubljano. Takoj sem se našla tako v novem mestu kot tudi na fakulteti. Vedela sem, da je to študij, ki mi je všeč. Nisem se obremenjevala s tem, kaj bom, ko bom končala. Živela sem za tiste trenutke. Pisanje seminarskih nalog mi je bilo v veselje, saj sem lahko pisala o tem, kar me je veselilo. Z veseljem sem stvar poglobljeno »preučila«, raziskovala dalje.

Ker imam rada dinamiko in nove stvari sem preko fakultete v šolskem letu 2008/09 sodelovala pri terenskem delu mednarodne raziskave »Slovensko javno mnenje: evropska družboslovna raziskava«. Želela sem preizkusiti tudi terenski del. Z delom sem bila zadovoljna, žalostna pa sem bila in sem še vedno, zaradi ljudi, ki ne razumejo pomena raziskav in ti kratko malo zaprejo vrata pred nosom.

Prva tri študijska leta so šla hitro kot blisk. Imela sem naporne tedne, vendar mi ni nikoli zmanjkalo energije. Preko tedna sem bila več ali manj v Ljubljani (zaradi študija). Ker smo imeli s sprotnimi nalogami veliko dela, sem vse delala med tednom, da sem imela čez vikend čas za pohajanje s prijatelji ter za delo preko študentskega servisa v trgovini z oblačili. Delo z ljudmi, s strankami je bilo zame, vendar pa so bile moje misli že usmerjene k tisti pravi službi.

V drugi polovici tretjega letnika nam je profesorica pri enem izmed predmetov predstavila zanimiv program za poletno šolo. Ker je bila tematika mladih, sem se brez oklevanja prijavila še skupaj s tremi sošolci. Nisem niti razmišljala, ali imam takrat opravke ali ne, preprosto sem to želela izkusiti. Tako sem prva dva tedna v juniju 2009 preživela na intenzivni Erasmus poletni šoli pod imenom »YOUTH – actor of social change«, v Tübingenu v Nemčiji. Tam sem poleg vseh ostalih dnevnih aktivnostih zagovarjala tudi raziskovalno nalogo z naslovom »Prehod v neodvisno življenje mladih v Sloveniji«. Ni mi žal in mi nikoli ne bo, da sem se prijavila nanjo. Poleg velike izkušnje v tujini, sem se v poletni šoli naučila povezovati teorijo s prakso. Česar nam fakulteta žal ne omogoča. Kljub zanimivemu študiju, imam veliko pomanjkanje praktičnega dela. Vsrkali smo ogromne količine teorije. Kako pa stvar deluje v realnem življenju, na realnih primerih? Ali gre res samo za pomanjkanje prakse ali smo študentje tisti, ki se ne potrudimo dovolj, da bi svoja teoretska znanja poglobili s praktičnimi primeri?

Ule in Zidar (2011, 1420) sta poudarili, da študentje čutijo preveliko osredotočenost šol na kvantiteto znanja namesto da bi doseženo znanje poglobljali in združevali z praksami iz vsakdanjega življenja. Prav tako sta ugotovile, da mladi čutijo pomanjkanje združljivosti študijskega gradiva z zanimanjem posameznikov za to.

Ker s študijem nisem imela večjih težav, sem ga želela zaključiti v tekočem šolskem in se vpisati na drugo bolonjsko stopnjo – smer sociologija vsakdanjega življenja. Poleg tega, da so nam obljubljali bolj dinamično delo, sem se veselila poglobljenega znanja in več praktičnega dela. Seveda ne toliko prakse, kot bi si želeli študentje, a vseeno so bili določeni predmeti dobri primerki tega. O temi diplomske naloge nisem dolgo razmišljala. Ker sem temo, obravnavano na poletni šoli, že dodobra spoznala in se hkrati zavedala problematike odraščanja današnje mladine in podaljševanja mladosti, sem vedela da bo to tudi tema moje diplomske naloge. Odločila sem se za raziskovanje vzrokov podaljševanja mladosti in sobivanja s starši čez leta tradicionalne meje mladosti. Skozi pisanje naloge sem se šele zavedla, v kako globokem »dreku« smo mladi in da skorajda nimamo izhoda iz začaranega kroga: podaljševanje izobraževanja – kasnejša zaposlitev - daljše bivanje doma - kasnejša popolna osamosvojitvev - kasnejše oblikovanje lastne družine. Kaj to pravzaprav pomeni v življenjskem poteku mladega človeka?

Mladost je, ne glede na spremembe v strukturi in poteku v zadnjih desetletjih, še vedno predvsem obdobje šolanja, osrednji problemi in pritiski na mlade ravno tako izvirajo iz te aktivnosti. Odraščanje pa je kljub temu podvrženo spremembam. Od mladih ljudi se namreč pričakuje, da si pridobijo čim višjo izobrazbo na čim višji ravni ter visoko kulturno raven in s tem povezana priznanja, nagrade, nazive, in potrdila, ki omogočajo socialno promocijo, kariero in privilegije. Spremembe na trgu dela in nevarnosti potencialno izključene mlajše generacije je privedlo tudi do politike, ki zmanjšuje pritisk na trgu dela in olajša prehod v zaposlitev s pomočjo različnih izobraževalnih možnosti in podaljšanju izobraževalnega procesa. Norma za nadaljevanje izobraževanja na visokih šolah in univerzah je močna, saj se od odraščajoče mladine pričakuje, da ostanejo v šoli dlje časa in pridobijo visoko oziroma višjo stopnjo izobrazbe. Formalno izobraževanje naj bi mlade najbolje pripravilo na zaposlitev. Hkrati je jasno, da pozno sodobno gospodarstvo ne potrebuje toliko univerzitetno izobraženih delavcev, kot jih izobraževalni sistem proizvaja. To neujemanje depriviligira veliko mladih ljudi in povzroča izgubljanje vere v prepričanje, da je dobra izobrazba pogoj za uspeh. Med mladimi je velikokrat slišati samoizpolnjujočo se prerokbo: "Ker izobraževanje ne vodi v službo, sem izgubil/a motivacijo za učenje in trdo delo v šoli, ker nimam druge možnosti". Odkar je prihodnji dobiček iz izobraževalnih prizadevanj postal vse manj predvidljiv, so naložbe v izobraževanje

postale dvoumne. Tako smo v sodobnem življenju soočeni z maso pasivnih in nezainteresiranih študentov (Ule in Zidar 2011, 1413-1415).

Ker sem imela v zadnjem, četrtem, letniku še nekaj obveznih predavanj, sem si poiskala delo v Ljubljani. Spremljala sem oglase na študentskem servisu in naletela na oglas za delo v marketingu. Poslala sem življenjepis in čez 2 dni sem že imela razgovor za delo. Razgovor je zelo sproščeno potekal s pravnico v podjetju, o tem, kaj študiram, kakšne želje in cilje imam za prihodnost. Takoj sva dobile skupen jezik in brez oklevanja sem bila sprejeta. V službi sem se ujela odlično, imela sem super delo (urejanje spletne strani, pogajanje z oglaševalskimi podjetji, urejanje promocijskega materiala, organiziranje prevozov, branje in obdelava certifikatov za material itd.), super ekipa, dobra delovna klima. Iz meseca v mesec sem se učila novih stvari, dane so mi bile nove naloge, dokler pri delu nisem postala 90 odstotno samostojna. Z mano so bili zelo zadovoljni, večkrat je bilo govora o možnosti zaposlitve, vendar je tukaj tudi obstalo. Kot odkrit človek nisem nikoli prikrivala dejstva, da se želim vrniti na Primorsko, kjer si želim ustvariti lasten dom in družino. A kljub dejstvu, da na Primorskem ni možnosti zaposlitve, niso želeli prekiniti mojega dela preko študentskega servisa. Ker nisem imela želje živeti v Ljubljani, tudi oni niso razmišljali, da bi me zaposlili. Vedeli so, da bi šlo za neko prehodno obliko zaposlitve, saj bi si vmes iskala službo v domačem kraju. Vendar tu ni bil toliko problem v plačevanju potnih stroškov (z redno službo sem se bila namreč pripravljena voziti v Ljubljano). Šlo je bolj za psihično naporno pot, ki bi dnevno trajala 230 km in nekaj več kot 2 uri. Za žensko je to zelo naporno. Seveda, naporno je tudi za moške, ampak oni so v družbi predstavljeni kot močni. V začetni fazi, dokler še nimaš družine še nekako gre, ker časovno nisi vezan, ampak kasneje gre vedno težje. Zakaj je temu tako?

Intenzivna vključenost žensk v plačano delo ni bistveno spremenila tradicionalne delitve dela med spoloma v gospodinjstvu. Še vedno veliko večino neplačanega dela v zasebni in javni sferi opravijo ženske. Večkratno obremenitev zaposlenih žensk v Sloveniji je nekoliko omilil organiziran in sofinanciran prenos nekaterih funkcij iz gospodinjstva v javno sfero (ustanove za varstvo otrok, organizirana javna prehrana, itd.). Zaradi takšne delitve dela so tudi ženske, ki niso obremenjene z neplačanim delom prikrajšane za možnosti na trgu delovne sile. Delodajalci namreč predpostavljajo, da ženska take obremenitve ima ali pa jih bo še imela (Černigoj Sadar in Verša 2002, 401). Odnos delodajalcev do žensk je potencialno

bolj diskriminatorski zaradi morebitnega materinstva (in predpostavljene pogoste odsotnosti žensk z dela) (Trbanc 2007, 43).

Tega sem se sama močno zavedala, ampak sem bila pripravljena narediti skoraj vse, da bi dobila redno zaposlitev. Vedela sem, da sem že dovolj zrela in pripravljena za redno zaposlitev. V tistem trenutku je bila to tudi edina možnost – čeprav samo za neko prehodno obdobje, dokler ne bi dobila zaposlitve bližje domu. Delodajalec pa je sam pri sebi in tudi meni dejal, da dokler bom imela status naj bo tako, ko pa bom ostala brez, bodo že našli drugo rešitev. Ugodno za koga? Sama sem delala 5 dni na teden, 8 ur na dan, imela sem svoje naloge – torej vsi pogoji za zaposlitev so bili izpolnjeni, le da mi ni pripadala bolniška, niti malica, kaj šele potni stroški. Postavlja se mi vprašanje kaj pravzaprav mladim študentsko delo omogoča. Ali gre za služenje žepnine, ali poskusa vstopa na trg dela? Ali lahko študentsko delo enačimo z obliko fleksibilnega zaposlovanja?

Študentsko delo v Sloveniji študentom v času študija omogoča kritje stroškov ter finančno samopomoč, ob tem pa razbremenjuje starše in prispeva k delni osamosvojitvi mladega človeka. Študentsko delo bi tako moralo pridobiti status delovne izkušnje, kar bi močno olajšalo zaposlitev mladih diplomantov. Oblika zaposlovanja preko študentskega servisa je v svojem razvoju presegla definirane okvirje in se je iz oblike socialnega korektiva in pomoči študentom prelevila v obliko fleksibilnega zaposlovanja in anomalijo, ki obremenjuje trg delovne sile. (ŠOS 2010, 4).

Študentsko delo je vrsta fleksibilnega dela, ki se ne more enačiti z rednim delom, saj je študent del šolajoče se mladine in ne aktivnega prebivalstva, kar razmejuje tudi delovnoppravna in visokošolska zakonodaja, ki opredeljujeta različne statuse (ŠOS 2010, 5). Gre za dejstvo, da je povprečno trajanje študentskega dela v zadnjem obdobju (2005–2008) občutno preseglo določila začasnega in občasnega dela. Podatki ADS namreč kažejo, da skupina študentov, starih od 15 do 24 let v povprečju dela okrog 9 mesecev, medtem ko je trajanje študentskega dela pri starostni skupini 25–29 let še daljše – okrog 10 mesecev (Ignjatović v Društvo Forum 21 2009).

Namreč, že sedaj zanemarjam svoje osebno življenje, da lahko delam in si služim svoj denar. Fant, družina in prijatelji so v domačem kraju, jaz pa sama na drugem koncu Slovenije. V sebi sem si želela samo zaposlitve za določen čas, da bi mi v tem času tekla vsaj delovna doba in da bi lahko prihranila nekaj več denarja, da bi se lahko prej osamosvojila. Vsaj za določeno obdobje, ko sem imela še predavanja in sem tako ali tako morala biti v Ljubljani. Vendar se do sedaj še ni nič spremenilo. Kako dolgo še? Takšna in drugačna dejstva nas ne smejo potreti. Uživati moramo v tem, kar delamo, saj če delaš z veseljem in vnemo, je tudi vsako žrtvovanje poplačano. Kaj pa dejansko pomeni imeti zaposlitev?

V povezavi s trajajočo krizo zaposlovanja v zadnjih 20 letih, ki jo večina držav poskuša omiliti, če ne razrešiti, se v svetovnem merilu pojavlja vedno večje pomanjkanje kakovostnih delovnih mest. Delovna mesta oziroma zaposlitev imajo za posameznika vsaj tri različne pomene:

- prispevajo k produkciji dobrin in storitev
- zagotavljajo posamezniku in njegovi družini vir dohodka oziroma vir blaginje
- dajejo posamezniku občutek vrednosti, identitete in namena.

V takem okolju posameznik poskuša ohraniti svoje delovno mesto in zaposlitev ali z večjim številom delovnih ur ter večjo »zagnanostjo« na delovnem mestu ali pa s posvečanjem večjega delovnega časa drugim aktivnostim, ki naj bi pripomogle k ohranjanju zaposljivosti – strokovno izpopolnjevanje, ustvarjanje socialnih mrež, graditev imidža, ipd (Ignjatović 2002, 131-132).

V vmesnem obdobju (maj 2010) sem opravila tudi 30 urno obvezo prakso pri izbrani organizaciji. Brez oklevanja sem si izbrala CSD, saj sem želela izvedeti, ali je to res tisto, kar me veseli. Prakso so mi brez problema odobrili, saj gre za brezplačno delo. Edini strah, ki je bil v meni, je bil ta, da mi bo delo preveč všeč in bi želela nadaljevati. Vedela sem namreč, da ni tako lahko priti v javno upravo. Sreča je bila na moji strani. Delala sem na področju otrok in mladoletnikov (področje dela: obravnava otrok in mladoletnikov zaradi storitve kaznivih dejanj in prekrškov, kar se nanaša na izvajanje javnih pooblastil ter zaradi težav v odraščanju). Prakso sem opravljala ravno v tednu, ko se je odvijalo največ aktivnosti, tako da sem dobila res tisti pravi pregled nad delom. In moj strah se je potrdil. Ogrela sem se za to delo, bilo mi je všeč, vedela sem, da si želim službe na tem področju. Možnost za zaposlitev? Ravno takrat so iskali novo delovno silo, saj se je v prihodnjih mesecih odprl krizni center. Žal pa nisem ustrezala kriterijem, saj nisem imela strokovnega izpita. Sicer me takrat to še ni

toliko skrbelo, saj sem vedela, da sem šele na začetku svoje poklicne poti. Takrat sem si mislila, da je priti do strokovnega izpita lažje, kot pa dejansko je. Za strokovni izpit si je potrebno najprej zagotoviti enoletno pripravništvo, ki ti šele omogoča pristopitev k strokovnemu izpitu. Po definiciji torej:

Namen pripravništva je, da pripravnik opravi program praktičnega usposabljanja, s katerim pridobi splošna znanja s področja socialnega varstva, umesti strokovno znanje s teoretične na praktično poklicno raven, poglobi znanja, veščine in tehnike potrebne za opravljanje samostojnega strokovnega dela na področju socialnega varstva, se pripravi za strokovni izpit. Cilj pripravništva je izobraževanje in vzgajanje za delo ter za osebni razvoj. Strokovni izpit na področju socialnega varstva opravljajo zaposleni in drugi delavci na področju socialnega varstva, ki so se usposobili za strokovno delo, dokazujejo vsaj leto dni delovnih izkušenj na tem področju in imajo doseženo izobrazbo v skladu z zakonom o socialnem varstvu (Socialna zbornica Slovenije).

V sredini julija pa sem dobila iz centra informacijo, da se bo kmalu začel razpis za pripravnike. Takrat se mi je svet skoraj podrl. V glavi sem imela tisoč in eno vprašanje, na katere nisem poznala odgovora. Kaj narediti? Kako se odločiti? Želela sem si dobiti pripravništvo, saj bi mi strokovni izpit omogočal večjo možnost zaposlitve. Edina pogoja sta bila: diploma in biti prijavljen kot iskalec prve zaposlitve. Ok, sem si rekla. Diplomo imam že itak napisano, samo še manjši popravki so, vendar ali se mi bo izšlo? Moja mentorica je bila na dopustu, hitela sem z zaključevanjem diplomske naloge, in takoj ko je bilo mogoče, sem govorila s profesorico. Bila je na moji strani in pospešila je postopek zagovora diplomske naloge. Da mi je naredila takšno uslugo, sem ji resnično hvaležna. Dan pred zagovorom diplome pa dobim klic iz centra, da me kljub trudu in iskanjem rešitev ne morejo vzeti kot pripravnika, saj nimam še diplome v roki. Datumi po koncu razpisa pa ne štejejo več. Potrlo me je, vendar sem bila osredotočena na zagovor. Ob tem ne bom pozabila mentoričinih besed kolegici iz komisije, ko je dejala, da smo pohiteli z zagovorom zato, ker sem dobila super službo. V sebi me je pa žrlo, ker smo prepozno izvedeli za razpis in kljub trudu nam je časa zmanjkalo za en dan. Vendar nisem obupala. Vpisala sem magistrski študij sociologije, kot sem načrtovala. Upala in verjela sem, da se bo isti razpis ponovil tudi drugo leto, saj je bil razpisan za obdobje 2010-2014.

To mi je sicer podrlo načrte za temo magistrske naloge. Ker sem vedela da, če bi dobila pripravništvo, bi delala v novo odprtem kriznem centru, sem imela v glavi že oblikovano strukturo naloge. Izhajala bi iz praktičnega dela. A v življenju ne gre vedno tako, kot si načrtamo, zato moramo biti pripravljeni na vse, s čimer nas življenje preizkuša. Takoj na začetku šolskega leta sem se sestala z mojo mentorico diplomske naloge in jo povprašala, če bi mi bila mentorica še za magistrsko. Ker sem si izbrala aktualno temo, je bila takoj za. Z branjem literature sem prišla do končnega naslova »Vstop mladih na trg dela v Sloveniji«.

Do decembra 2010 je čas tekkel zelo hitro. Moji tedni so bili takšni: zjutraj služba od 7-15, nato pa še trikrat tedensko predavanja od 16-20. Praktično nisem imela časa za razmišljati o tem, da sem sama v Ljubljani, moji prijatelji in fant pa v Novi Gorici. Januarja so se nam predavanja zaključila in v prsah me je tiščala tesnoba. S fantom sva se zadnje leto videvala enkrat tedensko, komunikacija je potekala praktično po telefonu. Želja po vrnitvi domov je bila velika, možnosti pa ne.

Periferna in manj razvita območja se tako soočajo z »begom možganov in rok«, kar zanje pomeni dvojno izgubo, saj se odselijo mladi in izobraženi. Odsotnost mladih v populaciji namreč pomeni dodatno siromašenje regije in obratno, v regijah kjer je mladih več, pa pomeni dodatno konkurenco, pomanjkanje stanovanj, zaposlitev, ipd. K temu, da imajo določene regije s tem še večje težave kot druge, pa prispeva tudi problem migracij mladih, ki ruralna in periferna območja zapustijo v času šolanja, po zaključku šolanja pa se tja zaradi majhnih možnosti zaposlitve tja ne vrnejo več. Med glavne dejavnike odselitev sodita struktura delovnih mest in neustrezno število delovnih mest. K preseljevanju mladih je odločilno prispevala koncentracija visokošolskih zavodov in študijskih programov v Osrednjeslovenski regiji. S tem se je povečala verjetnost, da se bodo mladi po zaključku šolanja zaposlili kar tam in se ne bodo vračali v izvorno regijo (Boljka 2011, 12-15).

Psihično sem bila skrhana. Dokler sem bila v službi, je bilo ok, ker nisem imela časa razmišljati, vendar me je žrlo, ker so vsi govorili o partnerjih in o skupnih popoldanskih aktivnostih, jaz pa sem ob tem komaj čakala vikende, da izkoristim čas s fantom. Iz službe sem prihajala v prazno stanovanje in praznina se je takoj vrezala vame. Postala sem otožna in nenehno razmišljala o alternativah.

Pomembna komponenta sodobnega življenjskega poteka je čas. Vse se spreminja zelo hitro, kar zmanjšuje možnost napovedovanja razvoja in prihodnosti. Življenjski poteki se tako nenehno prilagajajo spremenjenemu okolju. Da bi ohranili kontinuiteto in doslednost v življenjskih zgodovinah, se morajo posamezniki nenehno spraševati od kod prihajajo, kam želijo iti, in na kakšen način se specifična situacija nanaša na njihovo sedanje življenje. To zahteva *biographicity*: zmožnost reflektiranja biografskega procesa osebe in dostopa do povezave med lastnimi pričakovanji, željami, navadami z zunanjimi zahtevami in pričakovanji (Walther 2006 v Ule in Zidar 2011, 1412).

Dnevno sem spremljala oglase za prosta delovna mesta. Zadala sem si cilj, da si do junija dobim službo v Novi Gorici. Bilo je še skoraj pol leta na voljo. Ampak že ob gledanju oglasov na ZRSZ me je prijela groza. Dnevna ponudba oglasov je bila res skromna. Začela sem se spraševati, čemu smo študirali, ko pa je na trgu mest samo za voznike tovornjaka, traktorja, sobarice, komercialiste na terenu, čistilke, itd. Torej za osebe z doseženo nižjo stopnjo izobrazbe. Poleg tega pa naše neformalne izkušnje niso vrednotene, saj zanje nimamo »papirja«. V čem pa je pomen takih izkušenj za generacijo mladih?

Za večino ponujenih delovnih mest je akademska izobrazba nepotrebna in celo nepomembna. Poleg šolskih spričeval in nazivov, družba znanja ponuja vzporedni sistem formalnih in neformalnih priznanj na področju prosto-časovne potrošnje in dosežkov, na primer v športu, medijih in zabavni industriji (Ule in Zidar 2011, 1413-1415).

Neformalne delovne izkušnje niso priznane s strani države, formalnih izobraževalnih institucij ter zlasti delodajalcev. Neformalno izobraževanje usposabljanje in pridobivanje delovnih izkušenj je ključna sestavina življenja večine mladih, ki se sicer izobražujejo preko formalnih izobraževalnih institucij. Mladi si v času šolanja nabirajo delovne izkušnje s prostovoljnim in/ali študentskim delom, v prostem času pa se udeležujejo aktivnosti, izobraževanj in usposabljanj v organizaciji mladinskih in ostalih nevladnih organizacij, drugih organizacij in podjetij. Neformalne izkušnje so skoraj edine, ki jih mladi ob vključenosti v formalni izobraževalni proces lahko pridobijo, hkrati pa so po strokovni in vsebinski plati enakovredne formalnim delovnim izkušnjam. Preko

neformalnih delovnih izkušenj si mladi pridobijo najrazličnejše kompetence, ki prispevajo k njihovemu osebnemu razvoju, družbeni odgovornosti ter aktivnem državljanstvu in imajo predvsem velik pomen za razvoj delovnih sposobnosti in navad mladih. Kot take igrajo pomembno vlogo za trg delovne sile, vendar pa je zaradi pomanjkanja systemskega priznavanja njihova vloga pri zaposlovanju mladih odvisna od diskrecijske volje delodajalcev. Mladi se zato soočajo z velikimi težavami pri vstopu na trg dela, kjer se od njih v veliki večini primerov zahtevajo formalne delovne izkušnje. Tako so, ne glede na morebitno usposobljenost, v zaposlovanju diskriminirani (MSS 2010, 9).

Odločila sem se, da bom šla na poslovni imenik podjetij ter si izpisala naslove, kam poslati prošnjo za delo. Zaradi napredka informacijske tehnologije in izkušenj iz sedanje službe, sem prošnje pošiljala kar preko e-maila. Pošiljala sem jih različnim podjetjem: najprej samo tistim, v katerih sem se videla, nato mi je postalo že vseeno. Ampak sem doživela podobno negativno izkušnjo kot veliko mojih prijateljev in znancev. Odzivnost! Ali vedo, sploh kaj je to?! Prošnjo za delo sem pošiljala na e-mail, njihov odgovor bi bil zastonj, stal bi jih le eno minuto njihovega časa. S poslanimi več kot 50 prošnjami sem dobila vrnjenih manj kot 10. Nisem pričakovala povabila na razgovor, pričakovala sem vsaj odgovor, da so prejeli mojo pošto ali celo mogoče pripis, da trenutno ne iščejo novih kadrov oz. da ne ustrezam temu, kar rabijo. Dobila sem samo enostransko komunikacijo. Med tistimi prejetimi odgovori sem prejela samo dve povabili na razgovor, ampak za delo preko študenta z možnostjo zaposlitve. Z obema sem bila močno razočarana. Prvi vtis je bil dober, dokler se nismo pričeli pogovarjati o tem, kar bi počela.

- Prvi razgovor – področje marketinga: od mene so pričakovali, da bi v roku 2 mesecev povečala prodajo za najmanj 10 %. Poleg tega bi organizirala srečanja v tujini, delala marketinške analize, oglaševanje, itd. brez večjega uvajanja. Vržejo te v vodo in nauči se plavati, ali pa preprosto utoneš.
- Drugi razgovor – administrativna dela: pogovor z direktorjem je potekal tako gladko in super, da sem bila prepričana, da sem prava za to delovno mesto. Ampak, moje naloge: urejanje spletne strani, kataloga, akcij, telefonski marketing, pakiranje, skladiščenje. Z »drobnim tiskom« je želel povedati, da bom delala predvsem drugi del nalog. Waw, res deklica za vse in celo to, kar me najmanj zanima. Tudi če bi bila izbrana, me definitivno tam ne bi nikoli videli.

Ko mlada, visoko izobražena oseba išče službo, pošilja ogromno prošenj za zaposlitve in, če ima srečo, prejme povabilo na razgovor. Domov se večinoma vrnejo manj navdušeni, saj jim je intervju ponudil le osebno in poklicno nepopolnost, kar morajo izpopolniti, da bi postali bolj zanimivi, fleksibilnejši in kreativni ter posledično bolj zaposljivi člani družbe (Živoder 2011, 1443).

Junij je bil že pred vrati, situacija pa še vedno enaka. Ponovno se mi je začel vrteti film izpred leta dni. Bila sem v pričakovanju objave razpisa za pripravništvo. Žrlo me je, ali bo enak kot lani, bodo isti pogoji? Na center za socialno delo sem klicala v drugi polovici junija, da jih malce spomnim name. Direktorica me je povabila na razgovor, da se поблиže spoznava in poklepetava. Z veseljem sem prišla na prvi uraden razgovor. Nad mano je bila navdušena. Vzela si je več kot pol ure časa, da sva se pogovarjale o mojem študiju, moji diplomii in pisanju magistrske naloge, interesih, možnostih dela, itd. O razpisu sva rekli malo manj, saj dokler ni objavljen, lahko samo ugibaš, kaj piše v njem. Zmenili sva se, da se slišiva takoj, ko bodo razvidni razpisni pogoji. Ker sem vedela, da bo nedvomen pogoj biti iskalec prve zaposlitve, sem se najprej pozanimala, kaj to pomeni. Na internetu nekaj konkretnih informacij ni, zato sem poklicala. Super, samo greš na Zavod za zaposlovanje, prineseš potrdilo o diplomii, potrdilo o šolanju in to je vse. Ohrani se ti status, le vpisan si v evidenco prvih iskalcev zaposlitve. Vsaj to, sem si rekla, ena stvar opravljena. 29.7. pa je bil tisti veliki dan – objava razpisa. Takoj sem ga pregledala in ugotovila, da so pogoji enaki kot lansko leto. YES, sedaj pa ponovno razgovor z direktorico. Ker je bila na dopustu, sem morala čakati še dodatnih 14 dni.

Dnevi so se vlekli in vlekli, v glavi pa sem imela tisoč in eno misel. Kaj bo rekla, mi bo uspelo? V sredini avgusta sva se končno dogovorile za razgovor. Vzela si je eno uro časa samo zame. Govorile sva o razpisu, razpisnih pogojih, magistrskem delu, mojih navadah, znanjih, morebitnih izkušnjah. Vse je potekalo gladko, sproščeno. Zataknilo se je pa pri vprašanju, ki me je skrbelo od samega začetka – ustreznost stopnje izobrazbe. Sama je takoj klicala na socialno zbornico in mi razložila situacijo. Izobrazba za razpis ni problematična, nastane pa »problem« ko se gre za zaposlitev. Center za socialno delo namreč nima sistematizacije za bolonjsko stopnjo 6/II, kar pomeni, da te ne morejo zaposliti, saj je nujna 7. stopnja.

Izobraževalni sistem se prepočasi odziva na nove edukacijske potrebe in nove oblike pridobivanja znanja. Le ta proizvaja naraščajoče število izobraženih mladih z majhno oziroma slabo možnostjo zaposlitve. Kot pravilo, dostop do višje pozicije ali boljše plačane službe je odvisno od mreže neformalnih vezi, kar pomeni da je izobrazba ali kvaliteta prijaviteljev zanemarljivega pomena (Ule in Zidar 2011, 1422).

Zmenile sva se, da greva v »akcijo«, se pozanimat pri ministrstvu kako je s tem. Dejala mi je, da je še dovolj časa, da rešimo problem, in ko bova imele odgovore na mizi se bova menile naprej. Vedno je govorila odkrito, ni me zavajala niti mi nič obljubljala. Povedala je stvari take kot so. Takoj naslednji dan sem sestavila dopisni mail in ga poslala na različna ministrstva (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvo za javno upravo, Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo ter na Socialno zbornico). Na odgovor sem čakala več kot teden dni. Ko pa sem ga dobila, je bil tako nejasen in prazen informacij, da nisem izvedela nič več kot sem že vedela. Da je pač naša bolonjska stopnja manj vredna, in da moramo obvezno magistrirati, torej končati drugo bolonjsko stopnjo, da smo lahko enakovredni tistim, ki so šolanje končali po starem programu. Izvedela sem torej, da nujno potrebujem 7.stopnjo, nisem pa izvedela kaj lahko počnem s trenutno stopnjo 6/II, kar je želela vedeti tudi direktorica. Ta podatek sem ji sicer posredovala in dejala, da mora počakati odgovor še sama.

V 15. členu novele Zakona o visokem šolstvu iz leta 2006 je zapisano, da raven izobrazbe, pridobljena po dosedanjih študijskih programih za pridobitev univerzitetne izobrazbe (sprejetih pred 11. 6. 2004) ustreza ravni izobrazbe, pridobljeni po študijskih programih druge stopnje iz novega »bolonjskega« sistema (glej Tabela 2.1, stran 17). Dosedanji univerzitetni programi so razvrščeni v 7. raven, skupaj s študijskimi programi 2. bolonjske stopnje, saj so z njimi primerljivi po:

- **trajanju in številu kreditnih točk, ki jim pripadajo. Študijski programi 2. stopnje v bolonjskem sistemu obsegajo skupaj s končanimi študijskimi programi 1. stopnje 300 KT⁸, z izjemami za regulirane poklice v EU, kjer je KT lahko še večje. Približno enako število KT je bilo dodeljeno dosedanjim univerzitetnim študijskim**

⁸ Kreditnih točk

programom, saj 4-letni programi skupaj z diplomom obsegajo najmanj 270 KT, nekateri programi, ki trajajo dlje kot 4 leta, pa še več;

- *znanju, spretnostih in kompetencah*, ki si jih posameznik pridobi s končanjem univerzitetnega programa. Te značilnosti namreč ustrezajo značilnostim, ki so v Ogradju kvalifikacij evropskega visokošolskega prostora in v 33. členu veljavnega Zakona o visokem šolstvu opredeljene za študijske programe 2. bolonjske stopnje;
- *tipični možnosti za nadaljevanje študija*: za diplomante starih univerzitetnih programov velja, da študij lahko nadaljujejo v programih za pridobitev magisterija znanosti oziroma »novitih doktorskih študijskih programih; prav tako diplomanti 2. bolonjske stopnje lahko nadaljujejo študij v programih tretje stopnje (doktorat znanosti) oziroma 8. ravni (MVZT 2006).

Da si povečam možnost izbora, sta dobro besedo zame dali tudi dve poznani osebi, ki sta tam zaposleni. Ko si nečesa resnično želiš poskušaj uporabiti tudi »skrite adute« neformalnih vezi. Želela sem namreč, da direktorica sliši še mnenja zaposlenih, da se bo prepričala o vsem, kar sem ji tudi sama povedala. Čez teden dni sem jo ponovno poklicala. Glede na to, da se je rok razpisa že nestrpnost približeval, so na ZRSZ objavili razpis za prosto delovno mesto, na katerega sem se morala prijaviti. Čez nekaj dni sem prejela telefonski klic za ponoven razgovor. Sedaj je bil pa tisti pravi, uraden razgovor. Tisti dan sem bila nervozna in neučakana glede izida. Vedela sem, da današnji dan lahko spremeni mojo usodo na bolje ali pa me še vedno priklene na bivanje v Ljubljani. Ko sem bila povabljen v pisarno, sem se popolnoma sprostil in odmisli vse. Pripravljena sem bila na različna vprašanja, vendar sem dobila pravo nasprotje. Poleg direktorice je bila na razgovoru tudi gospa s področja, na katerem bi opravljala pripravništvo. Najprej mi je opisala področje dela, naloge in stvari, ki bi jih morala osvojiti. Vedela sem, da bi zmogla, saj se rada učim novih stvari in tako nadgrajujem svoje znanje. Nadaljevala pa ni z dodatnimi vprašanji o meni, o mojih izkušnjah, ampak je govorila o tem, da sem bila pohvaljena s strani njenih kolegov, da sem vestna in pridna, dosledna, itd. o čemer sva v predhodnem razgovoru tudi že govorili z direktorico. O rezultatu izbora naj bi bila obveščena takoj po 12. uri. Preden sem zapustila pisarno, mi je še dejala, da ne glede na izid, verjame besedam kolegom in da za dobre ljudi se vedno najde delo. In da, če ne bom bila sprejeta, se bodo oni (njeni kolegi) sigurno še naprej trudili, da najdejo delo zame.

Cel dan sem bila nestrpna. Telefon sem imela vedno pri sebi in pazila, da ne bo zasedena linija. Telefon ni in ni hotel zazvoniti. Nato pa po 15. uri prejmem klic iz Kriznega centra. Naslednji dan me vabijo na razgovor še k njim. V mislih sem si izdelala svoj rezultat: mesto iz današnjega razgovora so zasedli z nekom drugim in meni ponudili možnost še v Kriznem centru, saj bi me to delo tudi najbolj veselilo. Na tem razgovoru sem izvedela, da sva za to mesto ostali samo še dve puncici. Bila sem sproščena in zagnana za delo, povedala sem vse svoje misli, želje, znanja, itd. Imela sem dober občutek, saj vem, da če bi bila izbrana, bi v delu neizmerno uživala, ne glede na to, da bi morala delati tudi ponoči. V času kosila prejmem telefonski klic. Odgovor pa zame žal ni bil dober. Niso me sprejeli. Nisem se pustila razočarati, vprašala pa sem, kaj je bil vzrok, da nisem dobila priložnosti. Vodja KC-ja je povedal, da ima protikandidatka že izkušnje iz tega področja in je zato dobila prednost. Po tihem pri sebi sem pa vedela, da to ni bil tisti glavni, poglobitveni razlog moje zavrnitve. Vem, da mi je to možnost preprečila moja izobrazba, ker direktorica že od začetka ni bila navdušena nad stopnjo 6/II.

Ampak ne želim, da pri tem ostane. Kljub zavrnitvi moram ostati v stiku z direktorico centra, saj ne želim več izpustiti take priložnosti. Pravijo, da v tretje gre rado in moja tretja priložnost je tako rekoč pred vrati. Čez 14 dni sem jo ponovno poklicala. Seveda se me je takoj spomnila. Povprašala sem jo o opciji, ki mi jo je povedala že na razgovoru. Ne glede na število kandidatov sprejetih na razpisu, mi je dejala da bodo še potrebovali pripravnike. Ker hočem takrat imeti 7.stopnjo v žepu sem jo okvirno povprašala kdaj se bo to zgodilo, ker nočem več presenečenj. Seveda, točno mi ne more povedati, mi je pa rekla, naj jo še kar »gnjavim« po telefonu in naj jo spominjam name, ker imam zelo dobre reference, da se bo že našlo kaj zame, točno pa ne ve povedati kdaj. V meni je pritisk narasel čez mejo normalnega. Če imam tako dobre reference in ve, da sem pridna in sposobna punca, zakaj mi potem ni omogočila tako zelenega pripravništva na delu, ki me veseli in na področju na katerem bi se rada še dodatno izobrazila?

Ker takih in drugačnih vprašanj ne morem razumeti, sem si za leto 2011 zadala samo en cilj. Magistrsko nalogo moram pripraviti do stopnje, po kateri se samo še popravlja detajle. Želim jo namreč napisati in pripraviti za oddajo čim prej, da potem, ko bo prišla ponovna priložnost za pripravništvo ali celo redno zaposlitev, nalogo samo še oddam in zagovarjam.

Glede na to, da mi poskus vrnitve v Novo Gorico (še) ni uspel, sem primorana spet oziroma še vedno biti v Ljubljani, stran od vsega in vseh. Tedni in dnevi sicer gredo dalje, zamotim se s pisanjem magistrske naloge in tekom v naravi, vendar pa se s tem izgubljam še tako dragoceni čas, ki bi ga z veseljem porabila kako drugače. Kljub temu, da mi je delo v podjetju neizmerno všeč, ga ne opravljam več s tako vnemo kot sem ga včasih, da bi se dokazala. Vendar še vedno ostajam na profesionalnem nivoju in ne delam pod svojimi sposobnostmi. Ne glede na vse, pa se z veseljem učim novi stvari, sprejemam nove izzive, saj nikoli ne vem kako se mi bo življenje obrnilo. Pridobljenih izkušenj in pridobljenega znanja v sedanji službi mi nihče ne more vzeti, vse to lahko samo nadgrajujem. Pravijo, da nikoli ne reci nikoli in tega mnenja sem tudi sama. Največ moči pa kljub temu še vedno namenjam iskanju dela »doma« in čimprejšnje vrnitve.

Posameznik je danes bolj kot kdajkoli prej odgovoren za lastno življenje in odločitve. Od njih se pričakuje, da aktivno oblikujejo življenje in vijugajo med vsemi dostopnimi informacijami ter sprejmejo najbolj racionalno odločitev. Premisa, ki velja za današnje čase: »vsak je lahko zmagovalec, le če se potruji dovolj«. Smo gospodarji samega sebe; vsakdo ima odprte možnosti da dela kar želi le če se potruji dovolj. Vsak posameznik je zgodba zase, vsakdo je poseben, drugačen, vsakdo ima najmanj nekaj talenta in je samo na njem ali bo učinkovito realiziral svoj talent in postal uspešen in srečen (Živoder 2011, 1428-1429).

7.4 Ugotovitve

Analizo avtobiografije zaključujem s povzemanjem glavnih točk, s katerimi želim opozoriti na pomen in hkrati problematiko analizirane teme. Na koncu želim tudi odgovoriti na vprašanje, ali je katera stvar omenjena v avtobiografiji in ni zajeta v teoretskem delu naloge?

7.4.1 Vloga družine

Poleg lastnih želja igra pomembno vlogo tudi mnenje in podpora staršev. Na svoje starše in družino se otroci in mladi zanesejo kot podporo pri odločitvah glede izobraževanja in prehodov. Z njimi se posvetujejo in pogovarjajo o vsakodnevnih zadevah ter tudi o različnih poteh izbire.

7.4.2 Teorija vs praksa

Izpostavila bi pomanjkanje praktičnega dela med študijem. Izobraževalni proces nam posreduje ogromne količine teorije. Kako pa stvar deluje v realnem življenju, na realnih primerih? Ali gre res samo za pomanjkanje prakse ali smo študentje tisti, ki se ne potrudimo dovolj, da bi svoja teoretska znanja poglobili s praktičnimi primeri? To so vprašanja, ki si jih postavljam tako kot študentka kot tudi raziskovalka. Mislim, da nam fakulteta pušča z namenom bolj odprte roke, saj se le na ta način pokaže naša samoiniciativnost in zagnanost k delu. Profesorji nas naučijo teorije, opišejo nam praktičen primer, na nas pa je ali bomo sami poskušali udejanjiti v realnosti.

7.4.3 Bolonjska stopnja izobrazbe

Pomembno se mi zdi izpostaviti tudi pridobljeno stopnjo izobrazbe po bolonjskem procesu, o čemer je že bilo govora v sami nalogi. Leta 2006 je bil sprejet Zakon o visokem šolstvu, da raven izobrazbe, pridobljena po dosedanjih študijskih programih za pridobitev univerzitetne izobrazbe (sprejetih pred 11. 6. 2004) ustreza ravni izobrazbe, pridobljeni po študijskih programih druge stopnje iz novega »bolonjskega« sistema. S to reformo so želeli doseči krajši čas študija in hitrejši vstop mladih na trg dela. Mislim pa, da so dosegli ravno obratno. Študentje namreč šolanje nadaljujejo na drugo bolonjsko stopnjo, da si pridobijo enako stopnjo izobrazbe kot jo imajo njihovi starejši kolegi, ki so študirali po »starih« programih (to jim omogoča konkurenčnost na trgu dela). Vmes pa si izkoristijo vse ostale bonitete, ki jim jih ponuja status študenta, skupaj z delom preko študentskega servisa. S tem se nekako ogibajo tudi tisti pravi odgovornosti, popolni osamosvojitvi in oblikovanju lastne družine.

7.4.4 Izhod iz začaranega kroga?

S podaljševanjem izobraževalnega procesa se mladi kasneje zaposlijo, kar pomeni daljše bivanje doma ter kasnejšo popolno osamosvojitve in kasnejše oblikovanje lastne družine. To v življenjskem poteku mladega človeka pomeni, da je na njih postavljeno veliko breme. Norma za nadaljevanje izobraževanja na visokih šolah in univerzah je močna, saj se od odraščajoče mladine pričakuje, da ostanejo v šoli dlje časa in pridobijo visoko oziroma višjo stopnjo izobrazbe. Hkrati je jasno, da pozno sodobno gospodarstvo ne potrebuje toliko univerzitetno izobraženih delavcev, kot jih izobraževalni sistem proizvaja. Mladi so soočeni s problemom vstopa na trg dela, težko najdejo prvo zaposlitev. Na tej poti jih ovira tudi razmah študentskega dela.

7.4.5 Študentsko delo = fleksibilno delo

Oblika zaposlovanja preko študentskega servisa je v svojem razvoju presegla definirane okvirje in se je iz oblike socialnega korektiva in pomoči študentom (kritje stroškov, finančna samopomoč, razbremenitev staršev, delna osamosvojitve) prelevila v obliko fleksibilnega zaposlovanja in anomalijo, ki obremenjuje trg delovne sile. Študentsko delo bi tako moralo pridobiti status delovne izkušnje, kar bi močno olajšalo zaposlitev mladih diplomantov. Študentsko delo je v vlogi fleksibilnega dela, ki se ne more enačiti z rednim delom, saj je študent del šolajoče se mladine in ne aktivnega prebivalstva.

7.4.6 Neformalne izkušnje

Neformalne delovne izkušnje niso priznane s strani države, formalnih izobraževalnih institucij ter zlasti delodajalcev. Mladi si v času šolanja nabirajo delovne izkušnje s prostovoljnim in/ali študentskim delom, v prostem času pa se udeležujejo aktivnosti, izobraževanj in usposabljanj v organizaciji mladinskih in ostalih nevladnih organizacij, drugih organizacij in podjetij. Neformalne izkušnje so skoraj edine, ki jih mladi ob vključenosti v formalni izobraževalni proces lahko pridobijo, hkrati pa so po strokovni in vsebinski plati enakovredne formalnim delovnim izkušnjam. Preko neformalnih delovnih izkušenj si mladi pridobijo najrazličnejše kompetence, ki prispevajo k njihovem osebnemu razvoju, družbeni odgovornosti ter aktivnem državljanstvu in imajo predvsem velik pomen za razvoj delovnih sposobnosti in navad mladih. Kot take igrajo pomembno vlogo za trg delovne sile, vendar pa je zaradi pomanjkanja systemskega priznavanja njihova vloga pri zaposlovanju mladih odvisna od diskrecijske volje delodajalcev.

7.4.7 Beg možganov

Periferna in manj razvita območja se soočajo z »begom možganov in rok«, kar zanje pomeni dvojno izgubo, saj se odselijo mladi in izobraženi. Odsotnost mladih v populaciji namreč pomeni dodatno siromašenje regije in obratno, v regijah kjer je mladih več, pa pomeni dodatno konkurenco, pomanjkanje stanovanj, zaposlitev, ipd. K temu, da imajo določene regije s tem še večje težave kot druge, pa prispeva tudi problem migracij mladih, ki ruralna in periferna območja zapustijo v času šolanja, po zaključku šolanja pa se tja zaradi majhnih možnosti zaposlitve tja ne vrnejo več. Med glavne dejavnike odselitev sodita struktura delovnih mest in neustrezno število delovnih mest. K preseljevanju mladih je odločilno prispevala koncentracija visokošolskih zavodov in študijskih programov v Osrednjeslovenski

regiji. S tem se je povečala verjetnost, da se bodo mladi po zaključku šolanja zaposlili kar tam in se ne bodo vračali v izvorno regijo.

7.4.8 Diskusija

Mladi so v sodobni družbi podvrženi hitrim spremembam, kar zmanjšuje možnost napovedovanja razvoja in prihodnosti. Da bi ohranili kontinuiteto in doslednost v življenjski zgodovini, se morajo posamezniki nenehno prilagajati spremembam okolja, se spraševati od kod prihajajo, kam želijo iti, in na kakšen način se specifična situacija nanaša na njihovo sedanje življenje. Vsak individuum v pozni moderni naj bi bil čim bolj zgodaj reflektivno zadolžen za lastne biografske projekte, kar pa zahteva socio-politično zanesljivost in odgovornost – to je nemogoče doseči, če posameznik nima potrebnih državljskih pravic in obveznosti (Ule 2011, 1405). Mladi so danes prisiljeni, da se zanašajo na lastno domiselnost in »osebne projekte« pri sprejemanju daljnosežnih odločitev (Ule 2011, 1403). Na tem mestu bi izpostavila dve novi stopnji za upravljanje življenjskih potekov, ki sta še posebej problematični. Prva je naraščajoče površno razumevanje problemov, kar pomeni, da so problemi zaznani samo na ravni določenih simptomov: nezmožni smo prepoznati njihove vzroke in tako rešimo samo sedanje, vidne simptome in ne njihovih virov težav. Druga strategija je fragmentacija življenja in interesnih sfer, tako da izkusimo življenje kot kolaž nepovezanih področij, kjer delujemo kot fragmentirani posamezniki. Ta strategija je direktno povezana z nenehno naraščajočim pritiskom iz trga, medijev in potrošnje, ki nam ponujajo vedno nove aktivnosti, smernice, stile in vedno manj možnosti za vodenje dolgoročne življenjske strategije neodvisno od trenutne ponudbe na trgu (Ule in Zidar 2011, 1412).

Mladi ljudje so izgubili svoj glas: na eni strani se od njih pričakuje, da polno sodelujejo v kreiranju njih samih in si pripisujejo srečno življenje, medtem ko na drugi strani trpijo pomanjkanje prave socio-ekonomske podpore, ki bi jim omogočila delovanje na tak način. Mladi ljudje so visoko izobraženi, vendar brez službe, dom staršev zapuščajo pozno in so politično skoraj neaktivni (Živoder 2011, 1428).

8 Zaključek

Med okoliščinami, ki pomembno vplivajo na zaposlovanje mladih v Sloveniji v zadnjih letih, velja poudariti izrazito podaljšanje izobraževanja in sorazmerno tog trg delovne sile. Podaljšanje izobraževanja sicer ugodno vpliva na izboljševanje izobrazbene strukture delovne sile, vendar pa na drugi strani povzroča nizke stopnje aktivnosti mladih. Slovenija ima v obeh »robnih« starostnih kategorijah (med mladimi in med starejšimi) relativno nizke stopnje aktivnosti, kar pomeni, da je s participacijo na trgu delovne sile zelo obremenjena relativno ozka starostna kategorija (stari 25 do 50 let). Problem dolgega izobraževanja je tudi v pomanjkanju delovnih izkušenj mladih, ki pogosto na trg delovne sile vstopajo šele po 24-tem letu ali kasneje in so kot iskalci prve zaposlitve brez relevantnih delovnih izkušenj. S tega vidika se zdi nujno tudi pri visokošolskem študiju bolj spodbujati pridobivanje relevantnih delovnih izkušenj in vzpostavljanje stikov z delodajalci že med samim študijem. Dodatna težava podaljševanja izobraževanja pa je, da je interes mladih usmerjen predvsem na študij na področju družbenih in poslovnih ved ter prava, kjer je povpraševanja manj od ponudbe, zaradi česar v zadnjih letih narašča brezposelnost mladih diplomantov (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 184).

Relativno tog trg delovne sile v Sloveniji pomeni, da je varnost zaposlitve zaposlenih za nedoločen čas (kljub spremembam zaposlitvene zakonodaje) še vedno zelo visoka. Podjetja, ki zaradi zmanjšanja lastnih tveganj želijo imeti čim bolj fleksibilno delovno silo, tveganja prenašajo na novo zaposlene, večinoma na mlade. To dejansko pomeni, da v Sloveniji že prihaja do delitve trga na dva segmenta: enega s še vedno visokimi varnimi zaposlitvami za tiste, ki so zaposleni za nedoločen čas, in drugega z bolj fleksibilnimi oz. negotovimi zaposlitvami (za določen čas, za nopolni delovni čas) za mlade. Pri fleksibilnih zaposlitvah mladih je potrebno omeniti tudi močan študentski trg delovne sile, ki ga delodajalci zelo favorizirajo, saj jim predstavlja najmanjše poceni, fleksibilne in sorazmerno dobro usposobljene delovne sile, do katere nimajo skoraj nobenih obveznosti (ker delo preko študentskega servisa ni urejeno kot delo v delovnem razmerju). Tako delo opravljeno preko študentskih servisov v marsičem že predstavlja (nelojalno) konkurenco drugim skupinam delovne sile, še posebej slabše izobraženim mladim, ki iščejo zaposlitve (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 184).

Zaposlovanje mladih v pretežno netrajnih, nestabilnih zaposlitvah ima lahko različne družbene in socialne posledice. Iz širšega družbenega vidika se jasno pokaže vzorec večje obremenjenosti mladih generacij s tveganji, ki jih prinašajo spremenjene razmere na trgih delovne sile, to pa sproža vprašanje medgeneracijskih razlik v obremenjenosti s tveganji. Te medgeneracijske razlike se sicer izravnavajo v zasebni sferi, saj so mladi vse dlje ekonomsko in socialno odvisni od svojih staršev, kar posledično pomeni tudi večje razlike med mladimi glede na socio-ekonomske značilnosti in možnosti njihovih izvornih družin. Vprašanje, na katerega ne poznamo odgovora, je, ali pomenijo podaljšani in bolj dinamični vzorci prehodov mladih iz izobraževanja v kolikor toliko stabilno zaposlitev res le podaljšan prehod, ali pa gre za oblikovanje novega delovnega oz. zaposlitvenega vzorca, ki ga bodo zdajšnje in prihajajoče mlade generacije ohranile vse življenje; vzorca, ki bi ga z vidika sedanjih delitev na trgu delovne sile lahko imenovali obrobni (marginalni). Če sedanje generacije mladih še lahko računajo na podporo staršev v dolgotrajnem procesu umeščanja na trg delovne sile, kaj nestabilni vzorec zaposlovanja pomeni za zaposlovanje prihodnjih generacij (katerih starši bodo že sami v nestabilnih zaposlitvah)? (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 184-185).

Med mladimi brezposelnimi velja kot ranljivo skupino izpostaviti slabo izobražene mlade, ki pa jim je bilo v zadnjih letih posvečene že precej pozornosti politike zaposlovanja. Skupina, ki v zadnjih letih narašča, so iskalci prve zaposlitve (brez delovnih izkušenj), med njimi pa so posebej kritični tisti, ki iščejo zaposlitev že več kot šest mesecev ali celo več kot eno leto. V Programu ukrepov aktivne politike zaposlovanja za leto 2005 so iskalci prve zaposlitve sicer izpostavljeni kot ena od prioritarnih skupin, vendar ni povsem jasno, kako doseči načrtovano vključevanje mladih v zaposlitev najkasneje v šestih mesecih po prijavi na Zavodu za zaposlovanje. Glede na to, da narašča tudi brezposelnost mladih diplomantov, bi veljalo več pozornosti nameniti zagotavljanju karierno-orientacijskih spretnosti in spretnosti iskanja zaposlitve mladim že pred brezposelnostjo – že med šolanjem na srednjih in visokih šolah. Že med šolanjem bi bilo potrebno tudi spodbujati več sodelovanja z delodajalci in to tudi pri študijih, ki so sicer bolj teoretični in splošni (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 185).

Posebej velja izpostaviti problematiko zaposlovanja mladih žensk. Podatki kažejo, da so bolj ogrožene z brezposelnostjo, se pogosteje vračajo vanjo in bolj pogosto opravljajo zaposlitve za določen čas, in to kljub dejstvu, da so mlade ženske v povprečju boljše (višje) izobražene kot mladi moški. Del tega dejstva je mogoče sicer pojasniti z vrsto izobrazbe mladih žensk

(bolj pogosto družboslovne in poslovne vede), vendar pa še vedno precejšen del njihove problematike lahko vežemo tudi na odnos delodajalcev do zaposlovanja mladih žensk. Zaenkrat ne obstajajo ukrepi politike zaposlovanja, ki bi bili usmerjeni samo v zaposlovanje žensk (ali še bolj specifično mladih žensk), vendar bo potrebno, če se bo situacija še poslabševala, razmisliti tudi o tem (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 185).

V Sloveniji raziskav o brezposelnosti mladih praktično ni, z izjemo obsežnih raziskav o potekih odraščanja v devetdesetih letih (npr. Ule et al. 2000), ki pa se problematike zaposlovanja in brezposelnosti mladih dotikajo bolj posredno. Obstajajo seveda natančni statistični podatki in analize Zavoda za zaposlovanje, vendar ob teh objektivnih podatkih zelo malo vemo o tem, kako se mladi brezposelni in tisti, ki so neaktivni (niti v izobraževanju niti ne iščejo zaposlitve) dejansko spopadajo z brezposelnostjo, kakšne strategije za iskanje dela in zaposlitve uporabljajo, kakšen je njihov socialni in ekonomski položaj, kakšen vpliv ima brezposelnost na njihovo vsakdanje življenje in na socialna omrežja, ali opravljajo kakšna dela v sivi ekonomiji in podobno. Taki podatki bi bili za podlago načrtovanja ukrepov zaposlovanja namenjenih mladim nujno potrebni (Trbanc v Črnak Meglič 2005, 185-186).

Moški so ne glede na starost bolj zaposleni kot ženske. Razlike med spoloma se kažejo tudi v tem, da ženske v starosti od 24 do 40 let v skoraj polovici primerov iščejo zaposlitev, moški pa v skoraj 10 odstotkov manj. Med mladimi v starosti 24-30 let 53 odstotkov žensk išče zaposlitev. Razlike so tudi v vrsti zaposlitve, kjer ima samo 52 odstotkov žensk zaposlitev za nedoločen čas, in 36 odstotkov za določen čas. Moški, v primerjavi z ženskami imajo v skoraj 70 odstotkov primerov zaposlitev za nedoločen čas in v 20 odstotkov zaposlitev za določen čas.

Spol vpliva tako na zanesljivost zaposlitve kot tudi na strah pred izgubo le-te. Skoraj 79 odstotkov moških meni, da imajo zanesljivo zaposlitev, medtem ko se jih le 8 odstotkov s tem ne strinja. Mlade ženske pa v 57 odstotkov primerov menijo, da imajo zanesljivo zaposlitev, vendar pa se 24 odstotkov žensk s tem ne strinja. Prav tako se s strahom bolj soočajo ženske (42 odstotkov). Mlade ženske so tudi bolj izpostavljene nevarnih in negotovim zaposlitvam, kar sovпада tudi s teorijo. Po mnenju Smoleja (V Kralj in Renner, 2007) se prekarnost določene zaposlitve izraža v nizki stopnji varnosti oziroma stalnosti zaposlitve, v nizki stopnji nadzora nad lastnim delom (delovni pogoji, plača, tempo dela, delovni čas), v nizki stopnji

zaščite (kolektivna povezanost, organiziranost delavcev) in v primerljivo nižjih plačah za enako delo. Pojem prekarne delo se v sodobni strokovnih in političnih virih povezuje z neoliberalnim konceptom fleksibilnega (prožnega) trga dela in zaposlovanja (Kralj in Renar 2007).

Položaj mladih žensk je ob prehodu na trg delovne sile težavnejši kot prehod mladih moških, kar velja predvsem za obdobje po vstopu na trg dela, saj se spolne razlike v stopnji nezaposlenosti manjšajo. Ženske so še vedno tiste, ki opravljajo manj ugodne zaposlitve – delo za določen čas, kot prevladujoča oblika prekarne delo v Sloveniji. Prav tako čutijo, da so njihove zaposlitve manj zanesljive in v večji meri kot moški kažejo pesimizem glede iskanja zaposlitve ter večje pripravljenosti sprejetja del pod svojimi sposobnostmi. Te ugotovitve nakazujejo, da so ženske bolj ogrožene pri vstopu na trg delovne sile in s tem prehoda v odraslost.

Rešitev problemov bi zagotovo zahtevala temeljite družbene spremembe, ki se dotikajo redefiniranja in prevrednotenja dela in odnosov med spoloma – prehoda od hegemonkega položaja formalne plačane zaposlitve, javne sfere in moškega kot simbolnega in dejanskega nosilca vlog in moči v javni sferi k uveljavljanju enakopravno soobstoječih vrst in načinov organizacije dela (posebej neplačanega gospodinjskega in skrbstvenega dela) ter enakopravnosti spolov v javni in zasebni sferi. Reševanje problemov, povezanih z usklajevanjem plačanega dela in starševstva/zasebnega življenja, bo torej zahtevalo preseganje hierarhičnega vrednotenja različnih vrst dela, ki so določene po spolu zaradi družbeno pripisanih vlog moških in žensk (Černigoj Sadar in Kanjuo Mrčela 2007, 183).

Uvajanje družini prijaznih politik v organizacije in odzivnost le teh na javne politike bi pomenila oživljanje potrebnega dialoga med različnimi deležniki. To bi prispevalo k preseganju »privatiziranja« problemov, ki jih imamo posamezniki in posameznice zaradi usklajevanja različnih družbenih vlog (Černigoj Sadar in Kanjuo Mrčela 2007, 184).

Najpogostejši družini prijazni ukrepi (Černigoj Sadar in Kanjuo Mrčela 2007, 106):

- časovna prožnost pri prihodu na delo in odhodu z dela; delavec lahko dela manjše število ur na teden
- starši imajo prednost pri načrtovanju odsotnosti/počitnic

- delo na domu ali delo od doma – občasno ali stalno
- organizacija športnih in prostočasnih dejavnosti za zaposlene in njihove družinske člane/ice
- pomoč pri vnovični vključitvi v delovni proces po vrnitvi s starševskega dopusta
- delo za krajši delovni čas
- prožnost pri prenosu manjkajočih/preseženih delovnih ur.

Z analizo avtobiografije sem prišla do sklepa, da študentje vstopajo v prihodnost, ki se zdi slabša, kot je bila preteklost in sedanost njihovih staršev. Kriza zaposlovanja zlasti prizadeva mlade izobražence. Mladi ljudje vidijo družbeni svet kot nerazumljiv, nepredvidljiv in poln tveganj. Novost je, da zaznajo ta tveganja kot individualne krize (Ule 2011, 1405). Mladi ljudje so prisiljeni kreirati oziroma sestavljati svoja družbena pravila, orientacije in identitete (Kurdija, Ule in Živoder 2011, 1500). Pretežno prekarno zaposleni mladi diplomiranci z zaposlitvami za določen čas, z nizkimi začetnimi dohodki, z malo ali nič sindikalnih pravic so v času ekonomskega booma predstavljali cenen rezervoar kvalificirane delovne sile za lastnike kapitala, katerih dobički so se neznansko kopičili (Griffin 1993 v Ule, Tivadar in Živoder 2011, 9). V sedanji situaciji pa so zopet najbolj ogroženi tisti, ki končujejo šolanje in iščejo prve stalne zaposlitve. Mladi ljudje spoznavajo, da izobrazba ne pomeni tudi družbene varnosti in zaposlitve. Ko zaključijo izobraževanje se mladi ljudje danes težko zaposlijo, posebno težko najdejo varne zaposlitve za nedoločen čas (Živoder 2011, 1431). K tej kritični podobi svoje dodaja še »bolonjski« proces, ki se je izkazal »kot orodje marketinizaranja« univerzitetnega študija in podrejanja univerz logiki kapitala. Ta proces spremlja visokošolsko izobraževanje v neke vrste akademski tekoči trak, ki odpravlja univerzo kot mesto za oblikovanje identitete in samodefincije mladih ljudi in jo spreminja v šolo, kjer morajo študentje zgolj redno slediti določenim učnim potekom in končati študij v določenem času. Časa in priložnosti za premislek o tem, kaj tam počnejo in kaj nameravajo početi z doseženim znanjem pa ni (Lerougetel 2003 v Ule, Tivadar in Živoder 2011, 9).

9 Literatura

1. Beck, Ulrich. 2001. *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.
2. Bertaux, Daniel. 1981. *Biography and society: The life history approach in the social sciences*. Beverly Hills; London: Sage.
3. Boljka, Urban. 2003. *Zagotavljanje materialne in socialne varnosti mladih v družbi tveganja*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Boljka-Urban.PDF> (25. september 2011).
4. Boljka, Urban et al. 2011. *Matrika ukrepov državnih organov na področju mladinske politike*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino: Inštitut RS za socialno varstvo.
5. Burgess, Robert. G. 2007. *In the field: an introduction to field research*. London; New York: Routledge.
6. Canny, Angela. 2002. Flexible labour? The growth of student employment in the UK. *Journal of education and work* 15(3): 277-301. Dostopno prek: http://pdfserve.informaworld.com/656069__794976994.pdf (20. november 2010).
7. Chisholm, Lynne, Peter Büchner, Heinz-Hermann Krüger in Manuela du Bois-Reymond. 1995. *Growing up in Europe: Contemporary Horizons in Childhood and Youth Studies*. Berlin, New York: de Gruyter.
8. Conway, Martin A in Christopher W. Pleydell-Pearce. 2000. The construction of autobiographical memories in the self-memory system. *Psychological Review* 107(2): 261-288. Dostopno prek: <http://homepage.psy.utexas.edu/homepage/class/Psy394U/Bower/11%20Soc%20Cog%20Personality/XX%20Constr%20Life%20Stories/Autobio%20Mem-Conway.pdf> (2. november 2011).
9. Creswell, John W. in Vicki L. Plano Clark. 2009. *Designing and conducting mixed methods research*. Sage Publication. University of Nebraska-Lincoln. Thousand Oaks; London; New Delhi.
10. Černigoj Sadar, Nevenka. 2000. Spolne razlike v formalnem in neformalnem delu. *Družboslovne razprave* 16(34-35): 31-52. Ljubljana: FDV. Dostopno prek: <http://www.druzboslovnerazprave.org/media/pdf/clanki/dr34-35cernigoj.PDF> (31. maj 2011).
11. Černigoj Sadar, Nevenka in Aleksandra Kanjuo Mrčela, ur. 2007. *Delo in družina: s partnerstvom do družini prijaznega delovnega okolja*. Ljubljana: FDV.

12. Črnak-Meglič, Andreja. 2005. *Otroci in mladina v prehodni družbi: analiza položaja v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino. Maribor: založba Aristej. Zbirka Juventa.
13. Denzin, Norman K. 1997. *Biographical Research Methods*. V: Keeves, John P. (ed.). 1990. *Educational Research Methodology and Measurement: An International Handbook*. Oxford: Pergamon Press, str. 55-61.
14. Društvo Forum 21. 2009. *Položaj in prihodnost mladih*. Ljubljana: Cankarjev dom, Klub, razprava 14. oktober 2009. Dostopno prek: <http://www.forum21.si/dogodek.php?id=25> (16. julij 2011).
15. du Bois-Reymond, Manuela. 2008. *Young parenthood, agency and social change, Thematic report*. University of Leiden.
16. du Bois-Reymond, Manuela. in Lynee Chisholm. 2006. *The Modernization of Youth Transitions in Europe*. New Directions for Child and Adolescent Development, San Francisco: Jossey-Bass.
17. Harbus, Antonina. 2010. Exposure to life-writing as an impact on autobiographical memory. *Memory Studies* 4(2): 206–220. Dostopno prek: <http://mss.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/content/4/2/206.full.pdf+html> (12. november 2011).
18. Ignjatović, Miroljub. 2002. *Družbene posledice povečanja prožnosti trga delovne sile*. Ljubljana: FDV.
19. Ignjatović, Miroljub in Martina Trbanc. 2007. Mladi in zaposlitev - objektivna dejstva in percepcije V: Krpič, Tomaž (ur). 2007. *Družba med solidarnostjo in tekmovalnostjo*. 22. slovensko sociološko srečanje, Ptuj 19.-20. oktober. Ljubljana: Slovensko sociološko društvo.
20. Jogan, Maca in Maja Božović. 2009. Diplomacija in spolna neenakost. *Teorija in praksa* 46(4): 371-388. Ljubljana.
21. Južnik Rotar, Laura. 2008. Vključevanje mladih brezposelnih oseb v aktivne politike zaposlovanja. *Naše gospodarstvo* 54(1/2): 112-119. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/v2/Details.aspx?URN=URN:NBN:SI:DOC-0KKCQLHQ> (2. april 2011).
22. Kebede, Alem. 2009. Practicing Sociological Imagination Through Writing Sociological Autobiography. *Teaching Sociology* 37(4): 353-368. Dostopno prek: <http://tso.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/content/37/4/353.full.pdf+html> (12. november 2011).

23. Kovacheva, Siyka. 2001. Flexibilisation of youth transitions in Central and Eastern Europe. *Young* (9)1: 41-60. Dostopno prek: <http://you.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/9/1/41> (20. oktober 2009).
24. Kosi, Tanja, Bojan Nastav in Janez Šušteršič. 2010. Pomen študentskega dela z vidika trga dela in uspešnosti študija. *IB Revija* 44(3-4): 65-80. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/ib/2010/3-4-2010-splet.pdf#page=67 (25. marec 2011).
25. Kralj, Ana in Tanja Rener. 2007. *Med javnim in zasebnim: ženske na trgu dela*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
26. Kramberger, Anton. 1999. *Poklici, trg dela in politika*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica Fakultete za družbene vede.
27. Kramberger, Anton in Samo Pavlin, ur. 2007. *Zaposljivost v Sloveniji - analiza prehoda iz šol v zaposlitve: stanje, napovedi, primerjave*. Ljubljana: Založba FDV. Zbirka: Profesija.
28. Kuhar, Metka. 2007. Odnos mladih odraslih do ustvarjanja družine in rojevanja. *IB Revija* 41(2): 50-61. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/ib/2007/ib2-07.pdf#5 (15. marec 2011).
29. Kurdija Slavko, Mirjana Ule in Andreja Živoder. 2011. »Najstniki« v Sloveniji, njihova zadovoljstva in predelave socialne realnosti. *Teorija in praksa* 48(5): 1486-1504. Ljubljana: FDV.
30. Lausch, Shannon. 2000. *How to Write a Biography Analysis*. Dostopno prek: http://www.ehow.com/how_4910519_write-biography-analysis.html. (5. oktober 2011).
31. Lavrič, Miran in skupina. Mladina 2010: Družbeni profil mladih v Sloveniji [datoteka podatkov]. Slovenija, Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta [izdelava], 2010. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2011.
32. --- *Mladina 2010: končno poročilo o rezultatih raziskave*. Dostopno prek: http://www.ursm.gov.si/fileadmin/ursm.gov.si/pageuploads/pdf/Mladina_2010_Koncno_porocilo.pdf (17. januar 2011).
33. Malnar, Brina in skupina. Slovensko javno mnenje 2005/1 Mednarodna raziskava Stališča o delu [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2005. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2009.

34. Malnar, Brina in skupina. Slovensko javno mnenje 2008/2: Evropska družboslovna raziskava [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2008. Slovenija, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2010.
35. Mandič, Srna. 2009. Zaposlitev, stanovanje in razvojne dileme sodobne družbe. *Teorija in praksa* 46(4): 408-422. Ljubljana: FDV.
36. Mihelj, Vlado, Mirjana Ule, Tanja Rener, Metka Mencin Čeplak, Blanka Tivadar in Metka Kuhar: Mladina, 2000 [datoteka podatkov]. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Center za socialno psihologijo [izdelava], 2000. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], februar 2001.
37. Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo. 2006. *Ravni visokošolske izobrazbe*. Dostopno prek: <http://www.mvzt.gov.si/index.php?id=11789> (19. avgust 2011).
38. Morch, Sven. 2003. Youth and education. *Young* (11)1: 49-73. Dostopno prek: <http://you.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/11/1/49> (20. oktober 2009).
39. MSS. 2010. *Programski dokument: Zaposlovanje mladih*. 18. redna seja zbora MSS. Dostopno prek: http://www.mss.si/datoteke/dokumenti/MSS-130-10-PP_zaposlovanje_mladih.pdf (25. julij 2011).
40. O'Higgins, Niall. (2001). *Youth Unemployment and Employment Policy: A Global Perspective*. Geneva: ILO. Dostopno prek: http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2001/101B09_13_engl.pdf (4. april 2011).
41. Rakar, Tatjana in Urban Boljka. 2009. *Med otroštvom in odraslostjo: Analiza položaja mladih v Sloveniji 2009*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport – Urad za mladino in Inštitut RS za socialno varstvo.
42. Rapuš Pavel, Jana. 2005. Ranljivost mladih pri soočanju z brezposelnostjo. *Socialna pedagogika* 9(3): 329-360. Ljubljana: Združenje za socialno pedagogiko.
43. Razpotnik, Špela. 2011. Vse je odvisno od mene: dostop do izobraževanja in diskurz individualne odgovornosti. *Teorija in praksa* 48(5): 1446-1465. Ljubljana: FDV.
44. Rener, Tanja, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Univerza na Primorskem. Znanstveno-raziskovalno središče. Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
45. Rifkin, Jeremy. 2007. *Konec dela: zaton svetovne delavske sile in nastop posttržne dobe*. Ljubljana: Krtina.

46. Roberts, Brian. 2008. *Biographical research*. Maidenhead; New York: Open University Press.
47. Salecl Bevc, Tanja in Vijolica Neubauer. 1995. *Problemi žensk na delovnem mestu – opažanje sindikatov*. Ljubljana: Vlada RS, Urad za žensko politiko.
48. Salecl, Renata. 2010. *Izbira*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
49. Settersten A. Richard in Barbara Ray. 2010. What's Going on with Young People Today? The Long and Twisting Path to Adulthood. *The future of children* 20(1):19-41. Dostopno prek: http://futureofchildren.org/futureofchildren/publications/docs/20_01_02.pdf (4. april 2011).
50. Socialna zbornica Slovenije: <http://www.soczborsl.si/3Dejavnosti.htm> (10. februar 2012).
51. Svetlik, Ivan. 1994. Fleksibilne oblike dela in zaposlitve v Sloveniji. V: Pirher, Sonja in Ivan Svetlik, ur.: *Zaposlovanje – približevanje Evropi*. Ljubljana: FDV.
52. --- Jože Glazer, Alenka Kajzer in Martina Trbanc. 2002. *Politika zaposlovanja*. Ljubljana: FDV.
53. --- in Branko Ilič, ur. 2004. *Razpoke v zgodbi o uspehu: primerjalna analiza upravljanja človeških virov v Sloveniji*. Ljubljana: Sophia.
54. SURS. 2011. *Statistične informacije - trg dela. Aktivno prebivalstvo (po anketi o delovni sili), Slovenija 2010 – končni podatki*. Ljubljana: 28. september. Dostopno prek: <http://www.stat.si/doc/statinf/07-SI-008-1104.pdf> (15. oktober 2011).
55. ŠOS. 2010. *Dokument o celoviti ureditvi študentskega položaja v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.studentski-servis.com/pic/pdf/dokument_o_celoviti_ureditvi_studentskega_polozaja_v_sloveniji-sos.pdf (5. april 2011).
56. Švab, Alenka. 2003. Skrb med delom in družino: koncept usklajevanja dela in družinskih obveznosti v družinski politiki. *Teorija in praksa* 40 (6):111–112. Ljubljana: FDV.
57. Toš, Niko. in Mitja Hafner-Fink. 1998. *Metode družboslovnega raziskovanja*. Ljubljana: FDV.
58. Trbanc, Martina. 1992. Mladi na trgu delovne sile. V *Zaposlovanje - perspektive, priložnosti, tveganja*, ur. Branka Preželj in Ivan Svetlik. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
59. Ule, Mirjana. 1996. *Mladina v devetdesetih: analiza stanja v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče: Ministrstvo za šolstvo in šport RS, Urad RS za mladino.
60. --- 2002. Spremembe odraščanja v sodobnih družbah tveganj. *Socialna pedagogika* 6(3): 221-238. Ljubljana: Združenje za socialno pedagogiko.

61. --- 2004. Nove vrednote za novo tisočletje. *Teorija in praksa* 41(1-2): 352-360. Ljubljana: FDV.
62. --- 2007. Mladi in družbene spremembe. *IB Revija* 41(2): 62-69. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/ib/2007/ib2-07.pdf#6 (15. marec 2011).
63. --- 2008. *Za vedno mladi?: socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: FDV. Zbirka: Psihologija vsakdanjega življenja.
64. --- 2010. Prikrite spolne neenakosti v izobraževalnih potekih in prehodih. *Sodobna pedagogika* 61(3): 16-29. Ljubljana: Zveza društev pedagoških delavcev Slovenije. Dostopno prek: http://www.sodobna-pedagogika.net/images/stories/2010-3-slo/2010_3_slo_02_ule_prikrite_spolne.pdf (20. januar 2012).
65. --- 2011. Raziskovanje izobraževalnih potekov mladih v Sloveniji. *Teorija in praksa: družboslovna revija* 48(5): 1403-1408. Ljubljana: FDV.
66. Ule, Mirjana in Vlado Mihelj. 1995. *Pri(e)hodnost mladine*. Ljubljana: DZS.
67. Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: FDV.
68. --- 2008. Orientations of young adults in Slovenia toward the family formation, *Young* 16(2): 153-183, London: Sage Publication. Dostopno prek <http://you.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/content/16/2/153.full.pdf+html> (30. maj 2011).
69. Ule, Mirjana in Renata Šribar. 2008. Položaj in družbene možnosti deklic in deklet v EU: s poudarkom na izobraževanju. *Teorija in praksa* 45(3/4): 301-323. Ljubljana: FDV. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20083-4_Ule_Sribar.pdf (3. november 2011).
70. Ule, Mirjana, Slavko Kurdija in Blanka Tivadar. 2008. *Socialnoekonomski položaj študentov v Sloveniji: poročilo 2008*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za socialno psihologijo.
71. Ule, Mirjana, Tanja Rener, Metka Mencin Čeplak in Slavko Kurdija. 1996. *Predah za študentsko mladino*. Ljubljana: Urad RS za mladino, Zavod RS za šolstvo. Založba Juventa.
72. Ule, Mirjana, Tanja Rener, Metka Mencin Čeplak in Blanka Tivadar. 2000. *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: založba: Aristej. Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino. Zbirka Juventa.
73. Ule, Mirjana et al. 2000. *Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad RS za mladino. Maribor: Aristej.

74. Ule, Mirjana, Blanka Tivadar in Anderja Živoder. 2011. »Na mladih svet stoji, kje pa stojijo mladi – študentje?«. *Teorija in praksa* 48(1): 7-24. Ljubljana: FDV.
75. Ule, Mirjana in Marija Zidar. 2011. Življenjska pot, izobraževalni poteki in družbena integracija mladih v Sloveniji. *Teorija in praksa* 48(5): 1409-1426. Ljubljana: FDV.
76. Urek, Mojca 2001. Življenjske zgodbe in njihov pomen. *Socialno delo* 40(2-4): 119-150. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
77. Verša, Dorotea in V. Spruk. 2004. *Mladi diplomanti na trgu delovne sile*. Ljubljana, Zavod RS za zaposlovanje.
78. Vertot, Nelka. 2009. *Mladi v Sloveniji*. Ljubljana: Urad RS za statistiko.
79. Vos, Allison. 2009. *Falling Fertility Rates: New Challenges to the Welfare State*. Los Angeles: 11. Bienalna mednarodna konferenca EUSA. Dostopno prek: http://www.unc.edu/euce/eusa2009/papers/vos_12H.pdf (28. februar 2011).
80. Walther, Andreas. 2006. Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. *Young* 14(2): 119–139. London, Thousand Oaks CA and New Delhi: SAGE Publications. Dostopno prek: <http://you.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/content/14/2/119.full.pdf+html> (19. oktober 2010).
81. Zavod RS za zaposlovanje 2010: *Mladi na trgu dela hitreje zaposljivi kot drugi iskalci zaposlitve*. Dostopno prek: http://www.eurydice.si/index.php?option=com_content&view=article&id=2503:zavod-za-zaposlovanje-mladi-na-trgu-dela-hitreje-zaposljivi-kot-drugi-iskalci-zaposlitve&Itemid=342 (16. maj 2010).
82. Žakelj, Tjaša in Alenka Švab. 2009. Usklajevanje dela in družine: med zakonodajnimi spodbudami in vsakdanjim življenjem. *Socialno delo: Časopis za teorijo in prakso* 48 (4): 215–226. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
83. --- 2011. Zanesti se nase in na svojo družino: soočanje z izobraževalnimi zahtevami med učeni devetih razredov v Sloveniji. *Teorija in praksa* 48(5): 1446-1465. Ljubljana: FDV.
84. Živoder, Andreja. 2011. Relevantnost izobrazbe danes: mladi in njihove izobraževalne izbire. *Teorija in praksa* 48(5): 1427-1445. Ljubljana: FDV.